Jacques Portes

Istoria SUA după 1945

Mici enciclopedii

55

CORINT

Redactor:
Lia Decei

Tehnoredactare computerizată:
Lili Gaibăr

Coperta:
Walter Riess

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
PORTES, JACQUES
Istoria SUA după 1945 / Jacques Portes; trad.: Marian Ştefănescu. - Bucureşti: Corint, 2003
Bibliogr.
ISBN: 973-653-447-2

I. Ştefănescu, Marian (trad.)

94(73)"1945/..."

Pentru comenzi şi informaţii adresaţi-vă la:
Editura CORINT
Difuzare şi Clubul Cărţii
Str. Teodosie Rudeanu nr. 21, Sector 1, Bucureşti
Tel: 222.19.49, 223.19.28; Fax: 222.40.34
E-mail: corint@dnt.ro

Jacques Portes
L'HISTOIRE DES ETATS-UNIS DEPUIS 1945
© Editions La Découverte, Paris, 1991

Toate drepturile asupra acestei versiuni
în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

Format: 16/54 x 84; Coli tipo: 6

Tiparul executat la:

fed print sa
O societate Bistan Gar
Telefon: 335.93.18; 335.97.47
Fax: 337.33.77; E-mail: fed@promo.ro

JACQUES PORTES

ISTORIA SUA DUPĂ 1945

Traducere, prefaţă şi note: Marian Ştefănescu

CORINT
Bucureşti, 2003

DATE DESPRE AUTOR:

Jacques Portes este doctor în istorie şi profesor la Universitatea „Charles de Gaulle" Lille III, unde predă un curs de istoria civilizaţiei Statelor Unite ale Americii.

A PUBLICAT:

Les Etats-Unis de l'independence à la Première Guerre Mondiale, Paris, Colin, 1991.

Histoire intérieure des Etats-Unis au XXe siècle, Paris, Masson, 1991 (cu Pierre Melandri).

PREFAŢĂ

În primele pagini ale cărţii sale De la Pământ la Lună *(1865), Jules Verne scrie că americanii, „aceşti primi mecanici ai lumii, sunt ingineri, aşa cum italienii sunt cântăreţi, iar germanii metafizicieni înnăscuţi". În acest context, nu este de mirare că Jules Verne, clarvăzătorul scriitor francez, descrie în romanul de anticipaţie amintit amplasarea unui imens tun în Florida care trimite un „obuz", cu oameni în el, până pe orbita Lunii.*

În cu totul altă ordine de idei, cu 30 de ani înainte ca Jules Verne să îşi imagineze zborul americanilor spre Lună, un alt francez cu gândire profundă, Alexis de Tocqueville (1805–1859) aprecia, în lucrarea sa Despre democraţie *(1835–1840), că forţa şi viitorul Statelor Unite ale Americii izvorăsc din organizarea lor democratică, regim politic foarte puţin cunoscut în lume la acea dată.*

Prin observaţiile inteligente pe care le-au făcut cu mult timp în urmă, cei doi autori identifică cele mai importante caracteristici ale societăţii americane în secolul al XX-lea: performanţele tehnologice şi dezvoltarea economică excepţională, pe de o parte, afirmarea democraţiei drept cea mai bună formă de organizare politică — pentru americani o adevărată „misiune istorică" —, pe de altă parte.

O carte ce prezintă istoria Statelor Unite ale Americii este oricând de mare interes. Se pot aduce foarte multe argumente generale pentru susţinerea afirmaţiei.

În primul rând, cunoaşterea modului de manifestare istorică a celei mai mari puteri a lumii actuale este, în mod firesc, importantă.

În al doilea rând, contribuţia acestei ţări la stabilirea ordinii mondiale de astăzi este atât de mare, încât sunt foarte puţine exemple de acest fel în întreaga istorie a umanităţii.

În al treilea rând, experienţa istorică a Statelor Unite ale Americii are un element de spectaculos: de la situaţia de colonii ale Marii Britanii, în 1770, la condiţia de cea mai mare putere economică a lumii, în 1890, şi apoi la statutul de salvatoare a Europei şi a lumii de cele două cumplite extremisme (fascismul şi comunismul) în secolul al XX-lea, acestea au străbătut, în ritm accelerat, un foarte lung şi original drum istoric.

În al patrulea rând, forţa Statelor Unite ale Americii s-a bazat şi se bazează în continuare pe succese economice cum nu a mai cunoscut nici o altă ţară. În 1900, realizau peste 30% din producţia industrială a lumii, în 1913 se ajunge la 35,8%. În 1929, Statele Unite ale Americii realizau 46% din producţia mondială, venitul naţional era egal cu cel al următoarelor 23 de state luate la un loc şi deţineau 60% din stocul mondial de aur! După 1945, până în anul 1970, standardul de viaţă în această ţară era incomparabil mai ridicat decât al celorlalte: populaţia SUA, reprezentând 6% din populaţia lumii, producea şi consuma 2/3 din bunurile mondiale!

*În al cincilea rând, Statele Unite ale Americii au valorificat la maximum organizarea lor democratică printr-o acţiune misionară („*to make the World safe for Democracy*"), devenind „un bastion al democraţiei". În acest sens, acţiunea a depăşit manifestările propagandistice, pentru că pornea din resorturile profunde ale aceste ţări: respectul pentru viaţă şi pentru persoana umană, sentimentul profund al libertăţii instituţionale, apropierea conducătorilor de cei care îi aleg, funcţionarea eficientă a justiţiei.*

În sfârşit, în al şaselea rând, Statele Unite ale Americii au adus ideile lor despre libertate, eficienţă şi pragmatism chiar în domeniul culturii şi practicilor sociale, întărindu-le atractivitatea şi popularitatea. Cinematograful american, muzica (jaz şi rock), dansul plin de ritm şi fantezie, de la charleston la break dance, restaurantele McDonald's, „regele automobil", Coca-Cola, blue-jeans-ii, clasamentul muzical (top), cartea de succes, după vânzări (best-seller), sondajele de opinie (Gallup), ziariştii plini de curaj şi profesionalism, care încearcă să câştige Premiul Pulitzer, construcţiile monumentale, de tip „zgârie-nori", sunt numai câteva dintre contribuţiile Americii la configurarea lumii în care trăim.

În speranţa că am reţinut atenţia cititorilor cu această sumară înregistrare a argumentelor generale, putem evidenţia şi motive speciale pentru recomandarea acestei cărţi.

Autorul ei, profesorul francez Jacques Portes, aparţine unui spaţiu geografic ce se raportează contradictoriu la realităţile din Statele Unite ale Americii. Pe de o parte, în Franţa, studiile americane sunt remarcabile prin amploare şi prin profunzime. Nume care au devenit consacrate s-au dedicat, în ultimii ani, acestui domeniu: André Kaspi, Pierre Melendri, Claude Fohlen, Denise Artaud, Marie-France Toinet ş.a. Este suficient să privim bibliografia anexată lucrării, pentru a constata că, din 42 de lucrări, 39 sunt în limba franceză, iar dintre acestea 15 au apărut în cei trei ani care au precedat publicarea cărţii lui Jacques Portes (1989–1991). Pe de altă parte însă, rezervele şi criticile faţă de tendinţa de a-i imita pe americani sunt mai puternice în Franţa decât în orice altă ţară europeană. În acest fel ne putem explica de ce, fără a renunţa la informaţia bogată şi la analiza nuanţată, cartea lui Jacques

Portes apelează, de câte ori este loc liber pentru subiectivism (şi în orice lucrare de istorie este loc), la o privire „hipercritică" asupra istoriei Statelor Unite ale Americii după 1945, care, de multe ori, este discutabilă...

Nu este mai puţin adevărat că opera lui Jacques Portes este o excelentă sinteză, bine documentată şi plăcut redactată, putând fi citită cu mult folos pentru înţelegerea excepţionalului fenomen american.

Marian Ştefănescu

INTRODUCERE

Din 1945 până în 1991, Statele Unite ale Americii şi-au menţinut statutul de singura adevărată supraputere, atât prin potenţialul militar, cât şi prin imensa piaţă de consum pe care o deţineau, fără a neglija capacitatea lor de a difuza continuu o cultură populară care, de la Hollywood[1] la *rock'n roll*, a devenit un limbaj universal pentru mulţi tineri din lumea întreagă.

Totuşi, această desfăşurare de forţe nu trebuie să creeze iluzii; ea ascunde contrastele violente care compun chiar substanţa acestei jumătăţi de secol de istorie americană. Americanii au ieşit din Al Doilea Război Mondial ameţiţi de sfârşitul victorios al conflagraţiei care le-a permis să uite criza economică din anii 1930, cu efectele ei atât de serioase. Chiar dacă aveau supremaţia mondială, sprijinită şi de deţinerea bombei atomice, conştiinţa unei fragilităţi ascunse explică de ce anticomunismul a devenit cimentul societăţii şi punctul cardinal al politicii americane. În politica externă, atitudinea de superioritate, care însoţeşte omniprezenţa dolarului, a provocat reacţii de respingere în lume, atât în Franţa, ţară ce se împăca greu cu ideea că este în declin, cât şi în statele latino-americane,

[1] Hollywood — cartier al oraşului Los Angeles. În 1911, la Hollywood, pe Sunset Bulevard, s-a înfiinţat primul studio cinematografic. În anii următori, cele mai mari companii cinematografice americane (20th Century Fox, Metro-Goldwyn-Meyer, Paramount Picture, Columbia, Warner Brothers) s-au instalat la Hollywood, care devine astfel sinonim cu valoroasa şi prospera industrie cinematografică americană.

care resimţeau direct aroganţa puterii pe care o afişau *gringos*[1]. Însă americanii nu acordă atenţie acestor reticenţe; ei trăiesc o perioadă de prosperitate, până în anii 1960, prosperitate care ascunde persistenţa sărăciei în ţară şi amploarea segregaţiei rasiale. Statele Unite ale Americii reprezentau atunci un model de stabilitate democratică şi de succes în dezvoltarea economică, încât modelul oferit de reuşita lor îi stimulează pe europeni şi pe japonezi.

Totuşi, modelul respectiv se baza pe concluzii pripite asupra situaţiei din 1945, pe de o parte, pe de altă parte, pe rezultatele obţinute prin politica *New Deal*[2] promovată de Franklin D. Roosevelt[3] înainte de război. Primele sunt puse sub semnul întrebării în Coreea şi apoi în Vietnam: atotputernicia militară nu este suficientă. Celelalte trebuie să fie modificate pentru a face faţă revendicărilor de egalitate venite din profunzimea societăţii. Neputinţa politică şi apoi concurenţa economică a unor ţări care în trecut erau

[1] *Gringo* (în spaniolă, în original) — termen folosit în America Latină (în special în Mexic) pentru a-i numi, generic, pe cetăţenii Statelor Unite ale Americii. Cuvântul are o nuanţă de dispreţ.

[2] *New Deal* — tradus, uneori, în româneşte prin „noua orientare" sau „noua înţelegere". A fost programul economic, social şi politic promovat de preşedintele Franklin D. Roosevelt pentru depăşirea crizei economice care afecta ţara din 1929. Principala sa caracteristică a fost implicarea statului în rezolvarea problemelor economice şi sociale.

[3] Franklin Delano Roosevelt (1882–1945) — important preşedinte al Statelor Unite din 1933 până la moartea sa, în 1945. A fost singurul preşedinte ales de patru ori. Făcea parte din Partidul Democrat şi a sprijinit politica lui W. Wilson în perioada Primului Război Mondial. În 1921 a suferit un atac de poliomielită şi a rămas infirm, ceea ce nu l-a împiedicat să fie unul dintre cei mai activi preşedinţi americani. Politica sa este marcată, în special, de acţiunea hotărâtă pentru depăşirea crizei economice (*New Deal*) şi de participarea Statelor Unite la Al Doilea Război Mondial.

subordonate nu mai permit aroganţa: la începutul anilor 1970 violenţa şi dificultăţile păreau să pună stăpânire pe Statele Unite ale Americii. Însă progresele realizate pe calea pluralismului social în aceşti ani sunt impresionante, chiar dacă se produc într-o manieră haotică, iar poziţiile deţinute de ţară în lume rămân solide.

În anii 1980, Statele Unite ale Americii doreau să recupereze stabilitatea aparentă din primii ani postbelici. Însă răsturnările economice ale lumii postindustriale şi slăbirea marelui rival care a fost Uniunea Sovietică fac iluzorii aceste speranţe. Americanii din anii 1990 sunt puşi în faţa acestor contradicţii: recâştigarea atotputerniciei în plan internaţional şi probleme nerezolvate în oraşele cu infrastructura îmbătrânită şi cartierele afectate de violenţă.

Istoria ţării explică în ce mod s-a menţinut, fără să existe propriu-zis un declin, situaţia excepţională din primii ani de după război, cu condiţia să se urmărească aspectele esenţiale şi fenomenele semnificative. Nu s-a schimbat totul din 1945. Există încă un soclu american, alcătuit din valori şi un mod propriu de viaţă. Acesta s-a fisurat, a pierdut din măreţie, dar nu s-a prăbuşit în anii 1960. În preajma anului 2000, americanii s-au aflat în faţa dilemei: să consolideze vechiul soclu sau să se gândească la reconstruirea lui?

PARTEA ÎNTÂI

SOCLUL STATELOR UNITE

Fundamentele puterii strategice şi economice americane şi contextul social şi ideologic în care se încadrează acestea în 1945 formează bazele evoluţiei pentru aproape douăzeci de ani.

Capitolul I

COTITURA DIN ANUL 1945

Un nou preşedinte, prima bombă atomică, sfârşitul războiului şi speranţa prosperităţii sunt principalele elemente ale unui an agitat.

1. Un an decisiv

Un nou preşedinte

Franklin D. Roosevelt a murit la 12 aprilie 1945, după ce a fost ales preşedinte de patru ori, prima dată în 1932. Conducerea este imediat luată de vicepreşedintele Harry S. Truman. Diferenţa era imensă între omul care şi-a condus ţara în timpul crizei şi războiului şi succesorul lui,

foarte puţin cunoscut. Acesta din urmă fusese ales, ca toţi vicepreşedinţii, pentru motive de echilibru intern în partid, şi nu trebuia să îl eclipseze pe preşedinte, care nu l-a consultat niciodată în luarea deciziilor.

Noul preşedinte se născuse în 1884[1] într-o familie înstărită din Missouri, iar viaţa lui a rămas marcată de participarea la Primul Război Mondial şi de dificultăţile financiare prin care a trecut. Cariera politică şi-a început-o fiind ales în diferite funcţii, ca membru al Partidului Democrat, iar în 1934 a intrat în Senatul Statelor Unite. S-a remarcat prin seriozitate, tenacitate şi onestitate.

În numai câteva zile, el a fost nevoit să-şi asume atribuţiile de comandant suprem al forţelor armate americane, să ia cunoştinţă de pregătirile pentru fabricarea bombei atomice, să hotărască asupra eventualei folosiri a bombei, să participe la conferinţa cu aliaţii, la Potsdam[2], la sfârşitul lui iulie, să afle totul despre planurile militare de la sfârşitul războiului, să-şi impună autoritatea în faţa consilierilor şi secretarilor de stat moşteniţi de la F.D. Roosevelt. Se putea sprijini pe majoritatea democrată, care a fost aleasă în 1944 în Congres: 56 de senatori democraţi faţă de

[1] Harry S. Truman s-a născut la 8 mai 1884 în localitatea Lamar (Missouri), într-o familie de fermieri baptişti. La 17 ani a început studiile la West Point, dar a trebuit să renunţe la cariera militară din cauza problemelor medicale. Nu a urmat studii universitare. A fost muncitor feroviar, funcţionar de bancă, vânzător de ziare. A participat la Primul Război Mondial ca voluntar şi a fost înaintat până la gradul de căpitan de artilerie. În 1919 şi-a deschis un magazin de confecţii la Kansas City, care a dat faliment peste doi ani. Întreaga ascensiune socială şi-o datora carierei politice în Partidul Democrat. A fost un preşedinte cu un profund sentiment al responsabilităţii. A murit la 26 decembrie 1972.

[2] Conferinţa de la Potsdam — a fost a treia întâlnire dintre conducătorii Statelor Unite ale Americii, Marii Britanii şi Uniunii Sovietice, după Teheran şi Ialta. A avut loc între 17 iulie şi 2 august 1945 în palatul Cecilienhoff de la Potsdam, localitate aflată la 20 km sud-vest de Berlin.

38 republicani şi 242 de membri în Camera Reprezentanţilor democraţi faţă de 190 republicani. După o perioadă de incertitudine, el va reuşi să se impună.

Momentul victoriei

Domolită în iarna 1944–1945 datorită rezistenţei neaşteptate a germanilor în Ardeni[1], ofensiva aliată este reluată în februarie şi, în conformitate cu acordurile mai vechi cu sovieticii, aceştia sunt primii care intră în Berlin. La 8 mai 1945 este semnat armistiţiul la Berlin, iar apoi la Reims.

Pentru americani era ziua victoriei în Europa — *VE* (*Victory in Europe*), sărbătorită cu bucurie, dar încărcată şi de griji cu privire la războiul care continua în Pacific. Acolo, spre deosebire de modul în care s-au desfăşurat luptele pe frontul de vest în Europa, americanii continuau singuri războiul împotriva duşmanului japonez. Îndârjirea ciocnirilor din insulele pe care le cucereau una câte una, dar şi aparenta ineficienţă a bombardamentelor de la Tokyo — care au provocat totuşi 100 000 de morţi în luna martie — inspirau o firească teamă Statului Major american: debarcarea în Japonia, care se pregătea, putea să fie teribil de costisitoare. Astfel, Truman a decis, la sfârşitul lui iulie, să se folosească noua armă, despre care aflase cu puţin timp în urmă că a fost testată cu succes la Los Alamos, în deşertul din statul New Mexico. La 6 august 1945, un avion de bombardament B 29, numit *Enola Gay*, a aruncat la Hiroshima prima dintre cele două bombe atomice disponibile, provocând moartea a 72 000 de oameni.

[1] La 16 decembrie 1944, trupele germane conduse de mareşalul von Rundstedt au atacat în Ardeni, încercând să reediteze victoria din mai 1940. Au fost însă opriţi de rezistenţa eroică a americanilor la Bastogne. Atacul german, ultimul de amploare pe frontul de vest, s-a încheiat la 25 decembrie 1944.

La 9 august, cea de-a doua bombă, lansată la Nagasaki, a ucis 80 000 de persoane[1].

Efectul acestei arme a fost atât de puternic încât, la 14 august, Japonia acceptă capitularea fără condiţii, semnată la 2 septembrie, când generalul MacArthur a reprezentat Statele Unite ale Americii. Evenimentele acestea determină o explozie de bucurie în SUA, de această dată fără restricţii, dar şi fără regrete pentru folosirea unor arme atât de redutabile.

Se „produsese o schimbare însemnată pentru că americanii, care înainte de război erau în majoritate izolaţionişti, au fost cei care au deţinut conducerea operaţiilor militare şi au impus crearea unei organizaţii internaţionale, ONU, a cărei conferinţă de constituire a avut loc la San Francisco[2], în aprilie 1945. Ideea creării organizaţiei, la care F.D. Roosevelt ţinuse atât de mult, era pusă în practică la scurt timp după dispariţia preşedintelui.

2. Superputerea

La sfârşitul războiului, Statele Unite ale Americii erau singura adevărată superputere în toate domeniile, chiar dacă existau şi puncte vulnerabile.

[1] Datele oferite de autor sunt aproximative. După alte surse, bomba de la Hiroshima a ucis circa 75 000 de persoane şi a rănit 90 000. Acum câţiva ani (1989) s-a calculat că 160 000 de oameni (din 250 000, câţi trăiau în oraş) au murit datorită bombei şi consecinţelor ei. Pentru Nagasaki, cifrele admise în general sunt mai reduse: 40 000 de morţi şi tot atâţia răniţi.

[2] În urma Conferinţei de la Dumbarton Oaks şi a hotărârilor de la Ialta, Conferinţa de la San Francisco (25 aprilie–26 iunie 1945) a marcat crearea ONU şi s-a încheiat prin semnarea Cartei ONU, la 26 iunie 1945 (51 de state).

Iluzia puterii strategice

Trupele şi mijloacele de luptă ale americanilor erau prezente pretutindeni în lume, de pe malurile Elbei până în insulele din Pacific şi din Africa de nord până în Scoţia. Ei au eliberat teritoriile ocupate de naziști şi erau stăpâni în Japonia, unde două oraşe au fost pulverizate de focul nuclear. Oriunde se instalează americanii, cu mijloacele lor tehnice, cu aprovizionarea abundentă, locuitorii sunt impresionaţi. În anumite zone, locuitorii tânjeau după ţigările americane şi după chewing-gum sau după filmele americane, de care Europa ocupată fusese lipsită în timpul războiului. În Oceania, prezenţa americanilor a determinat naşterea unui nou cult, al lui Cargo, care proslăvea apariţia surprinzătoare a unor bogăţii copleşitoare în societăţile primitive. În alte zone, dominate cu puţin timp în urmă de Japonia, victoria americanilor le asigură un prestigiu considerabil pentru că stăpânirea niponă provocase teamă şi ostilitate.

Preşedintele Truman nu avea obiective concrete pentru a folosi această imensă putere, după obţinerea victoriei. Astfel, controlul bombei atomice părea să fie suficient, prin el însuşi, pentru asigurarea menţinerii dominaţiei americane. După moartea lui Roosevelt a crescut suspiciunea faţă de Uniunea Sovietică, aliată încă, dar care nu dădea semne că va respecta principiile cu privire la Europa eliberată, adoptate la Ialta. La Potsdam, în iulie 1945, s-a realizat puţin în acest sens, accentul fiind pus pe gestionarea situaţiei de la sfârşitul războiului. În fapt, cu toate că Truman a înţeles foarte repede că sovieticii nu sunt deschişi pentru o cooperare care să includă un veritabil control asupra activităţii lor, el nu dispunea de mijloace eficiente pentru a li se opune. În ţările eliberate de Armata

Roşie, americanii nu aveau posibilitatea de a interveni şi se mulţumesc să facă o serie de gesturi simbolice ca, de exemplu, să obţină reprezentarea forţelor politice necomuniste în noile guverne din Polonia sau Bulgaria. În schimb, cu privire la Germania ocupată de cele patru state învingătoare, care este un obiectiv cu mult mai important, negocierile intră în impas.

De fapt, americanii, care deveneau conştienţi de puterea lor, doreau să o folosească pentru a construi o lume paşnică, după imaginea lor, dar erau obligaţi să se confrunte cu reaua voinţă a foştilor parteneri. În anii 1960, un grup de istorici „revizionişti"[1] au contrazis istoriografia de până atunci, care se baza pe consens în prezentarea mândrei ţări americane în lupta cu josnicii sovietici. În logica argumentării „revizioniste", s-a sugerat uneori că până şi bomba de la Hiroshima a fost, în primul rând, utilizată ca avertisment pentru Uniunea Sovietică. În orice caz, la începutul lui 1946, administraţia Truman considera că Uniunea Sovietică este destul de impresionată de simplul fapt că americanii deţin bomba şi că se putea continua, fără probleme, demobilizarea. La începutul lui 1947 nu mai erau decât 1,5 milioane de soldaţi americani, din care jumătate se aflau încă în străinătate.

[1] Teoria „revizionistă" este una dintre teoriile care încearcă să explice cauzele războiului rece. Dacă teoria anterioară (numită „ortodoxă" şi care, după cum scrie Portes, „se baza pe consens" în scrierile istoricilor americani din anii 1950) considera că războiul rece a început din cauza agresivităţii comuniste sovietice, „revizioniştii", care au scris în perioada războiului din Vietnam, susţineau, din contră, că americanii sunt „vinovaţi" de începerea războiului rece. Reprezentanţi ai curentului „revizionist" au fost: Gal Alperowitz, Gabriel Kolko, Barton J. Bernstein, Lloyd C. Gardner.

O dominaţie economică zdrobitoare

În domeniul economic, superputerea americană este, într-adevăr, impresionantă. Ţara nu a suferit pierderi directe în război şi uzinele, terenurile agricole şi resursele ei financiare au fost din plin utilizate.

În 1945, cei 140 de milioane de americani[1], care reprezintă numai 7% din populaţia lumii, produc şi consumă jumătate din resursele mondiale disponibile. Desigur că această situaţie se explică prin slăbiciunea celorlalte puteri, dar ea nu evidenţiază mai puţin că Statele Unite ale Americii aparţin unei categorii aparte. De altfel, eficacitatea economică se remarcă la toate nivelurile în această ţară în care produsul naţional brut s-a dublat între 1939 şi 1945, crescând de la 91 la 215 miliarde de dolari (la valoare curentă), venitul pe cap de locuitor urmând o curbă similară. Şomajul, care părea o problemă de nerezolvat în anii 1930, aproape dispăruse acum. Creşterea aceasta s-a resimţit în toate sectoarele economiei, chiar dacă a fost repartizată inegal în funcţie de regiuni. California şi regiunea de nord-vest, cu metropola Seattle, au profitat direct de pe urma dezvoltării industriei de război, în timp ce extremitatea sudică a cunoscut o relativă stagnare. Industria atinge din nou nivelul productivităţii muncii care exista înainte de criza din 1929, chiar dacă la început automobilele sunt încă model 1942, pentru că realizarea unor serii noi a fost întreruptă de război. Însă în 1948 aproape 80% din automobilele care circulă în lume sunt americane... Perioada reconversiunii, determinând oprirea comenzilor pentru război, provoacă o scurtă criză în 1946,

[1] Este vorba de o estimare care nu se bazează pe un recensământ oficial al populaţiei, realizat în SUA din 10 în 10 ani. Astfel, datele oficiale pentru populaţia SUA sunt în 1940: 132 164 569 şi în 1950: 151 325 798 locuitori.

însă situaţia fiind previzibilă, este la fel de repede depăşită. În acelaşi fel, producţia agricolă, stimulată de nevoile resimţite de ţările devastate de război, cunoaşte recolte record — în special la porumb, grâu şi bumbac —, chiar dacă fermierii erau neliniştiţi de accelerarea concentrării din agricultură, pentru că în mediul rural nu mai trăieşte decât 18% din populaţie, faţă de 25% în 1930. În sfârşit, acordurile de la Bretton Woods[1] din 1944 au făcut din dolar pivotul sistemului monetar internaţional. Având acoperire cu un stoc de aur în valoare de 20 de miliarde de dolari, bancnota verde este singura monedă convertibilă, unitatea de măsură pentru toate celelalte.

O astfel de putere se sprijină pe conjunctura deosebit de favorabilă, dar, în egală măsură, pe baze foarte solide. Întreprinderile industriale şi fermele au făcut eforturi considerabile pentru creşterea productivităţii, folosind rezultatele cercetărilor întreprinse după război, utilizând sistematic energia electrică şi dezvoltând mecanizarea. În domenii de vârf, cum era cel al energiei atomice, sosirea savanţilor europeni, în căutare de refugiu şi de mijloace financiare, a fost decisivă. De altfel, revenind la principiile prosperităţii din anii 1920, economia americană din 1945 se sprijinea pe o imensă piaţă de consumatori, ceea ce asigura o stabilitate mare dezvoltării sale. În afară de automobile şi de materialele de construcţie, produsele electrocasnice se bucură de mare succes. Este cazul frigiderelor şi maşinilor de spălat: câte patru milioane de bucăţi din fiecare ieşeau anual din uzine.

[1] Bretton Woods — conferinţa care a avut loc în acest oraş din statul New Hampshire (SUA), între 1 şi 22 iulie 1944, cu participarea reprezentanţilor din 44 de state, a dus la crearea Fondului Monetar Internaţional şi a Băncii Internaţionale pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare.

Rezultatele acestea extraordinare nu s-au obţinut totuşi fără tensiuni şi nelinişti: inflaţia este serioasă în 1946, după ce a fost anulat controlul asupra preţurilor, iar grevele se înmulţesc pentru că salariile nu cresc la fel de mult ca preţurile... Administraţia Truman, prinsă între două focuri, reacţionează cu brutalitate, prin mobilizarea feroviarilor şi urmărirea liderului minerilor, John Lewis[1], dar critică în acelaşi timp aroganţa patronilor ostili intervenţiei statului. Însă în epoca respectivă, multe state ale lumii ar fi preferat să aibă acele probleme, cu condiţia de a dispune de bogăţia pe care o aveau americanii.

Remarcabil dinamism social şi cultural

O populaţie tânără. Statele Unite ale Americii aveau la sfârşitul războiului 140 de milioane de locuitori. Creşterea populaţiei s-a datorat redresării puternice a ratei natalităţii în timpul războiului, din 1942, în timp ce fenomenul imigrării a fost aproape complet oprit. Într-adevăr, din acel moment, rata mortalităţii atinge un minim — aproape 9,6‰ —, în timp ce natalitatea depăşeşte 20‰ şi mai mult de 41% dintre americani au sub 24 de ani. Este vorba deci despre o populaţie tânără, care contribuie la dinamismul ţării, chiar dacă persistă şi în domeniul demografic inegalităţi între regiuni, iar situaţia sanitară lasă încă de dorit pentru o treime dintre americani.

[1] John Llewellyn Lewis (1880–1969) — sindicalist american. Fiul unui miner galez, el însuşi miner, a fost din tinereţe organizator sindical. În 1920 era preşedintele sindicatului minerilor, iar în 1934 devine preşedinte al marelui sindicat AFL (American Federation of Labour). În 1935 părăseşte AFL şi creează CIO (Congress of Industrial Organizations), pe care îl conduce până în 1940. Este considerat creatorul sindicalismului american modern.

Războiul a accentuat mobilitatea populaţiei. Locurile de muncă apărute în număr mare în vestul ţării şi înrolarea în armată au fost ocazii bune pentru mutarea locuitorilor. Mai mulţi negri au părăsit sudul (în 1945 nu mai reprezentau decât 70% din populaţia regiunii) pentru a se angaja în zonele industriale. Schimbările sunt atât de mari încât zdruncină structurile familiale. Astfel, numeroasele căsătorii încheiate în grabă, înainte de plecarea soldaţilor americani pe front, se termină cu divorţuri la întoarcerea acasă — aproape 20% din cupluri se destramă în 1946. În acelaşi timp, tot mai mulţi americani se căsătoresc şi fac acest lucru tot mai devreme. Se produce un fel de dorinţă de recuperare după anii tulburi, marcaţi de privaţiuni şi frustrări.

O cultură triumfătoare. Trupele americane au răspândit în lume jazul, *country music* şi filmele. Desigur că fenomenul se manifestase mai întâi după Primul Război Mondial, dar, de această dată, Statele Unite ale Americii au o putere fără egal: sunt aureolate de importanţa victoriei pe care au obţinut-o. În timpul războiului, marile companii cinematografice de la Hollywood au continuat să realizeze filme: nu mai puţin de 2 000, la care se adăugau încă 400 în fiecare an. Temele erau diferite: de la *Fructele mâniei* sau *Cetăţeanul Kane* la producţiile lui Walt Disney.

În plus, un mare număr de scriitori, de artişti, de regizori — de la Thomas Mann la Jean Renoir — au fugit de nazism şi de război şi s-au instalat în Statele Unite, ridicându-le prestigiul cultural, care se remarcase deja printr-o literatură valoroasă cu Ernest Hemingway, William Faulkner sau John Steinbeck.

Chiar în interiorul ţării răspândirea aparatelor de radio şi a cărţilor ieftine permite difuzarea rapidă a noilor succese

şi înflorirea modei schimbătoare. În acest fel, Frank Sinatra a cucerit fetele cu vocea lui caldă, reînnoind genul cântăreţilor fermecători; succesul lui a depăşit foarte repede frontierele. La fel s-a întâmplat şi cu marile orchestre de jaz, conduse de Duke Ellington, Benny Goodman sau Glenn Miller.

Se poate deci afirma că atât la nivelul culturii populare, cât şi la nivelul culturii elitelor, SUA deţin o poziţie dominantă. Este un complement indispensabil al puterii strategice şi economice, care dă măsura hegemoniei lor în anii care au urmat războiului.

Americanii din 1945, mândri de aceste succese ce veneau să confirme prevestirea magnatului presei Henry Luce, care, în 1941, afirmase că va sosi „un secol american", manifestau desigur un optimism de nezdruncinat. Totuşi, la foarte scurt timp după euforia primelor săptămâni de pace, s-au făcut simţite îndoielile şi incertitudinile, evidenţiind, probabil, relativa fragilitate a situaţiei excepţionale obţinute datorită victoriei.

Capitolul II

SATISFACŢIA ŞI INCERTITUDINEA DATORATE RĂZBOIULUI RECE

Nici nu s-au obişnuit bine americanii cu schimbarea pe care le-a adus-o victoria când s-au văzut antrenaţi în războiul rece. Acesta le-a marcat profund istoria pentru că, deşi nu au căutat cu adevărat confruntarea, s-au văzut implicaţi şi nu au putut ieşi din el până în 1989. De aici rezultă şi importanţa analizei originii acestei forme stranii de conflict.

1. Mecanismele războiului rece

Preşedintele Roosevelt visase la o lume controlată de câteva mari puteri care să sprijine împreună menţinerea păcii, în prosperitate şi libertate. Crearea ONU a fost rezultatul concret al acestui proiect. Totuşi, curând s-a observat că miza jocului este diferită.

Motivele confruntării

Alianţa care a condus la înfrângerea Germaniei naziste stabilise o atitudine comună faţă de ţările eliberate. Acolo urma să se instaureze democraţia, după ce se extirpau germenii fascismului. Însă aceste obiective generale şi generoase nu puteau fi aplicate la fel peste tot. Uniunea Sovietică, sub conducerea lui Stalin, dorea să construiască o zonă de protecţie formată din state supuse, în care singurii stăpâni să fie comuniştii şi care să descurajeze orice

atac din afară, ca acela din 1941, şi orice acţiune de excludere şi izolare, ca aceea de la München, din 1938. Această politică a fost pusă imediat în practică în zonele ocupate de Armata Roşie. În acelaşi timp, în celelalte state europene, partidele comuniste puteau produce agitaţie pentru a provoca nelinişte guvernanţilor.

În Statele Unite ale Americii, preşedintele Truman este informat, încă de începutul lui 1946, despre amploarea planurilor sovietice, de către diplomatul George Kennan[1] care propune „stoparea"[2] Uniunii Sovietice, iar apoi este prevenit de Winston Churchill, care denunţă şi el, cam în acelaşi timp, apariţia unei „cortine de fier"[3] în Europa.

În acest context, Statele Unite ale Americii sunt ferm hotărâte să acţioneze pentru menţinerea, în limita posibilităţilor, a unei zone cât mai întinse cu economie liberală, în care să se păstreze atât instituţiile democratice, cât şi posibilităţile pătrunderii produselor americane. Însă nu pot obţine acest rezultat decât acolo unde primesc sprijin din partea populaţiei, pentru că nu se putea pune problema de a menţine trupe în străinătate.

---

[1] George Frost Kennan (n. 1904) — important diplomat şi politolog american, reprezentant de seamă al politicii de acţiune fermă în faţa Uniunii Sovietice, nume esenţial în istoria războiului rece. După absolvirea Universităţii Princeton în 1925, Kennan a studiat la Berlin (1929–1931) limba, istoria şi cultura rusă. A avut misiuni diplomatice la Praga, Berlin, Viena, Lisabona şi Moscova. De la Moscova el a trimis, în 1946, celebra „telegramă lungă", în care evidenţia expansionismul sovietic şi faptul că singurul răspuns logic este politica fermă de „stopare". Kennan şi-a reafirmat ideile într-un articol publicat în iulie 1947 în revista *Foreign Affairs*, care a avut un ecou extraordinar.

[2] Pentru termenul englez consacrat în istoria războiului rece — *containment* — s-au folosit în română traduceri ca „stăvilire", „îndiguire" şi „stopare". L-am preferat pe acesta din urmă pentru că mi se pare mai precis.

[3] Autorul se referă, indirect, la celebrul discurs prezentat de Winston Churchill, la 5 martie 1946, la Westminster College din oraşul Fulton (Missouri).

Se constituie astfel două sisteme care se opuneau unul altuia, în mod natural, prin scopurile şi mijloacele pe care le foloseau, fiecare fiind totodată atent la reacţiile celuilalt. Presaţi de aliaţii lor din Europa occidentală, care se luptau cu greutăţile reconstrucţiei, preşedintele Truman şi consilierii săi s-au convins, puţin câte puţin, de riscurile subversiunii comuniste, preludiu pentru expansiunea generală a Uniunii Sovietice. Totuşi, nu se punea problema provocării unui al treilea război mondial împotriva noului inamic şi nici nu i se puteau lua teritoriile pe care le controla după 1945. Se urmărea numai ţinerea la respect prin sprijinirea ţărilor ameninţate, folosindu-se monopolul atomic, deşi se ştia că este de neconceput utilizarea armei decisive fără o provocare foarte clară.

Aceasta este situaţia specifică, generatoare de intervenţii americane numeroase în lume, în baza sacrosanctei stopări, pe care istoricii „revizionişti" au folosit-o pentru a-şi acuza ţara că este răspunzătoare pentru războiul rece, argumentând că a reacţionat exagerat faţă de Uniunea Sovietică slăbită de război, care se retrăsese în spatele unui firesc bastion de securitate. De fapt, în contextul determinat al epocii, nu se putea alege altă politică, ambiţiile sovietice fiind o sursă de puternice temeri în ţările care au scăpat de influenţa puternicului stat comunist, iar Statele Unite ale Americii nu puteau rămâne inerte, din respect pentru principiile pe care le apărau. În mod categoric, trecuse vremea izolaţionismului.

Începutul războiului rece

De la sfârşitul anului 1946, preşedintele Truman şi colaboratorii săi au decis să reacţioneze faţă de sovietizarea accelerată din Polonia (care provoca rezistenţa populaţiei),

faţă de încetinirea retragerii trupelor sovietice din Iran, faţă de impasul în care se afla problema germană, care evidenţia că sovieticii nu au renunţat la ideea de a-şi exercita autoritatea asupra întregii ţări.

Doctrina Truman şi planul Marshall. Pentru a convinge opinia publică americană de amploarea şi gravitatea ameninţării, pentru a realiza acordul între cele două partide, care reprezenta singura modalitate de a promova o politică fermă, era binevenită o doză de dramatism. La 12 martie 1946, după ce a fost informat de guvernul britanic că nu mai poate controla situaţia, preşedintele Truman formulează doctrina care-i poartă numele[1]: Era vorba de sprijinirea Greciei şi Turciei în lupta lor împotriva subversiunii comuniste — care luase forma războiului civil în prima ţară — şi, în general, de a se angaja să stopeze comunismul oriunde era necesar. Acest *containment* este completat, după ce o anchetă a constatat gravitatea situaţiei economice şi sociale din Europa, prin enunţarea, de către generalul Marshall[2], secretarul de stat, a planului

[1] La 24 februarie 1947 ambasadorul britanic la Washington l-a informat pe secretarul de stat american că trupele britanice vor fi retrase din Grecia, din cauza dificultăţilor financiare. Sub acest impuls, preşedintele Truman s-a adresat Congresului, cerându-i „să susţină popoarele libere care rezistă încercărilor de aservire din partea unor minorităţi înarmate sau presiunilor venite din exterior". Congresul a adoptat legea care-i permitea preşedintelui să acorde Greciei un ajutor de 250 milioane de dolari şi Turciei unul de 150 milioane de dolari. Astfel s-a născut „doctrina Truman", care anticipează „planul Marshall".

[2] George Catlett Marshall (1880–1959) — general şi om politic american. În Al Doilea Război Mondial el a avut importanta funcţie de şef al Statului Major al armatei. În ianuarie 1947 a fost numit secretar de stat, funcţie pe care a părăsit-o în ianuarie 1949. Pentru „Programul de reconstrucţie europeană", cum se numea oficial planul iniţial de el, Marshall a primit Premiul Nobel pentru pace în 1953.

care-i poartă numele, la 5 iunie 1947, la Universitatea Harvard. Analizând criza, americanii au ajuns la convingerea că mizeria poate să provoace subversiunea, care favorizează toate formele de aventură şi deschide drumului comunismului. Planul Marshall propunea deci ca Statele Unite ale Americii să acorde ajutor financiar ţărilor care îl solicită şi care se angajează să-şi refacă economia. Dolarii oferiţi vor permite cumpărarea produselor americane, dar şi modernizarea ţărilor care primeau ajutorul, ceea ce va contribui la legarea lor mai strânsă de Statele Unite ale Americii. Propunerea era adresată, în egală măsură, şi Uniunii Sovietice, ştiindu-se că va fi refuzată pentru că aceasta dorea să îşi păstreze independenţa. Între 1948 şi 1952 au fost oferite 13,2 miliarde de dolari Marii Britanii, Franţei, Italiei şi Germaniei[1]. Fondurile vor juca un rol fundamental în reconstrucţia acestor ţări.

Blocada Berlinului şi NATO. A fost nevoie să se aştepte până în 1948 pentru ca planul Marshall să fie adoptat de Congres, ultimele scrupule financiare şi izolaţioniste fiind îndepărtate de lovitura de stat de la Praga. De acum înainte, Statele Unite ale Americii au o politică bine definită, pe care o aplică rapid în timpul blocadei Berlinului, între 24 iunie 1948 şi 12 mai 1949. Pentru că sovieticii au impus blocada, cu scopul de a împiedica reconstrucţia unei Germanii înzestrate cu o monedă nouă şi care excludea zona controlată de ei, Berlinul a fost aprovizionat aproape un an numai cu avioanele. În faţa hotărârii demonstrate de aliaţi, bazată pe mijloacele militare americane, Stalin este silit să

[1] Chiar dacă aceste patru mari ţări au primit cele mai mari sume în cadrul planului Marshall, ele nu au fost singurele; în total 16 state au creat Comitetul pentru cooperare economică europeană (la care s-a adăugat RFG), care a pregătit primirea ajutorului financiar.

dea înapoi. Treptat, americanii au trecut de la ajutorul economic la etalarea forţelor militare. Rămânea doar să se dea formă juridică angajamentului lor.

Aliaţii europeni ai Statelor Unite, satisfăcuţi de ajutorul economic, fac presiuni ca să obţină o protecţie mai bine definită în cazul unui atac sovietic. Europa occidentală era obligată să se apere, dar nu putea face singură acest lucru. Pentru prima dată în istoria lor, după tratatul cu Franţa din 1778, americanii vor încheia un tratat de alianţă cu state care nu se aflau pe continentul lor. Tratatul Atlanticului de Nord a fost semnat la 4 aprilie 1949.

Acesta grupa zece state europene alături de SUA şi Canada, în cadrul NATO (Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord), care este o alianţă politică dispunând de organizare militară comună, condusă de un general american. Se realiza astfel, practic, principiul apărării colective în caz de atac armat, iar trupele americane se vor instala, durabil, în Europa.

În august 1949, Uniunea Sovietică detonează pentru prima dată o bombă atomică. Monopolul atomic american nu a contribuit la menţinerea armoniei în relaţiile internaţionale şi nici nu a împiedicat răspândirea armei atomice.

Intrarea în dispozitiv

Între 1947 şi 1949 Statele Unite ale Americii şi-au creat instrumentele specifice unei mari puteri, de care nu dispuneau până atunci în mod permanent. Legea cu privire la securitatea naţională, din iulie 1947, reglementa organizarea şi coordonarea mijloacelor militare şi paramilitare.

Este creat *Department of Defense* (Departamentul Apărării), care înlocuieşte ministerele separate ale Infanteriei, Marinei şi Aviaţiei. Acesta se instalează în clădirea

Pentagonului[1] care devine simbolul instituţiei, deşi a fost concepută pentru a adăposti un spital. Secretarul de stat pentru Apărare devine un membru important al echipei prezidenţiale. În acelaşi sens, statele majore ale celor patru arme (puşcaşii marini aveau autonomie, alături de cele trei arme) sunt reunite într-un Stat Major unificat, care adopta deciziile strategice.

Legea organizează, de asemenea, *Consiliul Naţional al Securităţii*, care, alături de preşedinte, asigură legătura cu Statul Major şi pregăteşte deciziile în politica externă, în funcţie de mijloacele disponibile. Au fost necesari câţiva ani până când consilierul pe probleme de securitate să obţină o influenţă reală. În sfârşit, este creată *CIA (Central Intelligence Agency)* pentru a continua agenţia de informaţii din timpul războiului, celebrul *OSS (Office of Strategic Services)* şi pentru a centraliza toate activităţile privind spionajul în străinătate. Principala sa misiune era de a cunoaşte intenţiile duşmanului comunist şi a-l destabiliza, prin orice mijloace.

Dispunând de instrumente complet noi, americanii îşi puteau asuma rolul militar la nivelul ambiţiilor strategice pe care le aveau. Era o adevărată revoluţie pentru o ţară ostilă oricărei idei de militarizare permanentă.

Tot pentru prima dată, guvernul SUA devine conştient de necesitatea susţinerii luptei ideologice împotriva unui duşman care folosea din plin această armă. În timpul celor două războaie mondiale, Statele Unite ale Americii au desfăşurat, evident, acţiuni de propagandă, însă de acum înainte se impun măsuri de durată şi complexe. Postul de radio *Vocea Americii*, puternic finanţat începând din 1949,

[1] Clădirea Pentagonului a fost construită la Arlington, în apropiere de Washington, în anii 1941–1943, după planurile arhitectului George Erwin Bergstrom. Acoperă 12 ha şi are o curte interioară de 2 ha; oferă birouri pentru 25 000 de persoane, civili şi militari.

emite în special pentru ţările comuniste şi evidenţiază realizările americane. Secretarul de stat sprijină cu fermitate expansiunea în străinătate a filmelor americane, veghind, în special, la abrogarea măsurilor protecţioniste adoptate în Marea Britanie şi Franţa. În sfârşit, în 1953, guvernul federal se înzestrează cu *USIA (United States Information Agency)*, care coordonează politica de comunicare cu străinătatea. În paralel cu aceste acţiuni, Congresul, sub impulsul dat de senatorul William Fulbrigh[1], sprijină difuzarea culturii şi ştiinţei americane prin programul de schimburi universitare, la înalt nivel. În acest mod, zeci de cercetători străini pot studia un anumit timp în Statele Unite ale Americii, după cum şi omologii lor americani vin în Europa sau în Asia pentru a-şi face cunoscute experienţa şi cunoştinţele.

Pentru a-şi face simţită prezenţa, guvernul obţine, în fiecare an, din partea Congresului, votarea unor credite substanţiale pentru sprijinirea ţărilor străine a căror securitate era considerată esenţială pentru Statele Unite ale Americii. În afară de planul Marshall, sume speciale sunt acordate ţărilor în curs de dezvoltare, după cum sugerase Truman în punctul 4 al programului prezentat de el în anul 1949. Preşedintele obţine sprijinul Congresului şi pentru primirea, înainte de 1955, a peste 400 000 de oameni, „persoane strămutate", refugiaţi, evrei, în afara procentelor care limitau strict imigrarea.

[1] William Fulbright (1905–1995) — om politic american, membru al Camerei Reprezentanţilor (1942–1944), senator (1944–1974) şi preşedinte al Comitetului pentru Relaţii Externe al Senatului (1959–1974). S-a exprimat împotriva politicii de „stopare" şi pentru o reacţie mai flexibilă faţă de comunism, împotriva războiului din Vietnam, dar şi împotriva acordării drepturilor civile populaţiei de culoare. A fost iniţiatorul „burselor Fulbright", măsură adoptată prin Legea Fulbright (1946) şi dezvoltată prin Legea cu privire la schimburile reciproce în domeniul educativ şi cultural (1961).

Dacă se adaugă faptul că participau activ la ONU şi la alte organizaţii, se poate înţelege bine că Statele Unite ale Americii dispuneau de mijloacele necesare pentru a influenţa treburile lumii, urmărindu-şi parţial principiile, dar întotdeauna interesele.

Mondializarea

Războiul rece a avut iniţial ca principal teatru de desfăşurare Europa, însă s-a extins repede la nivelul întregii planete.

Teama inspirată de China. În Asia, americanii au trecut la democratizarea Japoniei sub impulsul dat de generalul MacArthur, adevărat proconsul în această ţară, fără să se teamă de concurenţa Uniunii Sovietice, care şi-a limitat ambiţiile la insulele Kurile. În schimb, ei se dovedesc incapabili să împiedice victoria completă a Partidului Comunist Chinez, condus de Mao Zedong[1], asupra protejatului lor naţionalist Jiang Jieshi[2], la 1 octombrie 1949. Această „pierdere a Chinei" a avut un ecou considerabil în Statele Unite ale Americii, unde exista un puternic lobby chinez

[1] Mao Zedong (1893–1976) — om politic chinez. A participat la crearea Partidului Comunist Chinez (1921), pe care l-a condus din 1931 până la moartea sa. Din 1927 până în 1934 a organizat unităţile de partizani comunişti care luptau împotriva Partidului Naţionalist, aflat la putere. În 1934–1935 a condus „Marşul cel Lung", când forţele comuniste s-au mutat din sudul Chinei în nord. După victoria comuniştilor chinezi în războiul civil (1946–1949), Mao a devenit primul preşedinte al Republicii Populare Chineze, proclamată la 1 octombrie 1949.

[2] Jiang Jieshi/Cian Kai Şi (1887–1975) — general şi om politic chinez. A condus Partidul Naţionalist (Guomindang) din 1925 şi a fost ales preşedinte al Chinei în 1928. Înfrânt de comunişti în războiul civil din anii 1947–1949, s-a retras în insula Taiwan (Formosa), unde a păstrat funcţia de preşedinte până la moarte, în 1975.

violent anticomunist. Însă, deşi preşedintele Truman şi consilierii săi erau convinşi că blocul comunist este un monolit, situaţia din China nu avea pentru ei aceeaşi importanţă cu ceea ce se întâmpla în Europa. De altfel, dispuneau de puţine mijloace pentru a încerca să redreseze situaţia, în afară de ajutorul dat lui Jiang Jieshi, care se refugiase în insula Formosa.

Tocmai aceasta era însă adevărata provocare: aveau oare Statele Unite ale Americii mijloacele necesare şi voinţa pentru a interveni oriunde în lume împotriva activismului comunist? Roosevelt îşi imaginase că vor fi patru jandarmi pentru planetă; putea oare ţara lui să fie singurul jandarm al „lumii libere", după o expresie lansată în 1949?

Războiul din Coreea. Chiar în momentul în care Consiliul Naţional al Securităţii studia opţiunile, pentru a delimita perimetrul de apărare indispensabil ţării, Coreea de Nord comunistă a invadat Coreea de Sud la 25 iunie 1950. Ţara aceasta divizată fusese, într-adevăr, părăsită cu un an înainte de trupele americane şi sovietice, iar Dean Acheson, secretarul de stat al lui Truman din 1949, declarase că pentru apărarea SUA Coreea nu este esenţială. În acest context, Kim Il Sung[1] a crezut, desigur, că va putea acţiona fără să fie pedepsit şi chiar fără să aibă nevoie de sprijin serios din partea lui Stalin. Preşedintele Truman, care era acuzat de slăbiciune de lobby-ul chinez, nu ezită să obţină de la ONU (în lipsa sovieticilor, care au hotărât să nu mai participe la lucrări în semn de protest

[1] Kim Il Sung/Kim Ir Sen (1912–1994) — om politic nord-coreean. Membru al Partidului Comunist din 1931, a stat mulţi ani în URSS. Revenit în Coreea de Nord în 1945, sub protecţie sovietică, a devenit şef al guvernului comunist şi apoi şef al statului. A instaurat o dictatură aspră în Coreea de Nord, pe care a condus-o până în 1994.

pentru nerecunoaşterea Chinei comuniste) mandatul de a răspunde acestei agresiuni evidente. În câteva luni, armata americană este mobilizată şi ajunge la 3,6 milioane de oameni în 1953, în timp ce bugetul Apărării creşte de trei ori. Creditele civile acordate aliaţilor sunt transformate în credite militare, iar războiul purtat de Franţa în Indochina nu mai este considerat un război colonialist, ci o luptă fundamentală împotriva comunismului. Guvernul american ajunge chiar să finanţeze trei sferturi din efortul de război al Franţei, cu toate că refuză să intervină militar pentru a împiedica înfrângerea de la Diên Biên Phu[1], după cum i se ceruse. Refuzul acesta politic a făcut uitată, uneori, realitatea sprijinului material american.

În Coreea, generalul MacArthur, care conducea trupele ONU — în majoritate formate din americani, acestea sosesc în septembrie —, reuşeşte să-i alunge pe nord-coreeni din Coreea de Sud şi înaintează până la frontiera chineză, pe fluviul Ialu, unde ajunge în octombrie 1950. Peninsula nu mai este împărţită în cele două Corei, iar comuniştii sunt umiliţi. Însă avertismentele date de chinezi, că nu vor mai sta deoparte, nu sunt ascultate şi intervenţia celor 200 000 de „voluntari" duce la respingerea americanilor, care, în plină iarnă, trebuie să se retragă până la mare, reuşind apoi cu dificultate să recucerească Seulul, la începutul anului 1951. Izbucneşte atunci conflictul între general şi preşedinte: primul dorea să folosească bomba atomică împotriva Chinei, iar al doilea, sfătuit de Statul Major, nu voia să-şi asume un asemenea risc pentru o

[1] Diên Biên Phu — poziţie ocupată de trupele coloniale franceze, în 1953, în timpul războiului din Vietnam, aflată la 300 km vest de Hanoi. Atacaţi de forţe comuniste vietnameze de trei ori mai numeroase, cei 10 800 de francezi (din care 40% făceau parte din Legiunea Străină) au capitulat la 7 mai 1954. După această înfrângere, francezii au decis să se retragă din Vietnam (acordurile de la Geneva, 1954).

astfel de miză. MacArthur este îndepărtat de la comandă de Truman, la 11 aprilie 1951, spre marea nemulţumire a numeroşilor săi susţinători. Războiul trenează şi atunci încep negocierile. Acestea au fost reluate de preşedintele Eisenhower, care îi urmează lui Harry Truman în ianuarie 1953, şi nu se încheie decât în iulie 1953, prin reconstituirea celor două Corei, aşa cum erau în 1950. În acest război deosebit de dur americanii au pierdut mai mult de 54 000 de oameni, dintre care numai 60% în luptă, restul căzând victime bolilor şi accidentelor. Obiectivele neclare ale unui război fără victorie nu au fost bine înţelese în ţară şi au condus la scăderea popularităţii preşedintelui Truman. Pe de altă parte, hotărârea pe care el a arătat-o în asumarea rolului de luptător împotriva expansiunii comuniste le-a dat aliaţilor încredere. Statele Unite ale Americii se angajează cu adevărat în problemele lumii şi nu lasă, în nici o zonă, Uniunea Sovietică să treacă la ofensivă, dacă sovieticii doresc cumva acest lucru...

Diferenţa evidenţiată între evaluarea aliaţilor şi cea a americanilor se explică prin percepţia diferită a mizei jocului. Primii erau convinşi că sunt ţinta ameninţării comuniste iminente, din vecinătate, ceilalţi considerau că pericolul nu este atât de mare.

2. Satanizarea comunismului

Războiul rece nu se purta numai în Grecia sau la Berlin. Acesta avea consecinţe şi în Statele Unite ale Americii. Maccarthysmul este ilustrarea cea mai importantă a acestui fapt, dar nu a fost nici singura şi nici prima.

După ce a trecut euforia victoriei, mulţi americani s-au întrebat care au fost schimbările produse în ultimii ani.

Dificultăţi în realizarea reformei. Republicanii şi chiar unii dintre democraţi, cei conservatori, s-au gândit să profite de aparenta lipsă de anvergură a lui Truman. De altfel, în urma alegerilor din 1946 republicanii obţin majoritatea. În acelaşi timp, grevele se înmulţeau, ca semn de protest pentru creşterea preţurilor — au fost pierdute 100 de milioane de zile de muncă numai în acel an. Patronii criticau dur sindicatele, a căror influenţă a fost întărită prin Legea Wagner, din 1935, după cum criticau şi fiscalitatea împovărătoare.

În pofida creşterii mişcării contestatare, preşedintele se străduia să-şi realizeze programul de reforme, însă căutarea unui consens, realizat, de altfel, în politica externă, îl obligă să-şi modereze ambiţiile în celălalt domeniu. Congresul profită de acest echilibru şi, în paralel cu votarea Legii securităţii naţionale, adoptă o reformă fiscală prin care se reduc impozitele celor mai bogaţi cu 48–65%, atacând totodată puterea sindicală, prin adoptarea Legii Taft-Hartley[1], în iunie 1947. În ambele cazuri, vetoul preşedintelui este anulat prin adoptarea legilor cu votul a două treimi. Legea Taft-Hartley căuta să elimine orice influenţă comunistă în sânul sindicatelor; totodată, interzicea greva funcţionarilor, reglementa foarte restrictiv dreptul la grevă (condiţionat de perioade de reflecţie şi de votul secret în sindicat), ca şi reprezentarea sindicatelor în conducerea întreprinderii (prin interzicerea controlului privind angajările). Toate protestele sindicatelor şi ale lui Truman nu au avut efect, iar legea aceasta este încă şi astăzi baza reglementării conflictelor de muncă.

[1] Legea Taft-Hartley sau *Labor-Management Relations Act* a fost iniţiată de senatorul Robert A. Taft (din Ohio) şi de Fred A. Hartley Jr., membru al Camerei Reprezentanţilor (din New Jersey). La prevederile restrictive ale legii s-au adăugat altele prin *Landrum-Griffin Act* (1959).

În contextul amintit, alegerile prezidenţiale din 1948 se anunţă catastrofale pentru Truman, care, deşi se afirmase pe plan internaţional, era neputincios în politica internă. Contracandidatul său republican, Thomas Dewey, era sclipitor, dinamic şi reformist. Totuşi, punându-şi în valoare caracterul de luptător, dar şi originea modestă, făcând promisiuni demagogice, dar şi adoptând, prin decrete, decizii privind reducerea forţelor armate şi a puterii federale, preşedintele în funcţie răstoarnă toate sondajele şi câştigă relativ uşor în faţa lui Dewey[1], cu 49,6% din voturi, faţă de 45,1%. Victoria lui este întărită printr-o revenire a majorităţii democrate în Congres. Coaliţia lui Roosevelt, care cuprindea democraţi, afro-americani şi săraci, a fost reconstituită. De altfel, Truman a lansat un important program progresist: *Fair Deal*. Însă, cu toate că au fost adoptate câteva măsuri sociale — salariu minim, ajutor pentru construcţia de locuinţe —, proiectele cele mai ambiţioase au fost respinse sau blocate procedural de o coalizare a conservatorilor din cele două partide.

Fără îndoială că mulţi americani erau favorabili reformelor. Însă ei erau, în acelaşi timp, îngrijoraţi de reapariţia inflaţiei, de şomajul care afecta 7% din populaţia activă, de situaţia internaţională ameninţătoare. Preşedintele înţelege bine aceste nelinişti şi, fără a înceta să se considere reformist, ia măsuri hotărâte împotriva comunismului, considerând că poate opri ofensiva adversarului pe teren.

Un adevărat consens: anticomunismul. Războiul mondial a făcut din Uniunea Sovietică aliatul Statelor Unite ale

[1] Mai exact, Tuman a primit 24 105 812 voturi populare şi 303 voturi electorale, iar Dewey 21 970 065 voturi populare şi 189 voturi electorale. Fapt unic în istoria alegerilor prezidenţiale americane, alţi doi candidaţi au avut peste 1 milion de voturi: Strom Thurmond şi Henry Wallace.

Americii şi, în scurt timp, un adevărat entuziasm a apărut în legătură cu această ţară, uitându-se aproape marxism-leninismul pe care se baza organizarea ei.

Însă simpatia aceasta pentru Uniunea Sovietică şi pentru comunism era cu totul anormală. Astfel, nu este de loc surprinzător că, drept corolar al războiului rece şi pentru a face uitată prietenia cu Uniunea Sovietică, guvernul a lansat din nou, din 1947, anchetele privind loialitatea. În aceşti ani conservatorismul tradiţional a avut destul de lucru: într-adevăr, ameninţarea sovietică era considerată cu atât mai redutabilă cu cât părea să fie sprijinită de anumiţi americani aflaţi în cercurile puterii. În anii 1948–1949, HUAC (Comitetul pentru activităţile antiamericane) îl suspecta de simpatii comuniste pe un colaborator al lui Roosevelt, Alger Hiss[1], care provenea din mediile aristocratice de pe coasta de est. Comitetul a anchetat şi activitatea celor care erau angajaţi la Hollywood, încercând să extirpe germenii comunişti de acolo. Fără ca trecutul lor să-şi fi pus amprenta pe filmele realizate, vechi comunişti sau simpli simpatizanţi sunt denunţaţi, se apără neconvingător şi sunt concediaţi. Uneori ei pleacă singuri, în exil, cum au făcut Joseph Losey şi Charlie Chaplin — căruia i se reproşează simpatia pentru săraci şi marginali, dar care n-a fost niciodată comunist. Alţii preferă să colaboreze şi să dea numele cerute, cum a făcut Elia Kazan.

---

[1] Alger Hiss (1904–1996) — om politic şi jurist american. A făcut studiile la Havard (1926–1929). A lucrat ca funcţionar la departamentele Agricultură, Justiţie şi Externe în timpul administraţiei Roosevelt. A participat la conferinţa de la Ialta în calitate de consilier al preşedintelui. Acuzat de simpatii comuniste şi spionaj în favoarea URSS, a fost condamnat, în 1950, la 5 ani de închisoare, din care a făcut mai mult de 3 ani. Deşi a susţinut tot timpul că nu este vinovat şi „cazul" său a devenit celebru, documente publicate recent îi dovedesc vinovăţia.

O atmosferă de suspiciune îi înconjoară chiar pe democraţi, întărită prin „pierderea Chinei" care, pentru unii, nu se poate explica decât prin toleranţa vinovată a guvernului. De altfel, la începutul anului 1950, au fost aduse probe care puteau conduce la ideea că bomba atomică sovietică a putut fi realizată numai datorită informaţiilor furnizate de trădători. Soţii Rosenberg[1] sunt arestaţi împreună cu alţi suspecţi, şi condamnaţi la moarte, pedeapsă prea aspră pentru a putea fi motivată de simpatiile lor comuniste sau de informaţiile de mică importanţă pe care unul dintre ei le-a furnizat sovieticilor. În ciuda unei campanii internaţionale pentru salvarea lor, soţii Rosenberg au fost executaţi în 1953.

Aceste fapte izolate, dramatizate într-un context de nelinişte, în condiţii ce reduceau guvernul la defensivă, dar în care conservatorii vedeau o confirmare a avertismentelor exprimate de ei frenetic, i-au determinat pe mulţi americani să creadă că pe pământ american se pune la cale un complot comunist, cu toate că Partidul Comunist American avea o influenţă redusă, iar Stalin nu aştepta mare lucru de la el. Preşedintele Truman este prins în cursă, deşi crezuse că va ieşi din situaţia dificilă urlând la fel ca lupii. Urlând mai tare ca el, un demagog s-a făcut remarcat.

Ascensiunea şi prăbuşirea lui McCarthy

O maşină de război împotriva democraţilor. La 9 februarie 1950, Joseph McCarthy, senator republican de Wisconsin,

[1] Soţii Rosenberg, Julius şi Ethel, au făcut parte dintr-o filieră de spionaj sovietic care îi cuprindea pe David Greenglass (fratele lui Ethel), Harry Gold şi Morton Sobell. Judecaţi la New York, la 6 martie 1951, pentru spionaj atomic în favoarea URSS, soţii Rosenberg au fost condamnaţi la moarte şi executaţi prin electrocutare pe scaunul electric la Sing Sing la 19 iunie 1953. Au fost primii cetăţeni americani civili executaţi pentru spionaj.

puţin cunoscut până atunci, ales în urma valului de conservatorism din 1946, a ţinut un discurs în care denunţa pericolul comunist. Prin această inspiraţie identificase tema principală care să-i asigure realegerea, doi ani mai târziu. El a denunţat cu violenţă existenţa unui număr, neprecizat, de comunişti în Departamentul de Stat. Acuzaţiile sale, lipsite de probe, împotriva unor înalţi funcţionari democraţi — ca generalul Marshall şi, în special, Dean Acheson — au atras atenţia ziariştilor şi opiniei publice. Republicanii sunt încântaţi de atacurile brutale, însă eficiente, împotriva democraţilor, care încearcă să se disculpe, dar nu sunt convingători, pentru că McCarthy găseşte mereu alte tactici de atac. El are o echipă de documentare care-i furnizează noi materiale şi merge pretutindeni cu o valiză plină de documente, pe care nu o foloseşte decât rareori.

McCarthy nu era un mare orator şi nici un abil manipulator de oameni. El nu avea nici un program, nici o organizaţie politică proprie, nu organiza adunări de masă şi se mulţumea cu sprijinul, discret, dar eficient, al Partidului Republican. În schimb, el a înţeles foarte bine rolul pe care-l poate juca radioul, atrăgând ascultătorii prin spectaculos, captivându-i prin secrete pentru care nimeni nu cerea dovezi, promiţând alte dezvăluiri picante pentru episodul următor. El juca, plin de delectare, rolul personajului malefic: cel care repeta clar şi răspicat tema lui şocantă, care avea însă un larg ecou în ţară.

Simţindu-se încurajate de aceste atacuri, diversele grupuri care luptau împotriva comunismului îşi dublează eforturile, iar autorităţile cedează în faţa presiunii: mai multe sute de profesori şi de angajaţi municipali sunt concediaţi, mai mult de 2 500 de funcţionari sunt şi ei îndepărtaţi pentru lipsă de loialitate şi aproximativ 12 000 preferă să-şi dea

demisia decât să accepte această atmosferă otrăvită. După alegerile din 1952, McCarthy devine preşedintele Comisiei Afacerilor Guvernamentale din Senat, ceea ce-i sporeşte considerabil influenţa. El reuşeşte chiar să atragă în acţiunile întreprinse un număr destul de mare de tineri aleşi, printre care şi pe Robert Kennedy, care doreau să participe direct la lupta împotriva pericolului comunist.

Sfârşitul lui McCarthy. Climatul detestabil de „vânătoare de vrăjitoare" a contribuit, desigur, ca Truman, care avea în sondaje o popularitate extrem de scăzută, datorită războiului din Coreea şi în urma unor scandaluri, să hotărască să nu se mai prezinte la alegerile din 1952. De această dată, republicanii aveau şanse de câştig, pentru că slăbiseră moralul adversarilor şi au ales drept candidat pe unul din cei mai cunoscuţi americani, generalul Dwight Eisenhower, şeful Statului Major care obţinuse victoria în Europa. El era secundat de candidatul pentru vicepreşedinte, tânărul senator de California, Richard Nixon, cunoscut pentru retorica sa anticomunistă şi pentru participarea la HUAC, pe vremea când făcea parte din Camera Reprezentanţilor. Adversarul lui Eisenhower era Adlai Stevenson, un intelectual care personifica Partidul Democrat, pe care mulţi îl respingeau. Victoria lui Eisenhower este incontestabilă — 34 de milioane de voturi faţă de 27 de milioane —, republicanii preluând, totodată, şi controlul asupra Congresului. Noul preşedinte îşi respectă promisiunea din campania electorală şi obţine încetarea focului în Coreea, fără să poată fi bănuit de cedare în faţa duşmanului.

În noul context, McCarthy se dovedeşte mult mai puţin folositor. Totuşi, senatorul reuşise să se afirme şi încerca să păstreze puterea pe care o obţinuse şi care îl ameţea. El ordonă distrugerea cărţilor subversive din

bibliotecile aflate în străinătate şi chiar îndrăzneşte să atace armata, denunţându-i lipsa de hotărâre în faţa comunismului. McCarthy devenea stânjenitor pentru guvern şi tot mai greu de suportat. Mai mult, în primăvara anului 1954, dezbaterile Comitetului sunt televizate, ceea ce era o premieră în politică. Însă McCarthy era un om al radioului, care se bucurase numai de scurte apariţii TV. El nu reuşeşte să se adapteze la metodele de investigaţie amănunţită, specifice noului mod de comunicare, în care se văd prea clar brutalitatea lui faţă de martori, inconsistenţa acuzaţiilor, dar şi ţinuta neglijentă, faţa transpirată şi nerasă. În doar câteva săptămâni senatorul de Wisconsin, părăsit de republicani, este izolat. Pierde orice influenţă şi este condamnat în fine de cei din jur. Moare, alcoolic, în 1957.

Forţa durabilă a maccarthysmului

McCarthy şi metodele sale au atras atenţia multor americani, care apoi s-au îndreptat împotriva lui, împotriva josniciei demagogice a discursului său. Totuşi, cei care-l criticau au fost obligaţi să fie prudenţi, nu au îndrăznit să atace frontal, mai mult au sugerat decât au demonstrat, aşa cum a făcut Arthur Miller în *Vrăjitoarele din Salem* (1953). Într-adevăr, acest anticomunism isteric şi uneori absurd a pătruns în sufletul majorităţii americanilor, cel mai mult fiind afectaţi republicanii şi catolicii, dar nu erau puţini nici democraţii şi protestanţii sensibili la manifestările respective. McCarthy nu făcea decât să reia teme familiare şi să exprime, zgomotos şi grosolan, certitudini împărtăşite de foarte mulţi americani.

Numai astfel se poate explica zelul arătat în denunţarea unor colegi suspecţi, refuzul de a publica imagini ale

steagului roşu şi menţiuni despre Uniunea Sovietică în cărţi, atenta supraveghere a vieţii vecinilor sau vigilenţa cu privire la opiniile angajaţilor.

Statele Unite ale Americii sunt cuprinse de un sentiment confuz care uneşte satisfacţia cu incertitudinea. Eşecurile suferite în China şi în Coreea, care contraziceau ideea că SUA sunt cele mai puternice, sau povara administraţiei, rămasă la fel de grea chiar şi după criză şi război, care o puteau justifica, aveau desigur o cauză, gândea opinia publică. Astfel, comunismul a devenit ţapul ispăşitor pentru toate problemele, iar anticomunismul a contribuit la consolidarea soclului american. Mulţi americani aveau deci nevoie să se simtă ameninţaţi pentru a se putea exprima mai bine, erau cuprinşi de o anumită fragilitate pe care încercau să o mascheze prin excese de aroganţă.

Consecinţele pe termen lung produse de sentimentele catalizate de McCarthy se pot identifica la două niveluri: intern şi internaţional. Primul este, fără îndoială, cel mai important. De altfel, McCarthy s-a interesat foarte puţin de străinătate (răul fiind considerat cu atât mai grav cu cât se manifesta în interior). Au fost luate măsuri pentru slăbirea Partidului Comunist, în care s-au infiltrat agenţii FBI, şi numărul de membri a scăzut de la 80 000 la 25 000. Simpatizanţii partidului au fost excluşi din sindicate şi din alte medii în care au fost identificaţi. Pentru apărarea în faţa contagiunii externe, Legea McCarran[1], din 1952, reglementa

[1] Autorul se referă la *McCarran-Water Immigration and Nationality Act* (Legea McCarran-Water cu privire la emigrare şi cetăţenie), adoptată de Congres la 30 iunie 1952, prin care se reconfirma sistemul „cotei" procentuale din legea privind emigrarea din 1924 şi se reglementa, în plus, posibilitatea expulzării celor angajaţi în activităţi „care aduceau prejudicii interesului public". Legea a fost abrogată în 1965, când s-a introdus „loteria vizelor". Precizările de mai sus sunt necesare pentru a nu se face confuzie cu *McCarran Act*, adoptată la 23 septembrie 1950, sub numele de Legea Securităţii Interne.

restrictiv emigrarea, iar comuniştii şi „tovarăşii de drum" au ajuns în situaţia de a li se refuza viza. În acest context, erau numeroşi scriitorii, ziariştii, regizorii care practicau autocenzura, pentru a nu atrage suspiciuni. Nu era însă vorba de fascism, cum credeau mulţi europeni în vremea respectivă, ci de un conformism conservator foarte extins, care nu a dat înapoi, timp de câţiva ani, în faţa metodelor nedemne de o democraţie. Nu au existat însă nici o structură centrală represivă, nici un stat poliţist, iar justiţia şi-a păstrat rolul, chiar dacă era, de multe ori, impregnată cu valorile sufocante ale majorităţii.

Teama răspândită în ţară de acel personaj mediocru s-a manifestat şi pe plan internaţional. Era resimţită mai mult de conducători, pentru că opinia publică americană era puţin preocupată, în afara unor situaţii de gravă criză, de situaţia ţărilor străine. Într-adevăr, campania stridentă pe care a dus-o McCarthy împotriva lui Truman şi a lui Acheson, care a provocat reacţiile lor pline de stângăcie, a condus la o stare paradoxală. Ea a făcut ca succesorul lui Roosevelt să fie prezentat ca slab faţă de comunism, în timp ce istoricii contestatari[1] îi vor reproşa — zece ani mai târziu — că a provocat războiul rece, prin atitudinea lui sectară. Spre deosebire de el, Eisenhower este la adăpost de orice critică, chiar şi atunci când succesele obţinute au fost modeste. Chiar mai târziu, preşedinţii democraţi care au urmat după Truman, John F. Kennedy şi Lyndon B. Johnson, vor resimţi denunţarea maccarthystă ca pe o ameninţare vie şi o parte din politica lor se va orienta tocmai spre evitarea acuzaţiilor de slăbiciune faţă de ţările comuniste, temându-se de reapariţia atmosferei otrăvite din acel „deceniu de coşmar".

[1] Autorul se referă la istoricii care au reprezentat orientarea „revizionistă" în interpretarea originilor războiului rece. Vezi nota de la p. 17.

Pe bazele anticomuniste solid fixate, politica externă a războiului rece putea deci să continue, hotărâtă în vorbe, însă ambiguă în fapte.

3. Certitudinile şi îndoielile războiului rece

Sfârşitul războiului din Coreea şi stabilizarea din Europa păreau să furnizeze argumente pentru succesul politicii promovate de Statele Unite ale Americii. Însă realitatea era mai complexă.

Geografia războiului rece

Împotriva pericolului comunist, care era considerat ameninţător pretutindeni, Statele Unite ale Americii organizează apărarea diferenţiat, după cum afecta zone îndepărtate sau continentul american.

Mania pactelor. Succesul obţinut prin crearea NATO, şi anume faptul că Uniunea Sovietică nu a atacat Europa occidentală, cum se temeau mulţi europeni — chiar dacă Stalin nu a avut această intenţie —, a condus Statele Unite ale Americii spre ideea de a organiza şi alte alianţe de acest fel. În numai câţiva ani, „lumea liberă" este astfel înzestrată cu pavăza pactelor.

Încă din 1951, datorită războiului din Coreea, americanii au încheiat tratate de alianţă cu Filipinele şi, în special, cu Japonia, care le serveşte ca bază strategică. Apoi este constituit ANZUS, cu Australia şi Noua Zeelandă, al căror rol a fost esenţial în timpul războiului din Pacific. În 1954 este creat SEATO — evident, echivalentul NATO pentru Asia de sud-est —, care cuprindea SUA, Franţa, Marea Britanie, Australia, Noua Zeelandă, Pakistan şi Thailanda,

având obiective spre Vietnam, Laos şi Cambodgia. De altfel, americanii au aşezat la conducerea Vietnamului de Sud un om al lor, pe Ngo Dinh Diem[1], care să lupte împotriva Nordului comunist. În 1955 a fost organizat CENTO, care reunea Turcia, Iranul, Irakul, Pakistanul, Marea Britanie şi SUA. La aceste blocuri vaste se adăugau înţelegerile bilaterale cu Coreea sau China din Taiwan.

Aceste alianţe au creat impresia că Statele Unite ale Americii pot controla, prin intermediul lor, o mare parte din lume. De fapt, spre deosebire de NATO, alianţă dorită de ţările membre, care aveau un nivel de dezvoltare comparabil, celelalte pacte au fost construcţii de circumstanţă, în regiuni instabile şi nicidecum democratice, care aşteptau mult de la Statele Unite ale Americii, dar nu le împărtăşeau convingerile şi nici nu credeau, cu adevărat, în necesitatea stopării comunismului. De altfel, cu excepţia unei debarcări a puşcaşilor marini în Liban, în 1958, aceste alianţe se manifestă prea puţin şi nu împiedică nici înlocuirea monarhiilor prin dictaturi, nici libertatea fiecărei ţări de a promova propria politică. Iar atunci când au apărut dificultăţi, aceste înţelegeri fragile au fost foarte grav afectate.

Emisfera americană. Americanii s-au obişnuit, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, să exercite un control atent asupra stabilităţii ţărilor din America Centrală şi un control mai suplu asupra statelor din America de Sud. Această veche preocupare, justificată prin Doctrina Monroe din

[1] Ngo Dinh Diem (1901–1963) — om politic vietnamez, preşedinte al Vietnamului de Sud din 1955 până la moartea sa. A organizat un regim autoritar, în care libertăţile politice erau limitate. De religie catolică, i-a persecutat pe budişti, care erau majoritari în Vietnam. A fost răsturnat printr-o lovitură de stat la 1 noiembrie 1963 şi executat a doua zi, împreună cu fratele său (Ngo Dinh Nhu, şeful poliţiei secrete).

1823 — care afirma rolul predominant al SUA pe continentul american şi respingea orice intervenţie europeană — este întărită de războiul rece. Într-adevăr, fără să existe ameninţare comunistă în oricare din aceste ţări, Statele Unite ale Americii vor asimila cererile de reforme, adresate unor regimuri adesea autocratice, cu încercări de subversiune comunistă.

În acest fel, CIA nu a ezitat să intervină în Guatemala, în 1954, pentru a-l răsturna pe colonelul Arbenz[1], care ameninţa interesele companiei United Fruit, proprietară a unei mari părţi din terenurile agricole ale ţării.

Tot astfel, americanii tolerează mulţi ani regimul lui Batista[2] din Cuba, dictatorial şi corupt, pentru că stăpâneau în această ţară plantaţii de trestie de zahăr şi cazinourile din Havana. Ei nu au acordat suficientă atenţie creşterii nemulţumirii, iar luarea puterii de către Fidel Castro[3], în 1959, este considerată tot o victorie comunistă, cu atât mai puţin tolerabilă cu cât se producea într-o insulă foarte apropiată de coastele Statelor Unite. Cuba a devenit de atunci o obsesie, de lungă durată, pentru politica americană.

---

[1] Jacobo Arbenz (1913–1971) — om politic şi militar guatemalez, fiul unui emigrant elveţian. Ales preşedinte, în noiembrie 1951, el a iniţiat un program de reforme (în domeniul învăţământului, sănătăţii etc.). Măsura privind exproprierea unor terenuri şi împroprietărirea ţăranilor lovea în interesele companiei americane United Fruit (la care secretarul de stat John Foster Dulles era acţionar). La 18 iunie 1954, CIA a organizat o intervenţie care l-a silit pe Arbenz să fugă din ţară.

[2] Fulgencio Batista y Zaldivar (1901–1973) — om politic şi militar cubanez. După lovitura de stat din 1933, a dominat viaţa politică cubaneză până în 1958, nu numai atunci când a fost, oficial, la putere, ca preşedinte (1940–1944 şi 1952–1958), ci şi în anii de expectativă (1933–1940) sau chiar în exil (1944–1952). A instaurat un regim dictatorial, bazat pe partidul unic, represiv şi corupt, răsturnat prin revoluţia condusă de Fidel Castro.

[3] Fidel Castro Ruz (n. 1926) — revoluţionar şi om politic cubanez. A studiat întâi într-o şcoală iezuită şi apoi dreptul la Universitatea din

După cum recunoştea, în 1991, un înalt funcţionar al Departamentului de Stat, a fost, fără îndoială, o mare eroare să se cântărească toate problemele continentului american cu unităţile de măsură ale războiului rece. Însă ambianţa epocii explică suficient de bine acea orientare regretabilă, care a contribuit la menţinerea la putere a dictaturilor conservatoare şi care explică antiamericanismul manifestat de popoarele din regiune.

Practica războiului rece

Imposibila respingere a comunismului. Toate aceste alianţe periferice nu puteau neglija duşmanul principal, care era Uniunea Sovietică. Într-adevăr, secretarul de stat din timpul administraţiei preşedintelui Eisenhower, Foster Dulles[1], al cărui frate, Allan, conducea atunci CIA, a dorit să marcheze clar diferenţa faţă de Partidul Democrat, discreditat. Pentru el „stoparea" este prea blândă, nu aduce speranţa unor succese palpabile şi, deşi o continuă în

Havana. La 26 iulie 1953 a condus atacul eşuat împotriva cazărmii din Santiago (*choncada*). A fost judecat şi condamnat, dar în 1955 a fost eliberat prin amnistie. A trăit în exil în Mexic şi în decembrie 1956 s-a întors în Cuba cu un grup de revoluţionari. După ce mai mulţi membri ai grupului au fost ucişi de trupele guvernamentale, puţinii supravieţuitori s-au refugiat în zona muntoasă Sierra Maestra. Mişcarea de opoziţie a luat amploare şi la 1 ianuarie 1959 Batista a fugit din Cuba, unde s-a instaurat regimul lui Castro.

[1] John Foster Dulles (1888–1959) — om politic american. A făcut studii strălucite la universităţile Princeton, George Washington şi Sorbona. A făcut parte din delegaţia americană la Conferinţa de pace de la Paris (1919) şi la Conferinţa de la San Francisco (1945). A fost secretar de stat în perioada 1953–1959. A dovedit fermitate în negocierile cu sovieticii. Oriunde mergea, avea cu el cartea lui Stalin, *Probleme ale leninismului,* pentru a dovedi agresivitatea Uniunii Sovietice. Fratele său a fost director al CIA în perioada 1953–1931.

practică, evocă deseori necesitatea „respingerii"[1], a împingerii înapoi a comunismului din zonele cucerite după război. Ideea era poate exaltantă, însă cu greu putea fi pusă în aplicare pentru că ar fi condus automat la lupta cu trupele sovietice, care aveau bazele în ţările „frăţeşti". Astfel că Foster Dulles se mulţumeşte cu o retorică a „respingerii", fără să se poată cumva decide să o pună în practică. De altfel, preşedintele Eisenhower, care s-a implicat mai mult şi a fost mai energic decât s-a afirmat deseori în istoriografie, a tras învăţămintele necesare din experienţa coreeană şi a refuzat să trimită soldaţi americani să lupte în străinătate. Deşi era militar de carieră, el s-a străduit să evite o prea mare influenţă a Statului Major în politică, mai ales datorită convingerii sale că războiul rece nu va fi câştigat cu armele. Nu va ezita să denunţe, în 1960, „complexul militar-industrial" care se constituise în acei ani şi care era o povară pentru economia ţării.

Acesta este contextul specific prin care se explică de ce CIA a reuşit să pună capăt, în 1953, experienţei socializante a doctorului Mossadegh[2] în Iran, în favoarea tânărului şah — sovieticii nu erau prezenţi în acea ţară —, dar şi de ce Eisenhower a refuzat să folosească bomba atomică, cum cerea guvernul francez în mai 1954, pentru a se evita înfrângerea de la Diên Biên Phu. O reţinere similară, explică de ce nu s-a acordat nici un ajutor în octombrie 1956 insurgenţilor de la Budapesta, care, după ce îl ascultaseră

[1] Autorul foloseşte aici termenul consacrat în limba engleză: *rollback*, care se poate traduce prin „respingere" sau „împingere înapoi".

[2] Mohammad Mossadegh (1880–1967) — om politic iranian. Şi-a luat doctoratul în drept la Lausanne. Numit prim-ministru în 1951, el a susţinut naţionalizarea Companiei Anglo-Iranian Oil. Intrând în conflict cu şahul (împăratul) Mohammad Reza Pahlavi, Mossadegh a fost răsturnat de opozanţii susţinuţi de Statele Unite ale Americii în 1953 şi condamnat la trei ani de închisoare.

pe Dulles la *Radio Europa Liberă,* erau convinşi că vor primi un ajutor american, însă acesta nu a mai sosit.

Inevitabilele negocieri. Moartea lui Stalin, în martie 1953, a fost urmată de o relativă destindere, iar raporturile americano-sovietice s-au îndepărtat şi mai mult de confruntarea directă.

Prima întâlnire la nivel înalt sovieto-americană a avut loc în 1955 la Geneva şi chiar dacă negocierile privind dezarmarea nu au făcut progrese, riscul declanşării unui al treilea război mondial s-a îndepărtat. Dovada a fost oferită în octombrie 1956, când Eisenhower şi Hruşciov au ajuns la acelaşi punct de vedere pentru a pune capăt operaţiei militare franco-anglo-israeliene ce avea scopul de a-l îndepărta pe Nasser[1], care naţionalizase Canalul de Suez. Primul a fost astfel stimulat să se dezintereseze de revoluţia maghiară zdrobită de trupele celui de-al doilea.

Însă această apropiere relativă nu a însemnat că tensiunile dintre cele două state au dispărut. Războiul rece reapare curând pentru că între ele exista multă neîncredere şi fiecare dorea să profite de slăbiciunile celeilalte. În timp ce sovieticii refuzau orice control asupra înarmării aeriene, lansarea cu succes a primul satelit artificial, *Sputnik*, la 4 octombrie 1957, a provocat un val de îngrijorare în Statele Unite ale Americii, cu atât mai mult cu cât Hruşciov a profitat din plin pentru a se lăuda cu forţa ţării lui şi cu rachetele

[1] Gamal Abdel Nasser (1918–1970) — militar şi om politic egiptean. În 1952 a luat parte la lovitura de stat care a îndepărtat monarhia din Egipt. A fost prim-ministru (1954–1956) şi preşedinte al Egiptului (1956–1970). Cea mai cunoscută acţiune a sa a fost naţionalizarea Canalului de Suez, în 1956. Victoria diplomatică obţinută de el în „Criza Suezului" l-a transformat într-un proeminent lider arab. Acest prestigiu a fost folosit pentru a crea o efemeră Republică Arabă Unită (1958–1961) din Egipt şi Siria.

ei, ce nu pot fi oprite. De fapt, sovieticii nu dispuneau de un veritabil avans tehnologic faţă de americani. Rachetele lor erau rudimentare, chiar dacă la momentul acela erau mai eficiente. Însă spaima provocată de războiul rece era atât de mare încât americanii au avut impresia că sunt întrecuţi şi chiar gata să se prăbuşească dacă vor fi atacaţi de adversari. Totuşi, viziunea pasională a opiniei publice contrasta cu analiza calmă a preşedintelui. Prima se arată brusc îngrijorată de lipsa de ingineri, de nivelul scăzut al cunoştinţelor de matematică al elevilor americani; cărţile care scoteau în evidenţă reuşita sovietică ajung succese de librărie, se lansează programe pentru a recupera din întârziere, iar ziarele denunţă *missile gap*[1]. Preşedintele avea la dispoziţie toate informaţiile cu privire la forţa sovietică, datorită CIA şi avioanelor spion U2[2] care survolau la mare altitudine teritoriul Uniunii Sovietice, însă acestea nu erau deloc îngrijorătoare. Războiul rece se transformă într-o crâncenă concurenţă între cele două supraputeri. Simbolul acestei situaţii noi este oferit de vizita pitorească a lui Hruşciov în Statele Unite ale Americii în vara anului 1959.

[1] *Missile gap* — lipsă de rachete (în engleză, în original). Problema că Uniunea Sovietică ar fi obţinut avantaj în tehnologia rachetelor cu rază lungă de acţiune a preocupat opinia publică americană după lansarea Sputnikului şi a fost chiar o temă a campaniei electorale din 1960. Oficialităţile americane ştiau însă că dacă există un „decalaj", acesta le era favorabil.

[2] Avioanele U2 — avioane americane de recunoaştere construite de firma Lockheed, începând din 1954. Statele Unite au folosit 22 de aparate U2, primele misiuni fiind de a survola Uniunea Sovietică pentru obţinerea de informaţii. În două situaţii din perioada războiului rece, aceste avioane au fost „actori principali". La 1 mai 1960 un astfel de avion a fost doborât deasupra URSS (regiunea Sverdlovsk) determinând eşecul conferinţei la nivel înalt de la Paris. Un alt avion U2 a fotografiat rampele de rachete din Cuba, la 14 octombrie 1962, fapt ce a condus la „criza rachetelor".

Secretarul general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice se manifestă plin de căldură şi laudă, în mod exagerat, succesele economice şi tehnice ale ţării sale, promiţând că nivelul de viaţă al sovieticilor va fi curând la fel de înalt ca al americanilor.

Totuşi, această primă destindere nu excludea nici manifestările de fermitate, nici manevrele care aveau ca scop destabilizarea adversarului. Americanii şi aliaţii lor s-au opus cu cea mai mare vigoare eforturilor făcute de sovietici pentru a modifica statutul Berlinului, în 1958, în favoarea Republicii Democrate Germane, cu scopul de a frâna fluxul masiv de refugiaţi spre Occident. Apoi, de cealaltă parte, conferinţa celor patru mari, care a avut loc la Paris, în 1960, a fost torpilată de Hruşciov, care a declarat cu emfază, profitând de ocazia oferită, că un avion spion american de tip U2 a fost doborât în timp ce survola teritoriul Uniunii Sovietice. Eisenhower a refuzat să-şi ceară scuze pentru această acţiune şi atmosfera s-a încordat imediat.

În acest context s-au desfăşurat alegerile prezidenţiale din 1960. Candidatul democrat, John F. Kennedy, a denunţat inerţia lui Eisenhower şi riscul mare reprezentat de rachetele sovietice. După ce a fost ales, el s-a manifestat ca un aprig combatant al războiului rece. Discursul lui inaugural exprima voinţa de a acţiona pretutindeni pentru stoparea comunismului. Pentru a dovedi că este hotărât, tânărul preşedinte aprobă operaţia organizată de CIA împotriva regimului condus de Fidel Castro. Dezastrul din Golful Porcilor, din martie 1961, a fost o lovitură grea, cu atât mai mult cu cât a fost urmată de trecerea definitivă a Cubei în tabăra comunistă. De acum înainte, preşedinţii care au urmat au încercat să-l elimine pe liderul cubanez cu metode mai subtile, având mereu sprijinul numeroşilor cubanezi exilaţi la Miami. Problema cubaneză devine o obsesie.

În luna august a aceluiaşi an, ridicarea zidului Berlinului devine un simbol al permanenţei războiului rece. Reacţia SUA este viguroasă, dar se limitează la vorbe... În aceste condiţii, se poate înţelege de ce Kennedy şi-a concentrat atenţia şi asupra Vietnamului, unde Ngo Dinh Diem şi consilierii săi americani reuşeau cu greu să facă faţă tentativelor comuniste de asigurare a controlului asupra populaţiei sud-vietnameze şi de reunificare a ţării.

În felul acesta, la începutul anilor 1960, Statele Unite ale Americii rămân impregnate de mentalitatea războiului rece. Pe plan internaţional, politica de stopare părea să fi asigurat evitarea unui conflict major după încheierea războiului din Coreea. Totuşi, Uniunea Sovietică îşi câştigase statutul de partener egal, beneficiind de poziţii sigure în Europa şi de o puternică influenţă pretutindeni în lume. Astfel că situaţia existentă, pe care americanii o exagerează, departe de a limita implicarea lor, îi constrânge la o vigilenţă permanentă, dovedită prin menţinerea în aer, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, a avioanelor B 52 purtătoare de încărcături nucleare, confirmată prin prezenţa soldaţilor americani şi agenţilor CIA în junglele din Vietnam şi Filipine sau prin instalarea bazelor militare în mare parte din lume.

Tensiunea războiului rece se manifestă, totodată, şi în spiritul americanilor, la ei acasă. Reacţiile violente care au apărut în timpul maccarthysmului sau în perioada lansării *Sputnikului* dovedeau o nelinişte profundă. Chiar dacă aceasta era puţin justificată, având în vedere puterea ţării, ea alimentează anticomunismul, care constituie un ingredient durabil al valorilor americane.

Însă anii 1950 sunt, în acelaşi timp, ani ai unei vieţii prospere şi liniştite pentru foarte mulţi americani, pe care multe popoare de pe Pământ îi invidiază.

Capitolul III

TRIUMFUL „MODULUI DE VIAŢĂ AMERICAN"[1]

Anii în care războiul rece ajunge la paroxism sunt, totodată, anii de apogeu ai Statelor Unite în ceea ce priveşte modul de viaţă şi succesele obţinute în toate domeniile. Nu este o simplă întâmplare că filmele americane din anii 1950 au produs o impresie profundă asupra cinefililor din întreaga lume, nici că în SUA au apărut, în acei ani, practicile societăţii de consum, care vor deveni uzuale, în Europa, în anii 1990.

1. Epoca dezvoltării

Creşterea este caracteristica perioadei care începe în 1953 şi durează până la începutul anilor 1960. Aceasta s-a manifestat atât în domeniul economic, cât şi în cel demografic.

Întinerirea populaţiei

Creşterea natalităţii, începută în ultimii ani ai războiului, nu s-a întrerupt până în 1962–1963. Nu a fost numai o manifestare a tendinţei de redresare a natalităţii, după o perioadă de îndoieli, cum s-a întâmplat în cele mai multe ţări, ci un fenomen de durată. Rata medie din anii 1950 a

[1] Autorul foloseşte aici formularea consacrată din limba engleză: *American way of life.*

fost de 24,5‰ şi se menţine încă la 23,9‰ în 1960; rata medie a fertilităţii se menţine peste 3,5‰ până în 1962. Astfel, familiile au trei sau patru copii, atât în mediul rural, cât şi în oraşe, în mediile muncitoreşti.

Acesta este fenomenul dominant, în timp ce indicele mortalităţii rămâne fixat la 9,6‰ până în anii 1970, iar imigraţia se menţine în limitele stabilite, cu o medie de 250 000 de persoane pe an.

Sporul natural — care este de 1,8% pe an în timpul administraţiei Eisenhower — explică deci, în proporţie de 90%, creşterea populaţiei. Este, evident, inferioară creşterii din secolul al XIX-lea, dar superioară celei din ţările europene. În 1960, populaţia Statelor Unite ale Americii depăşea 180 de milioane de locuitori.

Însă aceste date generale ascund marile decalaje de la o regiune la alta sau în funcţie de etnie. Starea de sănătate lăsa de dorit pentru o treime din populaţia zonelor arhaice din Munţii Apalaşi, ca şi pentru regiunile în care populaţia de culoare este majoritară. Lipsa unui sistem satisfăcător de asistenţă socială explică, în mare parte, deficienţele din domeniul asigurării asistenţei medicale din regiunile izolate şi din cartierele sărace ale oraşelor, unde persistă o rată înaltă a mortalităţii infantile şi unde speranţa de viaţă este net inferioară mediei pe ţară. De exemplu, negrii aveau speranţa de viaţă de 60 de ani, în 1950, în timp ce albii depăşeau 69 de ani. Zece ani mai târziu diferenţa s-a redus substanţial, dar era încă de 7 ani.

În ciuda acestor diferenţe importante, anii 1950 au fost cei ai natalităţii ridicate, *baby boom*, ai generaţiilor numeroase — fără să se poată găsi explicaţii clare, raţionale, pentru un fenomen neobişnuit prin durata sa: aproape douăzeci de ani. Efectul de compensare, după anii de criză şi de război, este incontestabil, consolidat de optimismul

economic şi chiar de o dorinţă ascunsă, de natură inconştientă, pentru plasarea avantajoasă în concurenţa cu Uniunea Sovietică. Faptul că în fiecare an încep să lucreze aproximativ 3 milioane de tineri reprezenta o şansă pentru industriaşi, care au astfel asigurată creşterea constantă a pieţei. De altfel, se acorda deosebită atenţie gusturilor copiilor. Cartea doctorului Benjamin Spock, *Îngrijirea sugarului şi copilului*, a cărei primă ediţie apărea în 1944 şi care susţinea că părinţii trebuie să demonstreze mare toleranţă faţă de progeniturile lor, se vinde în peste 22 de milioane de exemplare în aproape 25 de ani şi este însoţită de programe la radio şi la televizor.

O economie dinamică

Neliniştile provocate de reconversiune s-au risipit repede ca urmare a războiului din Coreea, a comenzilor militare şi a ajutorului acordat ţărilor străine care au îndepărtat unele dificultăţi ale mecanismului economic.

O creştere stabilă şi continuă. Într-adevăr, din 1950 până la începutul anilor 1970 economia americană cunoaşte o creştere susţinută, impresionantă mai mult prin durata ei decât prin ritm. Produsul naţional brut (PNB), care a ajuns la 260 de miliarde de dolari în 1950, se apropie de 1 000 de miliarde de dolari douăzeci de ani mai târziu, ceea ce corespunde creşterii anuale cu 2,8%. Acest ritm de creştere nu este uniform: este mai redus în anii 1950 decât în deceniul următor. De asemenea, au existat şi perioade de clară recesiune, ca în 1953–1954, după încheierea războiului din Coreea, sau în 1959–1960, însă ele au fost destul de scurte şi nu au provocat amintiri triste. Cu toate acestea, creşterea economică americană

din acei ani, remarcabilă prin sporirea produsului naţional brut, este inferioară, în privinţa ritmului de creştere, faţă de cea din Japonia, Republica Federală Germania sau Franţa, aflate încă sub efectul reconstrucţiei.

În ciuda acestor nuanţe, economia americană deţine, în continuare, o poziţie clar dominantă, întărită şi prin forţa deosebită a dolarului, a cărui valoare în aur stabilită în 1934 se menţine neschimbată până în 1971. De altfel, Statele Unite ale Americii aveau în această perioadă balanţa comercială excedentară, chiar dacă balanţa de plăţi a fost cronic deficitară începând din 1958, datorită creşterii investiţiilor în străinătate şi cheltuielilor militare ridicate. În sfârşit, creşterea preţurilor a rămas moderată, urmând o curbă paralelă, dar inferioară celei a PNB, până la sfârşitul anilor 1960.

Creşterea economică stabilă se explică prin compoziţia consumului din PNB; într-adevăr, consumul privat reprezenta 64,5% din total, în 1960, cumpărarea de bunuri şi servicii la nivelul administraţiei federale şi locale reprezenta aproximativ 22%, iar investiţiile interne mai puţin de 14%. Astfel, economia americană, deşi beneficia de investiţii mai mici decât cele din alte ţări industrializate, se definea, mai mult decât oricare alta, ca o economie de consum. Aceasta era totodată, susţinută prin menţinerea unei rate înalte de absorbire a forţei de muncă, pentru că şomajul rămâne limitat, în jur de 5% din populaţia activă. Crearea de locuri de muncă a fost, într-adevăr, constantă, egalând sau chiar depăşind numărul de tineri şi de femei care intrau pe piaţa muncii. Acestea din urmă reprezentau 28% din forţa de muncă în 1947, însă au ajuns să fie mai mult de o treime douăzeci de ani mai târziu, iar mişcarea a continuat, în acelaşi sens, în anii următori.

O economie înnoită. Structurile economice au evoluat considerabil pentru a atinge un astfel de nivel de creştere. Statele Unite ale Americii păreau să retrăiască în anii 1950 valul de prosperitate din anii 1920, însă fundamentele erau mult diferite. Industria, care la prima vedere părea încă esenţială în economie, având ca simboluri bunurile de folosinţă îndelungată, ca automobilul sau produsele electrocasnice, nu mai realiza, totuşi, decât un sfert din întregul PNB al perioadei, iar mâna de lucru industrială, care reprezenta încă 30% din total în 1950, scade constant în anii următori. Ponderea agriculturii în produsul naţional brut scade de la 12% la 8% în douăzeci de ani, iar forţa de muncă angajată în această ramură urmează aceeaşi tendinţă, pentru că în fiecare an 730 000 de persoane părăsesc fermele, al căror număr scade la jumătate. Aceste fenomene nu au antrenat, totuşi, o scădere a producţiei agricole, care, dimpotrivă, a rămas constantă, datorită importantelor succese în creşterea productivităţii. În schimb, serviciile cunosc o dezvoltare impresionantă, trecând de la 58% la 62% din PNB, între 1950 şi 1970, oferind de lucru unui număr tot mai mare de americani — aproape două treimi din întreaga forţă de muncă la sfârşitul perioadei. Acest vast domeniu angaja un număr din ce în ce mai mare de funcţionari, de avocaţi, jurişti, învăţători, comercianţi sau specialişti în publicitate şi realizarea de spectacole.

O astfel de repartiţie a activităţii se reflectă pe plan regional. Dacă marile regiuni industriale din nord-est absorbeau o bună parte din mâna de lucru, cu mult timp înainte, acum California, Texasul sau Florida cunosc o dezvoltare rapidă datorită petrolului, industriei aeronautice şi cinematografice: era începutul unei evoluţii care a schimbat peisajul economic.

„Ceea ce este bun pentru Statele Unite ale Americii este bun şi pentru General Motors şi viceversa..."[1]

Această formulă celebră exprimă, cât se poate de bine, starea de spirit care exista în Statele Unite ale Americii în anii 1950. Patronii au fost idealizaţi în timpul prosperităţii care precedase criza din 1929, apoi desconsideraţi, ca urmare a crizei, însă perioada războiului şi, în special, cea a creşterii economice din anii care au urmat le-au redat întreprinderilor întreaga lor strălucire.

În plus, acestea cunoşteau o fază de concentrare, comparabilă cu cea de la începutul secolului al XX-lea. În 1958, producţia celor mai mari 200 de întreprinderi reprezenta 38% din întreaga producţie industrială şi proporţia a crescut în continuare. Succesul trusturilor respective, care asigura existenţa a mii de mici întreprinderi furnizoare de subansambluri, se bazează pe riguroase principii de gestiune. Firma trebuie să se concentreze la un anumit domeniu de activitate şi să se perfecţioneze. Conducerea ei şi cadrele tehnice — toţi salariaţi — proveneau din cele mai bune universităţi, care organizau, toate, studii de *management* în *business schools.*

Gestiunea este descentralizată, în cadrul unor unităţi autonome. Partea din buget repartizată pentru cercetare şi dezvoltare creşte continuu, mai repede decât în orice altă ţară industrializată. Acest tip de întreprindere completă, care se autofinanţează datorită profitului realizat, devine model pentru europeni. Numeroşi studenţi străini

[1] Celebra formulă a fost rostită de Charles Wilson, preşedinte al companiei General Motors, numit secretar de stat pentru Apărare în administraţia Eisenhower. În cadrul audierii sale în Senat, Wilson a fost întrebat: „Ca secretar de stat pentru Apărare aţi fi în stare să luaţi o hotărâre contrară intereselor companiei General Motors? Răspunsul a fost: „De ani de zile consider că tot ceea ce este bun pentru ţara noastră este bun şi pentru General Motors şi viceversa".

vin să studieze câteva luni în SUA. Alţii, ingineri sau comercianţi, sunt atraşi de salariile mari şi de simplitatea formalităţilor de angajare sau de şansele oferite pentru avansare. Marile întreprinderi americane atrag astfel „creierele", asigurându-şi serviciile specialiştilor deja formaţi, în detrimentul ţărilor de origine, pentru care consecinţele sunt penibile, atunci când sunt sărace.

Datorită profiturilor acumulate şi folosind rolul internaţional al dolarului, aceste întreprinderi investeau masiv şi în străinătate, pentru producerea materiilor prime în ţările în curs de dezvoltare şi pentru produse care au avut deja succes pe piaţa internă, în special în Europa, unde exista o piaţă destul de largă pentru economia de consum.

Străinii au denunţat uneori influenţa nefastă a imperiului american, accentuată prin dominaţia culturală a americanilor şi prin excesele anticomunismului, însă americanii înşişi nu au manifestat nici o formă de opoziţie în faţa acestor transformări remarcabile. În Statele Unite ale Americii, mişcarea antitrust[1], care se dezvoltase în prima fază a concentrării capitaliste, nu reapare acum. Opinia publică era, în general, convinsă de beneficiile aduse de creşterea economică, sursă permanentă de locuri de muncă, datorită ofertei ameţitoare şi constante de produse noi. Într-adevăr, întreprinderile sunt tot mai preocupate de comercializarea produselor lor şi de publicitatea necesară pentru atingerea acestui scop. În plus, americanii nu se temeau deloc de revenirea crizei care precedase Al Doilea Război Mondial, creşterea era considerată stabilă, iar factorii de conducere ai statului interveneau cu o serie de „măsuri preventive".

[1] Mişcarea antitrust s-a dezvoltat la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, găsindu-şi expresie juridică prin Legea Sherman antitrust (din 2 iulie 1890) şi Legea Clayton antitrust (1914).

Rolul statului. În anii 1950, Statele Unite ale Americii nu mai erau în epoca liberalismului clasic, caracteristic pentru dezvoltarea lor în secolul al XIX-lea şi în primii douăzeci de ani ai secolului al XX-lea, când guvernul nu avea decât un rol de arbitru şi de garant al bunei funcţionări a sistemului, intervenind discret pentru favorizarea întreprinderilor. Statul federal, în special după *New Deal*, dar şi administraţia statelor erau din ce în ce mai mult prezente în economie. Mecanismele legislaţiei antitrust (Legea Clayton din 1913, modificată în 1950) acţionau pentru evitarea constituirii poziţiilor de monopol. Astfel, în 1957, Dupont De Nemours trebuie să abandoneze participaţia la General Motors, care îi asigura controlul absolut asupra vânzării anumitor produse. Statul adoptă, de asemenea, alte forme de reglementare cu privire la bursă, la radio, la televiziune sau la transporturi. Acesta intervine direct pentru garantarea veniturilor agricultorilor, subvenţionând producţia. În 1969 o cincime din producţia agricolă este garantată prin plăţi directe de la stat. În plus, statul finanţează direct jumătate din activitatea de cercetare-dezvoltare, cuprinzând aproape în totalitate cercetarea privitoare la apărare. Comenzile militare reprezintă 10% din produsul intern brut şi asigură locuri de muncă pentru peste 20% din muncitori, oferind industriilor specializate contracte sigure şi avantajoase. De altfel, preşedintele Eisenhower, care, pe de o parte, a oprit intervenţia statului în anumite proiecte iniţiate de democraţi — controlul asupra zăcămintelor submarine de petrol, construcţia de baraje —, nu a ezitat, pe de altă parte, să lanseze în 1956, în pofida opoziţiei din Congres, programul de construire a autostrăzilor federale, cu o lungime de 65 000 km, care străbăteau întreg teritoriul. Acest program, care a fost încheiat douăzeci şi cinci de ani mai târziu, a dat de

lucru mai multor mii de firme şi milioane de oameni, a scos din izolare întinse regiuni şi a îmbunătăţit enorm circulaţia oamenilor şi a produselor.

Dacă la aceste măsuri se adaugă salariile plătite celor 6,6 milioane de funcţionari civili, la nivel federal şi local, şi cheltuielile pentru asistenţă şi asigurări sociale — limitate la pensii, alocaţii pentru şomeri şi ajutor pentru anumite grupuri defavorizate —, se înţelege mai bine că realitatea era foarte diferită de statul minimal visat de unii. La procesul de accentuare a rolului statului se poate adăuga şi fixarea dobânzii de referinţă prin intermediul sistemului Rezervei Federale, autonomă în deciziile ei, dar esenţială pentru adaptarea masei monetare la fluctuaţiile conjuncturale. Statul american este, fără îndoială, un actor esenţial al vieţii economice. De altfel, preşedintele este sprijinit, din 1947, de un consiliu al experţilor economici, care îi oferă analize pentru a-şi putea fundamenta deciziile în funcţie de conjunctură şi de alte organisme care îi permit să ia hotărârile potrivite.

S-a putut astfel vorbi de neocapitalism — ilustrat de K. Galbraith — în care statul este puternic asociat economiei, fără să apară însă între cele două entităţi opoziţie sau conflict.

Însă euforia economică nu a făcut să dispară cu totul neliniştea salariaţilor în faţa puterii patronilor, a micilor întreprinderi deseori cumpărate de cele mari, a anumitor grupuri de consumatori faţă de dispreţul arătat regulilor de calitate a produselor. Totuşi, optimismul era triumfător şi toţi căutau să profite de binefacerile creşterii economice.

2. O societate a confortului şi conformismului

În anii 1950 se defineşte „modul de viaţă american" (*American way of life*), caracteristic pentru o foarte mare

parte a societăţii şi care, în pofida profundelor modificări suferite, a rămas, în esenţă, la fel şi în 1992. Acest mod de a trăi a fost imitat şi în Europa, devenind, prin trecerea anilor, mai puţin exotic.

Un mare număr de americani înstăriţi

Anii războiului şi intervenţia socială a statului au avut drept urmare reducerea importantă a sărăciei. Este adevărat că, între 1945 şi 1960, 22% dintre americani sunt consideraţi săraci, pentru că aveau un venit inferior pragului de sărăcie — reevaluat periodic în funcţie de creşterea preţurilor şi care corespundea cheltuirii unei treimi din venituri pentru alimentaţie — însă acest procent este mai scăzut decât cel referitor la situaţia care a apărut în urma crizei din 1929 sau la cea din secolul al XIX-lea. Existau totuşi deosebiri considerabile: afro-americanii şi indienii sunt cei mai afectaţi — riscul ca primii să fie săraci era de trei ori mai mare decât pentru albi —, dar chiar şi populaţia albă din unele regiuni izolate era săracă. Săracii erau cei loviţi de şomaj, cei care dispuneau numai de un mediocru ajutor social, cei care cunoşteau problemele analfabetismului şi alimentaţiei deficitare. Cu toate că procentul de săraci nu se schimbă prea mult până la începutul anilor 1960, şansele oferite de înmulţirea locurilor de muncă şi de prosperitatea dominantă făceau să se uite de ei, ca şi cum aceste persoane urmau să se înscrie, firesc, între beneficiarii ameliorării generale a condiţiilor de trai.

Este adevărat că majoritatea americanilor — mai mult de 50% în acei ani — aparţineau clasei de mijloc. Limitele acestei categorii nu erau foarte clar definite. Fixate, de regulă, la un anumit nivel al veniturilor, înglobau atât grupuri

de muncitori calificaţi, cât şi funcţionari — faimoasele „gulere albe" —, precum şi întregul grup al cadrelor, profesiilor libere şi altele. Este deosebit de elocvent că mai mult de 60% dintre americani declarau că fac parte din clasa de mijloc. Pe scara socială, sub această categorie se află clasa muncitoare, care încerca, de altfel, să se apropie de clasa de mijloc. Deasupra clasei de mijloc, ceva mai mult de 6% din populaţia Statelor Unite ale Americii aparţine clasei superioare. Aceasta din urmă dispune de mijloace materiale disproporţionate, în raport cu ponderea ei procentuală, pentru că, în 1962, 2% dintre americani aveau controlul a 43% din patrimoniul naţional, în timp ce 38%, aparţinând clasei de mijloc, deţineau jumătate din acesta, iar 25% nu aveau aproape nimic.

Inegalităţile acestea profunde nu împiedică, totuşi, clasa de mijloc să-şi impună modul de viaţă, ca normă generală, nucleu central al societăţii, punct de atracţie pentru cei care sunt excluşi şi de care numai o infimă minoritate se detaşa, având condiţii superioare de viaţă.

Dezvoltarea cartierelor mărginaşe[1]

Încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea un anumit număr de cetăţeni părăsesc centrul oraşelor pentru a se instala în zonele apropiate. Fenomenul s-a accentuat în perioada prosperităţii din anii 1920, însă generalizarea s-a produs după 1945, datorită creşterii veniturilor. Războiul a întrerupt construcţia de locuinţe şi lipsa lor se resimţea foarte

[1] Cartierele mărginaşe (sau suburbiile) — noţiunea este folosită de autor pentru habitatul, geografia umană şi condiţiile sociale din Statele Unite ale Americii (şi alte ţări dezvoltate), având sensul de zonă de confort şi prosperitate, în care se construiesc locuinţele reprezentanţilor „clasei de mijloc". Precizarea se impune pentru a evita înţelesul peiorativ pe care termenii respectivi îl au la noi.

puternic după încheierea lui. Americanii din clasa de mijloc doreau să devină proprietari şi din acest motiv s-au instalat în zonele suburbane. De altfel, chiar guvernul sprijinea achiziţia de proprietăţi, care putea îndepărta eventuale tensiuni de orientare socialistă sau comunistă. În plus, foştii combatanţi beneficiau de avantaje asemănătoare prin *GI Bill of Right*[1] din 1944. Datorită acestei convergenţe de voinţă şi de mijloace, 62% dintre americani devin proprietarii locuinţelor lor în 1960.

Efortul constructiv, care se transformă într-o afacere rentabilă pentru antreprenori şi întreprinderile de lucrări publice, este realizat în cea mai mare parte în suburbii, a căror populaţie creşte cu 50% în anii 1950, în timp ce populaţia din centrul oraşelor scade. În 1950 oraşele cuprindeau 70% din populaţia urbană, iar suburbiile 30%. Zece ani mai târziu, în suburbii locuia 40% din populaţia urbană, iar în 1970 mai mult de 46%.

Astfel, locuinţa tipică pentru familiile americane este vila din suburbii. Aceste vile sunt ridicate în cartiere noi, care sunt imediat dotate cu şosele, iluminat public, şcoli şi multe magazine pentru a satisface nevoile locuitorilor. Aproape toate locuinţele sunt identice, fără obloane, deosebite numai prin detalii de ornamentaţie. Au alături un garaj, sunt înconjurate de o grădină — mai mare sau mai mică în funcţie de localitate —, însă lipsită de gard viu.

Primele construcţii de acest tip au fost cele realizate de William Levitt, în 1947.

Casele din *levittowns*[2], ridicate din prefabricate, construite în serie pe suprafeţe imense, erau cu o treime mai ieftine decât construcţiile tradiţionale. Construite iniţial în

[1] *Drepturile militarilor* (în engleză, în original). Iniţialele GI sunt folosite, în mod curent, cu sensul de „militari americani (infanterişti)".

[2] *Levittowns* — oraşele lui Levitt (în engleză, în original).

zone noroiose, defrişate cu puţin timp înainte, satisfăceau totuşi o nevoie imperioasă.

În ciuda acestor trăsături generale, care făceau să fie asemănătoare, suburbiile respective nu erau identice: le deosebea, în primul rând, calitatea locuitorilor şi a serviciilor. Cartierele muncitoreşti de acest tip aveau case mai mici. Cartierele negre sunt rare (numai 5% dintre locuitorii acestui tip de habitat) şi rămân omogene. De-a lungul anilor, au apărut, în aceste suburbii, reşedinţe rezervate persoanelor în vârstă sau celibatarilor, în exclusivitate — de exemplu *Leisure World*[1] din California, unde locuiesc 18 000 de persoane în vârstă de peste 55 de ani.

Farmecul vieţii din suburbii

Modul de viaţă din suburbii se sprijină pe automobil, pe confortul casnic şi pe relativa proximitate a tuturor serviciilor. Zonele suburbane nu sunt accesibile decât cu automobilul sau cu autobuzul care-i transportă pe elevi. Serviciul drumurilor are în vedere această realitate. Într-adevăr, marile magazine sunt înconjurate de vaste spaţii de parcare, care se întâlnesc şi în jurul oficiilor poştale sau clădirilor destinate birourilor, de multe ori aflate la mică distanţă. Supermarketurile sunt caracteristice noului mod de viaţă — în 1960 existau deja 4 000 —, uimindu-i pe mulţi dintre vizitatorii europeni, aflaţi în trecere, care nu aveau în acea epocă nimic asemănător la ei acasă: cărucioare pentru cumpărături, abundenţă de produse, ofertă copleşitoare de alimente. Această nouă formă de comerţ este dominată de marile grupuri financiare.

[1] *Leisure World* — „lumea timpului liber" sau „lumea tihnei" (în engleză, în original).

În Statele Unite ale Americii, trei sferturi dintre locuitori deţin un automobil (în timp ce în Franţa numai un sfert aveau automobil) şi se extinde obiceiul ca o familie să posede două automobile.

Însă confortul generalizat în viaţa cotidiană, care ascundea, la prima vedere, importantele deosebiri în ceea ce priveşte veniturile, caracterizează, tot atât de mult ca automobilul, viaţa americană.

Tabelul 1. Locuinţele înzestrate cu aparate electrice (în procente)

	1953	*Franţa 1954*	*1971*
Aparate mari			
Aspirator	54	8,4	92
Maşină de spălat	70	7,5	92
Frigider	82		100
Maşină de gătit	22		56
Maşină de spălat vase	3		26
Aparate mici			
Fier de călcat	82		100
Prăjitor de pâine	65		93
Cafetieră	47		89
Radio	94		100
Televizor	43	1	99

Sursa: M. Bernstein, *The Great Depression*, Cambridge (Mass.), Cambridge U.P., p. 176. Pentru datele referitoare la Franţa: J.-P. Rioux, *La France de la IVe Republique*, Le Seuil, 1983, p. 242.

În acest mediu, copiii — deseori având aceeaşi vârstă, datorită tipului şi datei construirii locuinţelor din suburbii —

au la dispoziţie condiţii deosebit de bune de creştere. Se joacă pe străzile pe care viteza autovehiculelor este strict controlată pentru a evita accidentele sau în subsolul special amenajat pentru ei în foarte multe locuinţe şi merg împreună la şcoală. Bărbaţii au în magazia proprie un set de maşini performante, care îi fac să se simtă experţi în treburi gospodăreşti: ei pot, fără probleme, să-şi spele maşina sau să tundă iarba de pe peluză. Femeile casnice se întâlnesc, la una sau alta dintre prietene, fac împreună cumpărăturile, ştiu totul despre viaţa vecinilor. În gospodărie, obligaţiile zilnice sunt reduse. Alimentaţia este adaptată acestor condiţii de viaţă: oamenii merg, cu plăcere, să mănânce un *hamburger* la restaurantul McDonald's din centrul comercial din apropiere — firma a fost fondată în 1945 —, dar la ei acasă, americanii nu se pot lipsi de tradiţionalul grătar sau de produsele lactate. De altfel, în 1954–1956, lobby-ul din industria cărnii şi laptelui a obţinut un aviz favorabil din partea autorităţilor sanitare, şi anume că produsele respective sunt necesare pentru igiena vieţii, ceea ce a condus la consumul lor generalizat, în toate regiunile, fără să se pună problema excesului de calorii şi de colesterol implicat de acest consum.

Domnia conformismului

Nivelul acesta de trai nu este atins la fel de repede de locuitorii din centrul oraşelor, care nu beneficiază de aceleaşi avantaje, iar plecarea unor oameni bogaţi spre suburbii a redus baza de impozitare şi serviciile oferite de oraşe. Pe de altă parte, dezvoltarea zonelor suburbane a dus la îndatorarea generalizată a familiilor — pentru cumpărarea casei, a automobilului, a aparatelor electrocasnice —, la scoaterea din circuitul agricol a unor terenuri

fertile, pe care s-au construit numeroase parcări şi autostrăzi, adesea aglomerate.

Totodată, existenţa din cartierele mărginaşe impune o mare doză de conformism. Viaţa se desfăşoară, în special pentru femeile casnice, în izolare, toate nevoile putând fi satisfăcute pe loc. Apoi, acest tip de viaţă implică un grad ridicat de promiscuitate, pentru că se ştiau toate detaliile din comportarea vecinilor, pentru că toţi se supuneau schimbării modelor şi obiceiurilor. Numeroase cluburi şi asociaţii atrăgeau locuitorii, în funcţie de afinităţile lor, constituindu-se ca manifestări de profundă solidaritate şi de control social strict. Numeroasele biserici găseau în această populaţie, în general tânără şi dezrădăcinată, mulţi adepţi, care întăreau astfel puternica religiozitate împărtăşită de imensa majoritate a americanilor. În 1970, aproape 70% dintre ei declarau că aparţin unei biserici şi veghează ca şi copiii lor să primească o educaţie religioasă, fie în şcolile publice, fie în şcolile private, adesea sprijinite de municipalităţi. Orice deviere, politică sau socială, este imediat reperată, cu atât mai mult cu cât generalizarea televiziunii tinde să omogenizeze comportamentele.

Acest fel de viaţă, care are la bază consumul şi solidaritatea, conformismul cotidian datorat omogenităţii fiecărui cartier, a provocat numeroase controverse. Însă, în general, americanii rămân fideli faţă de o existenţă care-i face să se simtă bine, chiar dacă este afectată de tensiuni diverse.

Contradicţiile culturii americane

Modul de viaţă american este completat de manifestări culturale diverse.

Contrastele culturii populare. Cinematograful, simbolizat prin numele magic Hollywood, a cunoscut în acei ani o perioadă glorioasă prin succese şi dificilă datorită adaptării la nevoile televiziunii. Într-adevăr, sălile de cinema, legate de viaţa din oraşe, se închid pe măsură ce spectatorii lor se duc să locuiască în suburbii. Schimbarea a fost ireversibilă; numărul de bilete vândute şi de săli scade la jumătate între 1945 şi sfârşitul anilor 1950 (în 1963, nu mai rămăseseră decât 9 200 de cinematografe[1] deschise).

Marile companii producătoare, *majors*, nu au înţeles imediat amploarea schimbărilor. Au încercat deci, pentru un timp, să frâneze această tendinţă, însă apoi au constatat că cel mai bine este să se adapteze şi să ajungă la o înţelegere cu televiziunea, a cărei dezvoltare era ireversibilă.

Pe de o parte, a fost epoca producţiilor monumentale, pe ecran lat şi în tehnicolor, care au făcut să renască perioade spectaculoase din istoria antică sau din cucerirea Vestului Sălbatic: *Cele zece porunci*, de C.B. De Mille, în 1956, sau *Ben Hur*, de W. Wyler în 1960, alături de *La amiază*, de F. Zinnemann, în 1952. Comediile muzicale sau poliţiste, *West Side Story*, în 1961, sau *La nord prin nord-vest* oferă alte exemple pentru acest fel de producţii şi ele sunt completate prin lansarea unor starlete sau vedete, ca Marilyn Monroe. Aceasta devine simbolul unei sexualităţi tulburătoare şi fragile, care marchează începutul anilor 1960.

Aceste filme, multe mari succese, menţin gloria Hollywood-ului, care reuşeşte totodată să îmbunătăţească simţitor calitatea filmelor prin cinemascop şi sunetul Dolby.

[1] În anul 1929 funcţionau în SUA 22 000 de săli de cinematograf, în care intrau, în medie, săptămânal, 100 000 000 de spectatori.

Pe de altă parte, pentru a recupera pierderile datorate scăderii numărului de spectatori, marile companii (*majors*) furnizează televiziunii filme deja realizate sau contribuie la producerea unor filme pentru televiziune adaptate noului mijloc de comunicare în masă.

Televizorul, prezent deja în aproape jumătate din familiile americane la mijlocul anilor 1950, cunoaşte un succes formidabil. În afară de filme, acesta le oferă americanilor posibilitatea de a urmări, în direct, întreceri sportive — fotbal, baseball —, de a-şi vedea vedetele preferate şi de a fi la curent cu ştirile politice. Hollywood-ul nu mai avea monopolul divertismentului public.

Temele abordate de filme şi de foiletoane sunt, în general, cât se poate de convenţionale. Producătorii, care au tras concluziile necesare din maccarthysm, evită orice aspect subversiv. Ei îşi impun o severă autocenzură şi resping orice expresie erotică şi orice aluzie sexuală. Televiziunea, care se adresa unui număr mai mare de oameni, nu face decât să întărească această pudoare îngheţată.

Totuşi, unii producători au prezentat, în acelaşi timp şi, de multe ori, depăşind dificultăţi, problemele timpului lor cu mai multă îndrăzneală, dovedind că nu toată lumea era satisfăcută de atmosfera conservatoare. Elia Kazan, în filmul *Pe chei* (1954), cu Marlon Brando, denunţa corupţia sindicatelor. Prin *Rebel fără cauză*, de N. Ray, din 1955, se remarcă James Dean şi se evocă zbuciumul care marca o parte din tineret, mai înclinat spre revoltă decât se credea în general.

Succesele obţinute de *rock'n roll*, care provenea din muzica neagră, sunt impresionante la începutul anilor 1950, prin celebritatea obţinută de Buddy Holly, John Lee Hooker sau Bill Haley, cu grupul lui, *The Comets*, în 1955. Cu un ritm infernal, care contrasta cu acordurile liniştite

ale muzicii de divertisment, cu melodii simple şi lipsite de gust, produse în serie, *rock*-ul se mai remarcă şi prin violenţa textului, dovedind clar că necesităţi nebănuite existau în sufletul tinerilor. Cum se poate explica altfel uriaşul succes de care s-a bucurat Elvis Presley, începând din 1955? Un alb care cânta şi dansa din şolduri ca negrii, el le impresionează pe adolescente, tot aşa cum a făcut-o, în alt gen, Frank Sinatra în timpul războiului. Însă acum nu mai era vorba de un cântăreţ al farmecului tradiţional, chiar dacă şi reprezentantul noului stil rămâne, în cele din urmă, o persoană respectabilă.

De altfel, triumful lui „Elvis Pelvis" dovedea, cât se poate de bine, că existau fisuri în pudoarea afectată, care era impusă ca normă în societate. Acest lucru a fost confirmat de raportul Kinsey cu privire la sexualitate, a cărui primă versiune a apărut în 1953 şi care remarca existenţa unui mare număr de adultere şi de alte practici respinse de morala tradiţională. Succesul rapid obţinut de revista *Playboy*, creată în 1953 de Hugh Hefner, oferă o dovadă în plus că existau mişcări, mai mult sau mai puţin ascunse, care agitau societatea din suburbiile cu aparenţă aseptică.

Progrese în domeniul educaţiei. Totodată, se putea observa că aceşti americani conformişti beneficiau de un nivel de şcolarizare mult superior faţă de cel al părinţilor lor. Şcolile primare şi cele secundare, finanţate pe plan local, rămân deosebit de inegale — spre exemplu, în unele şcoli din sud, era interzisă încă predarea teoriei evoluţiei speciilor — însă, în cele mai multe, se impun principiile liberale ale doctorului Spock, care urmăreau stimularea personalităţii copiilor. Creşte considerabil numărul celor ce frecventează învăţământul superior — în colegii (care corespund primului ciclu superior) sau în universităţi.

Numărul studenţilor a crescut de trei ori faţă de perioada dinainte de Al Doilea Război Mondial, pentru a atinge 3,5 milioane în 1960, reprezentând mai mult de 16% dintre tinerii americani. În ciuda diversităţii unităţilor de învăţământ superior, simplul acces la studiile de acest nivel este considerat ca o cale sigură pentru asigurarea promovării sociale. Ca dovadă a efortului excepţional pe care îl face în acest sens guvernul federal, este suficient să se analizeze amintirile, pline de recunoştinţă, ale celor care au beneficiat de *GI Bill*. Este de evidenţiat, totodată, că pentru a merge la universitate studenţii părăsesc mediul familial, se instalează, de multe ori, în cu totul altă regiune a Statelor Unite, ceea ce le asigură o deschidere, deloc neglijabilă, spre noi orizonturi, permiţându-le, în acelaşi timp, să se confrunte cu idei noi.

Progresul realizat în şcolarizare explică, de asemenea, numărul tot mai mare de vizitatori din muzee şi succesul orchestrelor simfonice, dovezi că îngustul conformism nu era general. De altfel, în literatură se regăsesc reacţii similare cu cele produse în cultura populară. Astfel, J.D. Salinger obţine un mare succes, în 1951, când publică *De veghe în lanul de secară*, unde evocă trecerea, dificilă dacă nu chiar imposibilă, de la copilărie la maturitate. Iar J. Kerouac (*Pe drum*, 1957) prezintă viaţa nomadă, libertatea de a rătăci fără scop, ca soluţie pentru a scăpa dintr-o restrânsă comunitate franco-americană devenită sufocantă.

Toate aceste manifestări dovedesc că societatea americană este în plină transformare.

3. O viaţă politică liniştită

Anii de prosperitate şi de adaptare a societăţii americane la un nou mod de viaţă se derulează într-un context politic

liniştit, după zguduirile maccarthysmului. Un om, Dwight Eisenhower, a fost încarnarea acestei realităţi. În schimb, succesorul lui la funcţia supremă a personificat schimbarea.

Un echilibru politic original

Alegerea candidatului republican, în 1952, este o expresie clară a dorinţei americanilor de a-l repudia pe Truman; este, de altfel, însoţită de victoria republicanilor în alegerile pentru Congres, după douăzeci de ani de majoritate democrată. Exista o voinţă clară de a rupe cu trecutul, cu atât mai mult cu cât Partidul Elefantului — numele tradiţional al Partidului Republican, cel al rivalului său Democrat fiind Partidul Măgarului — cuprindea o majoritate conservatoare, dornică de revanşă, adeptă a bugetelor strict echilibrate, neîncrezătoare în programele Partidului Democrat. Totuşi, sfârşitul războiului din Coreea şi al maccarthysmului şi definirea unei strategii faţă de Uniunea Sovietică i-au împiedicat pe republicani să îşi atingă scopurile. În plus, la alegerile din 1954, democraţii recâştigă majoritatea în Congres, pe care nu o vor mai pierde mult timp.

Însă această dominaţie democrată nu a împiedicat realegerea, fără emoţii, a lui Eisenhower, în 1956, împotriva aceluiaşi adversar din 1952, A. Stevenson. La realegere, Eisenhower a realizat chiar un scor mai bun, obţinând 58% din voturi faţă de 42%, cât a obţinut candidatul democrat.

Coabitarea[1] politică a condus, în mod firesc, la moderarea ambiţiilor „vechii gărzi" a Partidului Republican şi i-a

[1] Termen folosit (în special în Franţa) pentru a caracteriza situaţia în care două instituţii fundamentale ale statului (în cazul Franţei, preşedintele şi guvernul) au orientări politice diferite. Autorul foloseşte termenul în acest caz pentru a sublinia că preşedintele era republican, iar Congresul era dominat de democraţi.

permis preşedintelui, care deţinea un grad înalt de legitimare, să câştige mai multă independenţă în luarea deciziilor. Răspunzând înclinaţiilor sale, el s-a sprijinit, pentru realizarea proiectelor, pe minoritatea conservatoare din Partidul Democrat. Preşedintele urmează astfel o politică „de centru", care-i satisface, în mod sigur, pe americani.

Tabelul 2. Rezultatele alegerilor pentru Congres (1952–1960)

	Senat		*Camera Reprezentanţilor*	
1952–1954	48 R	47 D + 1 independent	221 R	212 D + 1 independent
1954–1956	48 D	47 R + 1 independent	232 D	203 R
1956–1958	49 D	47 R	232 D	199 R
1958–1960	62 D	34 R	280 D	152 R
1960–1962	65 D	35 R	261 D	176 R

De altfel, această perioadă se caracterizează printr-o dezbatere politică fadă, datorită respingerii ideologiilor. Nazismul, comunismul, ca şi anticomunismul excesiv al lui McCarthy i-au vaccinat pe americani împotriva dezbaterii politice. Această atitudine se manifestă în forme diverse. Peste 90% dintre cetăţeni nu sunt membrii nici unui partid şi nici nu finanţează vreun partid. În 1954, 48% declarau că au unele simpatii pentru democraţi, 27% pentru republicani, iar 22% se declarau independenţi. Astfel se explică amploarea absenteismului, care atinge 39% în 1956, chiar dacă se justifica prin satisfacţia pe care cei mai mulţi alegători o resimţeau şi, din cauza rezultatului previzibil, considerau că este inutil să mai meargă la vot.

Eisenhower

Preşedintele corespunde perfect acestei stări de spirit. Născut în 1890, el a făcut o carieră militară lipsită de strălucire, în umbra lui Douglas MacArthur, înainte de a deveni comandant suprem al armatelor aliate şi artizan al victoriei din 1945. Prestigiul lui a ajuns atunci extrem de mare, însă nu manifesta încă nici o ambiţie politică. În 1950, a fost numit primul comandant suprem al forţelor NATO şi numai atunci când s-au apropiat alegerile din 1952 cele două partide i-au făcut propuneri de sprijin. El s-a decis să-i reprezinte pe republicani, declarându-se deschis un conservator. În rândul americanilor, popularitatea lui se datora manierelor simple, bunului simţ pe care-l arăta şi recunoaşterii incontestabilelor talente militare. Ca semn al acestei simpatii, Eisenhower era alintat „Ike". Simpatia s-a manifestat şi mai puternic, în 1956, când a fost nevoit să se supună unei intervenţii chirurgicale. În cei opt ani ai mandatelor sale, Statele Unite ale Americii nu au fost în război cu nimeni, cunoscând din plin prosperitatea.

În mod tradiţional, preşedintele a fost prezentat de istorici ca pasiv, alegând soluţii de minimă rezistenţă, potrivite cu dorinţa lui de a păstra poziţii de centru şi a urma „calea de mijloc". Totuşi, studiile recente dovedesc faptul că a jucat un rol esenţial, ştiind să-şi ducă la capăt proiectele, înaintând cu prudenţă, dar şi cu hotărâre, aplicând principiile militare de a se sprijini, cu încredere, pe subordonaţi, dar luând, singur şi cu răspundere, deciziile finale.

Venit la putere cu hotărârea de a limita povara administraţiei federale şi de a reduce deci cheltuielile, el a înţeles însă repede că recesiunea care a urmat războiului din Coreea impune menţinerea la un nivel ridicat a angajamentelor federale, atât în domeniul locuinţelor sociale, cât şi în cel al asigurărilor sociale. De altfel, alegerile din

1954 au dovedit că americanii au rămas foarte atașați de *New Deal* și de realizările sale. Președintele a ținut cont de acest lucru și chiar a creat, în 1953, Departamentul Sănătății, Educației și Problemelor Sociale, care coordona aceste domenii. De fapt, posibilitățile lui de a acționa asupra bugetului federal nu sunt prea mari, iar grupurile de presiune își fac auzit glasul, dacă simt că interesele lor sunt amenințate. Așa a fost cazul fermierilor, care au obținut garanții mai bune pentru prețurile produselor lor, în pofida promisiunilor electorale ale președintelui.

De fapt, Eisenhower era revoltat de extremul conservatorism al unora dintre partizanii săi și, chiar dacă s-a înconjurat de milionari, el a știut totodată să asculte dorințele poporului. Dovada o aduce din 1954, când primele măsuri împotriva segregației rasiale fac indispensabilă intervenția guvernului federal. El hotărăște trimiterea trupelor la Little Rock, în Arkansas, în septembrie 1957, pentru că guvernatorul statului respectiv refuza să-i protejeze pe negrii care doreau să se înscrie la școală.

Moderația din politica internă, dublată de fermitatea prudentă în politica externă, explică menținerea popularității lui în timpul celor două mandate. Foarte ridicată (79%) în momentul realegerii, scăzând după ce sovieticii au lansat Sputnikul (48%), popularitatea lui Eisenhower a fost, la încheierea mandatului, mai mare decât a oricărui președinte dintre cei care i-au urmat (65%) — cu excepția lui J.F. Kennedy, datorită mandatului scurt pe care l-a avut acesta din urmă.

Alegerile prezidențiale din 1960

Acestea au reprezentat, în același timp, dorința de continuitate și o nevoie de schimbare, rezumând astfel întreg deceniul pe care-l încheiau.

Pentru republicani, candidat la preşedinţie a fost Richard M. Nixon, vicepreşedinte al lui Eisenhower timp de opt ani. El nu a câştigat niciodată simpatia acestuia din urmă, care ar fi dorit să-l înlocuiască în 1956, dar nu a reuşit datorită excelentei poziţii pe care Nixon o deţinea în partid. Având 47 de ani şi experienţă politică, a călătorit mult în calitate de vicepreşedinte, dar a fost obligat să rămână în umbra lui Ike. Democraţii, care erau decişi să recâştige puterea prezidenţială după ce îşi asiguraseră majoritatea în Congres, au profitat de atmosfera de incertitudine din ţară, care a urmat lansării Sputnikului sovietic, au denunţat, cu insistenţă, pretinsa *missile gap* şi au stigmatizat eşecul Conferinţei de la Paris. Ei au profitat şi de recesiunea împotriva căreia Eisenhower, care se opunea proiectelor costisitoare ale majorităţii din Camera Reprezentanţilor, nu dorea să acţioneze cu destulă hotărâre. Democraţii puteau astfel să denunţe lipsa lui de acţiune. Ei l-au ales drept candidat pe John F. Kennedy, senator de Massachusetts, catolic, în vârstă de numai 43 de ani. Pentru funcţia de vicepreşedinte a fost desemnat Lyndon B. Johnson, om cu multă experienţă, originar din Texas, şeful majorităţii democrate din Senat.

Campania electorală este deosebit de animată. Tânărul candidat democrat se raportează mai mult la fostul preşedinte decât la opozantul lui, care era apropiat de el ca vârstă. Totodată, promite să pună ţara în mişcare, propunând obiectivul vag şi ambiţios al unei „noi frontiere", care urma să fie atinsă în domeniul social, ca şi în cel spaţial. Se înconjoară de tineri. Poziţiile lui sunt moderate, dar ştie să le pună în valoare mai bine decât reuşeşte adversarul lui să-şi susţină programul. Dezbaterea televizată la care participă cei doi candidaţi se încheie în avantajul lui Kennedy, mai strălucitor, mai seducător.

În cele din urmă, rezultatele sunt foarte strânse: candidatul democrat câştigă cu o diferenţă de ceva mai mult de 100 000 de voturi, în condiţiile unei participări destul de mari la vot. În 1960, 62,8% dintre alegători au mers la vot, faţă de numai 59,3% în 1956 şi 61,6% în 1952. La nici una dintre alegerile care au urmat, până în 1988, nu a putut fi depăşit recordul participării la vot din 1960...

În ciuda rezultatelor strânse şi a impreciziei programului lui Kennedy, se pot desprinde o serie de lecţii din aceste alegeri. Tinereţea a învins, ca simbol al întineririi ţării. Kennedy apărea deseori în public, radiind, alături de copiii lui. Provenind dintr-o familie bogată şi exploatând de minune toate avantajele oferite de acest sprijin, el este totodată modelul ascensiunii unui catolic irlandez, simbol al integrării reuşite a grupurilor marginalizate de majoritatea protestantă. Prin aceasta, se aseamănă cu toate tinerele cadre din suburbii, care cunoscuseră o reală ascensiune socială şi nu mai încercau să se refugieze în spatele tradiţiilor etnice. Soţia lui corespundea acelui tip nou, reprezentat de multe femei americane, care aveau o profesie, fără să piardă din feminitate.

Prin aceste caracteristici, J.F. Kennedy era, într-adevăr, produsul acelei Americi bogate şi întinerite, mândră de succesul ei, convinsă de justeţea poziţiei pe care o deţinea în lume. Fără a dori acest lucru, noul preşedinte reprezenta un model mai mult complementar decât opus celui al Statelor Unite ale Americii din anii 1950.

Totuşi, profunde fisuri ameninţau deja soliditatea acestui soclu american, care părea atât de robust...

PARTEA A DOUA

PERIOADA FISURILOR

Cu toate că expansiunea economică fără egal prin durata ei continua, consolidând pentru aproape întreg deceniul supremaţia internaţională a ţării care se baza pe un anticomunism viguros, societatea americană din anii 1960 este zguduită de diverse mişcări revendicative, întărite de efectele războiului din Vietnam. Echilibrul reconfortant din timpul lui Eisenhower este de acum profund afectat. Soclul american este zguduit.

Capitolul IV

SPIRALA REVENDICĂRILOR

1. Afirmarea populaţiei negre

Liniştea socială din anii 1950 nu era decât aparentă. Atunci s-au constituit mişcări mai mult sau mai puţin puternice. Cea a populaţiei de culoare a fost prima şi cea mai importantă.

O segregaţie extinsă

Anii care au urmat încheierii celei de-a doua conflagraţii mondiale au fost anii „rasei albe". Modul de viaţă din

suburbii era, în esenţă, unul al albilor şi prosperitatea părea să antreneze întreaga ţară pe acest drum. Totuşi, în 1950, ca de altfel şi în 1959, venitul mediu al populaţiei de culoare nu reprezenta decât ceva mai mult de jumătate din cel al albilor, cu toate că repartizarea populaţiei negre între nordul şi sudul ţării se modificase profund. Într-adevăr, până la Primul Război Mondial, mai mult de 80% dintre afro-americani trăiau în vechiul sud, acolo unde se cultiva bumbacul. După 1915, migraţia lor spre oraşele industriale din nord începe să ia amploare. Este încetinită pentru un timp, datorită crizei din 1929, însă este reluată cu şi mai multă putere în vremea războiului. În 1950, 50% din cele 15 milioane de afro-americani trăiau în sud, dar nu mai sunt decât 41% din 18,8 milioane, zece ani mai târziu.

Această schimbare scoate în evidenţă o serie de contraste. În sud se manifesta, în continuare, segregaţia oficială severă, care afecta toate domeniile vieţii publice: afro-americanii nu aveau acces nici în aceleaşi vagoane, nici în aceleaşi magazine ca albii. Orice apropiere rasială era reprimată cu duritate. Din rândul negrilor numai o minoritate avea drept de vot. În nord şi în vest, segregaţia nu este oficială, dar există, aproape la fel de extinsă ca în sud: afro-americanii trăiesc grupaţi în cartierele lor şi sunt nevoiţi să accepte locuri de muncă prost plătite şi, de multe ori, precare. Numai 10% dintre ei pot vota.

În acest context, organizaţiile populaţiei negre nu au renunţat niciodată la lupta pentru egalitatea în drepturi, atât în sud, cât şi în nord. Presiunea făcută de a condus la obţinerea unor rezultate: controlul federal asupra egalităţii condiţiilor de muncă, desfiinţarea segregaţiei în armată şi în domeniul sportiv din 1948. Cu toate acestea, democraţii nu au dorit să meargă mai departe, pentru că îşi menajau

bastionul electoral sudist, care respingea orice schimbare în politica rasială, iar republicanii au rămas neclintiţi în conservatorismul lor.

Sfârşitul segregaţiei şcolare

În timp ce o organizaţie a populaţiei negre prezentă în special în nord, cu numele CORE (Congress of Racial Equality) promova ideea desfiinţării segregaţiei rasiale, folosind metode nonviolente, ca manifestaţiile de stradă, altă organizaţie, numită NAACP (National Association for the Advancement of Colored People), fondată în 1909, urmărea atingerea aceluiaşi scop, printr-o perseverentă acţiune juridică. Încă din anii 1930, NAACP şi-a concentrat atenţia asupra segregaţiei şcolare, care era, în acelaşi timp, cea mai şocantă şi cea mai încărcată de consecinţe pentru viitor. Însă tribunalele erau conservatoare, iar Curtea Supremă a legalizat segregaţia. A fost nevoie să se aştepte până în 1950 pentru ca asociaţia să se lanseze în această luptă, sub impulsul dat de avocatul ei, Thurgood Marshall. Tactica adoptată a fost de a alege cazul unor elevi de culoare lezaţi de segregaţie, de a prezenta faptele cu destulă abilitate pentru a parcurge toate treptele până la Curtea Supremă, singura care avea atribuţii de a abroga o reglementare pe care o elaborase. Un prim rezultat a fost obţinut la 17 mai 1954 prin următoarea decizie:

Brown v. Board of Education of Topeka, Kansas[1] (extrase): „...Reclamanţii susţin că şcolile publice, care practică segregaţia, nu sunt şi nu pot să fie «egale» [...]. Decizia noastră nu se poate baza numai pe compararea elementelor tangibile din şcolile negrilor şi cele ale albilor, implicate în astfel de acţiuni. Noi trebuie,

[1] Cazul Brown împotriva Ministerului Educaţiei din Topeka, Kansas (în engleză, în original). Topeka este capitala statului Kansas.

în schimb, să examinăm efectul segregaţiei însăşi asupra educaţiei publice.

În tratarea acestei probleme nu putem să coborâm în timp până la 1868, data adoptării celui de-al 14-lea Amendament, şi nici până în 1896, data judecării cazului Plessy v. Ferguson. Trebuie să analizăm educaţia publică în lumina importantei ei dezvoltări şi a locului pe care îl are, în prezent, în viaţa americană a întregii naţiuni [...].

Astăzi, educaţia este, poate, funcţia cea mai importantă a guvernelor statelor şi autorităţilor locale. Legile care au stabilit că învăţământul este obligatoriu şi marile cheltuieli implicate de educaţie demonstrează importanţa pe care o acordăm educaţiei în societatea noastră democratică [...].

Ajungem astfel la următoarea întrebare: oare segregaţia copiilor în şcolile publice, pe o bază strict rasială, îi privează pe copiii unui grup minoritar de posibilităţile instrucţiei egale, chiar dacă mijloacele materiale şi celelalte elemente «tangibile» sunt egale? Credem că-i privează [...].

În concluzie, în domeniul educaţiei publice, doctrina «separaţi, dar egali» nu-şi are locul. Mijloacele separate de educaţie sunt, în mod inerent, inegale. În consecinţă, apreciem că reclamanţii [...] sunt, datorită acestei separării, lipsiţi de protecţia egală a drepturilor, garantată prin al 14-lea Amendament."

(Sursa: Daniel Boorstin, *An American Primer*, New York, A Mentor Book, 1966, p. 930–933.)

Acest text clar a fost redactat de Earl Warren, pe care Eisenhower îl numise, cu puţin timp în urmă, preşedinte al Curţii Supreme. Textul reflectă sentimentele profunde de justiţie şi morală ce l-au animat pe acest om, care a dominat, prin caracterul lui, Curtea Supremă până în 1969. Warren a insistat ca textul respectiv, datorită importanţei sale, să fie adoptat în unanimitate de cei nouă judecători ai Curţii Supreme.

Lovitura dată astfel segregaţiei oficiale este esenţială; arată clar că timpurile erau pe cale să se schimbe, însă nu rezolvă prea mult, imediat. Era nevoie ca negrii să aibă curajul să ceară să fie înscrişi în şcolile albilor pentru a verifica dacă decizia Curţii este respectată. Primii care au făcut acest lucru au fost respinşi. A fost nevoie să se aştepte până în septembrie 1957, când, la Little Rock (Arkansas), guvernul federal s-a simţit obligat să intervină, cu toată energia, în această bătălie, pentru a face faţă încăpăţânării guvernatorului O. Faubus. Dincolo de evenimentele spectaculoase, în lupta cu segregaţia şcolară se progresează lent, în funcţie de reacţia autorităţilor locale: la zece ani după adoptarea deciziei Brown, numai 10% din şcolile vizate au fost smulse din sistemul segregaţiei.

Dar, în ciuda acestor dificultăţi, mişcarea începuse şi nu mai era posibil să se dea timpul înapoi.

Alte acţiuni împotriva segregaţiei

Nu este o întâmplare că un alt atac împotriva condiţiei la care erau constrânşi negrii din sud s-a produs, începând din decembrie 1955, la Montgomery, în Alabama. Oamenii de culoare din acest oraş au decis să boicoteze compania de autobuze, care îi obliga să cedeze albilor locurile rezervate negrilor în spatele vehiculului, dacă albii depăşeau numărul locurilor rezervate pentru ei în partea din faţă a autobuzului. Acţiunea a durat un an, fiind stimulată de puternica personalitate a unui pastor baptist de 27 de ani, doctor în filozofie şi adept al nonviolenţei, Martin Luther King. Negrii, care se deplasau de obicei cu autobuzul, au reuşit să zdruncine puterea financiară a companiei, însă aceasta, primind sprijin de la municipalitate, nu cedează decât după ce Curtea Supremă condamnă sistemul segregaţionist care era în vigoare în Alabama.

Aceste victorii au stimulat combativitatea populaţiei negre, dar au întărit şi rezistenţa partizanilor hotărâţi ai segregaţiei din statele din sud.

Militanţii din CORE au înţeles evoluţia situaţiei şi considerând, pe de o parte, că acţiunea NAACP este prea lentă şi, pe de altă parte, că ar putea fi depăşiţi de Martin Luther King, care fondase în 1957 Southern Christian Leadership Conference (SCLC), au organizat alt tip de acţiuni, începând din 1960. Campania *sit-in*[1] din locurile publice din oraşele din sud nu a dus la obţinerea unor rezultate importante, însă a atras atenţia opiniei publice din ţară. În 1961, studenţii albi şi negri — a fost unul din rarele cazuri în care s-a manifestat această alianţă — participă la „marşuri ale libertăţii", folosind autobuze Greyhound[2] pe autostrăzile federale din sud, ocupând localităţile în care exista segregaţie, la fiecare oprire. Mişcarea a stârnit ostilitatea albilor, care au atacat autobuzele şi i-au oprit pe studenţi. Ecoul acţiunii a fost însă atât de mare încât ministrul Justiţiei, Robert Kennedy, fratele preşedintelui, care îşi luase de curând funcţia în primire, a făcut presiuni asupra autorităţilor statale pentru a-i elibera pe participanţii opriţi din drum şi pentru protejarea celorlalţi. Forma de protest a emoţionat nordul, a dovedit că sudul nu este atât de omogen cât se credea şi a condus, în cele din urmă, la dispariţia totală a segregaţiei de pe şoselele federale.

Astfel, în numai câţiva ani, afro-americanii au dovedit că maşinăria segregaţionistă nu era de neînvins. Însă ei au făcut acest lucru aproape singuri, fără să obţină condamnarea totală a principiului segregaţiei. Guvernul

[1] *Sit-in* — manifestaţie nonviolentă, în timpul căreia participanţii se aşază pe o stradă sau într-un loc public (în engleză, în original).

[2] Greyhound — autobuze special dotate pentru curse lungi. În limba engleză, *greyhound* înseamnă „ogar cenuşiu".

federal a rămas foarte prudent şi nu a demonstrat hotărâre în această privinţă.

1961–1963: apoteoza mişcării

Primele rezultate ale luptei pentru drepturile civile au determinat înmulţirea grupărilor şi asociaţiilor. La vechile CORE şi NAACP s-au adăugat SCLC a lui Martin Luther King şi apoi SNCC (Student Nonviolent Coordinating Committee), care s-a separat de precedenta în anul 1961. Pe de altă parte, mişcarea Musulmanilor negri, marginală din anii 1930, cunoaşte o înviorare rapidă sub conducerea lui Malcolm X. Luptei juridice i se adaugă, mai întâi, nonviolenţa militantă, dar apoi şi tentaţia violenţei în ultimele două organizaţii citate.

Pornind de la abordările diverse se ajunge la diferite iniţiative, unele discrete, ca aceea a militanţilor asasinaţi în Mississippi, în 1962, altele mai spectaculoase, ca dureroasa admitere a primului student negru, James Meredith, în universitatea acestui stat, în acelaşi an, sub protecţia trupelor federale. În acest context, Martin Luther King reuşeşte să se afirme drept principalul lider al populaţiei de culoare, polarizând lupta la Birmingham, capitala Alabamei, unde partizanii segregaţiei erau deosebit de activi. Au fost organizate numeroase manifestări, filmate de posturile de televiziune, care se terminau cu multe arestări. Au urmat atentatele rasiste. Naţiunea întreagă a descoperit astfel amploarea problemei. Bisericile au luat şi ele poziţie. Guvernul, care s-a manifestat cu timiditate până atunci, este determinat să intervină, şi nu numai în sensul de a-i proteja pe militanţi. În aceste condiţii, Martin Luther King pregăteşte un marş spre Washington, cu scopul de a protesta faţă de nesatisfăcătoarele progrese obţinute.

Preşedintele Kennedy se decide să propună o ambiţioasă lege a drepturilor civile, prin care se interzice segregaţia în toate locurile publice. Cu toate că s-au făcut diverse presiuni pentru a-l opri, marşul are loc aşa cum a fost prevăzut, pentru a susţine adoptarea rapidă a legii. La 28 august 1963, 250 000 de persoane (între care un sfert erau albi) se întâlnesc în capitala federală. Vedete (Marlon Brando, Harry Belafonte) şi reprezentanţi ai diferitelor confesiuni se află în primele rânduri, dar nici un om politic cu funcţie importantă nu participă. La încheierea întrunirii, în faţa monumentului lui Lincoln, Martin Luther King rosteşte, cu tot patosul de care era capabil un pastor, un discurs inspirat, „Am avut un vis", care a devenit imnul integrării rasiale.

2. Noua societate

Succesul mişcării populaţiei negre are consecinţe importante asupra acţiunii guvernului, obligat să ia măsuri la o scară încă necunoscută până atunci.

Primele răspunsuri date de Kennedy

Schimbarea preşedintelui, la începutul anului 1961, nu a reprezentat o cotitură în modul de abordare a problemelor evidenţiate prin dramatica afirmare a revendicărilor populaţiei de culoare. John F. Kennedy era mai preocupat de politica externă, dorind să se afirme în acest domeniu de mare importanţă. Energia lui debordantă, modul în care înţelegea semnificaţia mass-media şi capacitatea lui intelectuală, calităţi care au lipsit preşedinţilor care l-au precedat, au atras toată atenţia spre el, dar acestea nu favorizau iniţierea unor măsuri împotriva segregaţiei. De

fapt, Kennedy, care a fost ales cu doar o mică majoritate, avea nevoie, cel puţin la fel de mult ca predecesorii lui, de sprijinul sudiştilor. Modul în care a fost alcătuită administraţia prezidenţială reflectă aceste obligaţii. Pe plan intern, Kennedy considera că obiectivul principal este economic, nu social: lupta cu recesiunea prin adoptarea legii privind reducerea impozitelor, pentru a favoriza relansarea.

Aceste condiţii explică de ce guvernul federal nu a acţionat mai rapid în 1962, în Mississippi, decât o făcuse cel anterior în 1957, în Arkansas. În ceea ce-l priveşte, Robert Kennedy manifesta multă prudenţă faţă de M.L. King şi de liderii de culoare — nu erau ei oare suspecţi de simpatii comuniste? A fost nevoie să se ajungă la marile manifestaţii de la Birmingham pentru a se trage concluzia că violenţa rasistă a devenit insuportabilă şi pentru a se observa că mobilizarea populaţiei negre este atât de organizată încât a dobândit semnificaţie politică.

Răspunsul lui Kennedy a fost, de fapt, dublu. Pe de o parte, el a propus proiectul ambiţios al unei legi a drepturilor civice. Guvernul federal ameninţa chiar cu suspendarea subvenţiilor statele care se arătau reticente faţă de lege. Pe de altă parte, în primăvara anului 1963 se manifestă intenţia de a se lua măsuri împotriva sărăciei, în general, care continua să fie gravă, în ciuda dezvoltării economice. 40 de milioane de americani săraci, între care existau mulţi negri, dar şi persoane în vârstă şi locuitori din zonele rurale, reprezentau, într-adevăr, o problemă extrem de serioasă pentru o societate care se considera model pentru întreaga lume. În plus, formarea unei coaliţii a negrilor, săracilor şi tinerilor, seduşi de personalitatea preşedintelui, putea reprezenta un atu decisiv pentru alegerile din 1964, având în vedere că sprijinul democraţilor din sud devenea incert.

Planul a fost însă întrerupt în mod tragic prin asasinarea lui John F. Kennedy, la 22 noiembrie 1963, la Dallas, în condiţii care au rămas încă neelucidate, în ciuda arestării presupusului asasin, Lee Harvey Oswald, ucis şi el după câteva zile. Şocul a fost extraordinar, nu numai în Statele Unite ale Americii, ci şi în restul lumii, pentru că tânărul preşedinte ştiuse să atragă simpatia şi să provoace admiraţie, chiar dacă nu a realizat prea mult.

Opera lui Lyndon B. Johnson

Vicepreşedintele nu are nimic în comun cu cel pe care îl înlocuieşte. Era texan, şi mândru de aceasta, avea 55 de ani în 1963 şi urcase toate treptele carierei politice în cadrul Partidului Democrat, dând din coate şi fără să-şi facă prea multe scrupule. A fost desemnat vicepreşedinte pentru a fi o contrapondere preşedintelui care provenea din Noua Anglie. El cunoştea mult mai bine decât acesta din urmă toate mecanismele Congresului. A fost, mai întâi, membru în Camera Reprezentanţilor, apoi, din 1948 a fost ales senator şi a devenit şef al grupului democrat din Senat. S-a remarcat prin calităţile de negociator şi prin faptul că era foarte abil în domeniul relaţiilor umane. Mai degrabă conservator, el se considera urmaşul lui F.D. Roosevelt, dorind să alunge sărăcia şi să contribuie la edificarea unei „mari societăţi", în care toţi americanii, indiferent de originea lor etnică, să aibă şanse egale şi să se simtă în largul lor. Păstrând, la început, echipa lui Kennedy, el s-a înconjurat treptat, treptat, cu oameni devotaţi, pe care îi obliga să muncească foarte mult şi faţă de care era extrem de exigent.

La început, a beneficiat de şocul provocat de asasinarea lui Kennedy. Congresul, care i-a opus rezistenţă

acestuia din urmă, a sprijinit, fără rezerve, măsurile propuse de succesorul lui. Johnson a fost, previzibil, candidatul partidului său la alegerile din 1964 şi a fost ales cu o majoritate zdrobitoare: 61% din voturile populare şi 44 de state din cele 50 au fost pentru el. Afro-americanii, care aveau acum 2 milioane de alegători, au votat aproape toţi pentru el. Adversarul lui, conservatorul Barry Goldwater, nu a câştigat decât în statul lui, Arizona, şi în alte cinci state din vechiul sud, ostile măsurilor împotriva segregaţiei. În puls, Lyndon B. Johnson se putea sprijini pe o largă majoritate democrată în Congres.

Legitimat astfel şi sigur că va putea să-şi pună în practică proiectele, preşedintele a lansat un vast program social, după ce îl urmase până atunci pe cel al predecesorului său.

Acest ansamblu de măsuri, însoţite de altele de mai mică amploare care priveau dezvoltarea regională, a creat un „stat al bunăstării", după model american, care îl prelungea şi îl dezvolta pe cel care se născuse din *New Deal*. Preşedintele a urmărit, cu perseverenţă, integrarea celor defavorizaţi, în primul rând a negrilor, în „marea societate" pe care dorea să o realizeze. A făcut acest lucru cu fermitate, folosind chiar el strigătul de luptă al manifestanţilor negri: *We shall overcome!* („Vom învinge!"). În acest sens, a prezentat, în 1965, un decret prin care obliga întreprinderile federale să fixeze cote de angajare, pentru a compensa discriminarea tradiţională faţă de minorităţi şi de femei (ceea ce s-a numit *affirmative action*). Preşedintele nu a ezitat să dea el însuşi un exemplu, numind, pentru prima dată în istoria ţării, un ministru de culoare, în 1965. În anul următor, Thurgood Marshall a fost numit judecător la Curtea Supremă (el s-a retras în 1991, ultimul martor al unei epoci). Pentru populaţia neagră, ansamblul

acestor măsuri a putut fi comparat cu o veritabilă „a doua Reconstrucţie", făcându-se referinţă la cea care a urmat războiului de secesiune.

Această operă legislativă, realizată consecvent, în ciuda opoziţiei conservatoare şi sudiste, a marcat profund societatea americană şi a reprezentat cea mai importantă intervenţie a statului în reglementarea acesteia. În plan economic s-au adoptat metode keynesiene, fără să se manifeste temeri faţă de deficitul bugetar, care, după 1963, a existat în fiecare an, cu excepţia lui 1969, variind între 2% şi 8% din buget.

În pofida amplorii ei, „marea societate" nu a reuşit, totuşi, să-i satisfacă pe toţi cei cărora se adresa. Pe măsură ce reformele luau amploare, revendicările se amplificau la rândul lor, uneori brutale, alteori neaşteptate.

Principalele legi din cadrul programului lui Johnson

— *26 februarie 1964:* reduceri fiscale, cheltuieli bugetare de mai puţin de 100 miliarde de dolari (reprezentând 17,5% din PNB).

— *22 mai 1964:* la Universitatea din Michigan, Johnson lansează programul „marii societăţi".

— *2 iulie 1964:* legea drepturilor civile, care a fost dorită de Kennedy, susţinută de asociaţiile populaţiei de culoare, este votată, în pofida rezistenţei sudiştilor.

— *30 august 1964:* legea privind egalitatea şanselor economice, prin care se creează ajutorul pentru persoanele aflate în dificultate, se susţin iniţiative locale de promovare socială (calificare, stagiu) prin Oficiul egalităţii şanselor.

— *9 aprilie 1965:* legea privind educaţia; în trei ani, 1 miliard de dolari va fi folosit pentru şcolarizarea copiilor.

— *30 iulie 1965:* legile Medicare şi Medicaid: prima extindea asistenţa socială la persoanele în vârstă, a doua la cei defavorizaţi.

— *6 august 1965:* legea cu privire la dreptul de vot: dădea dreptul funcţionarilor federali să înscrie pe listele electorale pe afro-americanii care erau victime ale discriminării (în 1960, 30% din populaţia neagră din sud votează; în 1969, 62%).

— *9 septembrie 1965:* se creează un Minister al Locuinţei şi Dezvoltării Urbane.

— *30 septembrie 1965:* legea privind ajutorul federal pentru arte şi organizarea Fundaţiei naţionale pentru arte şi umanitate.

— *3 octombrie 1965:* legea privind emigrarea, prin care se suprimau cotele naţionale de admitere şi se fixau cifre globale, pentru regiuni.

3. Vântul contestării

Exemplul dat de afro-americani, ale căror revendicări se radicalizează, şi voinţa manifestată de administraţie de a interveni în principalele probleme au provocat agitaţie în societatea americană.

Câţiva tineri furioşi

Studenţii erau din ce în ce mai numeroşi: aproximativ 6 milioane. Crescuseră într-o ambianţă de confort, învăluiţi de conformismul dominant, înconjuraţi de grija interesată a industriaşilor şi comercianţilor, care au făcut avere cu produsele pentru tineri. Unii vor descoperi în lupta pentru drepturile civile raţiunea lor de a fi, dându-şi seama, în acest fel, de amploarea urii rasiale şi de faţa ascunsă a societăţii liniştite în care trăiau.

În acest fel se explică apariţia unui scurt text, în 1962, scris de Tom Hayden — care s-a căsătorit mai târziu cu Jane Fonda —, *Manifestul de la Port Huron*: „Vor să ne facă să credem că americanii sunt fericiţi în mijlocul prosperităţii —

dar nu înseamnă asta oare că încearcă să ascundă sub un văl neliniştea profundă cu privire la rolul lor într-o lume nouă? Iar dacă această neliniște dezvoltă la ei indiferenţa faţă de problemele omenirii, nu produce oare şi nevoia de a crede că există alte posibilităţi în prezent, că se poate face ceva pentru a schimba situaţia în şcoli, la locul de muncă, la nivelul birocraţiei sau la cel al guvernului? La această aspiraţie, scânteie şi motor de schimbare, încearcă să răspundă chemarea noastră...»[1]

Acest document devine actul de fondare a Mişcării studenţilor pentru o societate democratică (SDS) condusă de Hayden. Doi ani mai târziu, în campusul de la Berkeley, se naşte o Mişcare pentru libertatea cuvântului, ca semn de protest pentru interzicerea oricărei propagande antirasiste de către autorităţile universitare. Chiar dacă aceste manifestări de nemulţumire ale studenţilor rămân minoritare, cuprinzând numai câteva sute de persoane, ele exprimă totuşi foarte clar voinţa tinerilor de a găsi o cale proprie, departe de ideologiile socialiste, însă în căutarea unui sistem de valori autentice, opuse ipocriziei şi pasivităţii din acel moment. Revendicările nu aveau nimic revoluţionar; ele se înscriau în spiritul tradiţiei americane, însă marcau insatisfacţia unei părţi a tineretului, care se bucura totuşi de ocrotire. Critica se generalizează împotriva rigidităţii universitare, care interzicea exprimarea opiniilor, care se pretindea deschisă la dialog, deşi îl limita cu stricteţe. Este vorba, din 1962, de apariţia unei culturi autonome a tineretului, care va avea, curând, multe alte motive să se exprime.

[1] Thomas Bailey, David M. Kennedy, *The American Spirit*, Lexington (Mass.), D.C. Heath, 1984, pp. 892–893 (n.a.).

O renaştere a feminismului

În această perioadă, când erau în dezbatere egalitatea şanselor şi necesitatea depăşirii unor handicapuri istorice, femeile îşi dau seama că tot mai multe dintre ele muncesc — reprezentau 35% din mâna de lucru şi aproape 40% dintre ele aveau un loc de muncă —, dar nu puteau spera să obţină decât 40% din salariile pe care le primeau bărbaţii, pentru aceeaşi activitate. În plus, imaginea femeii care se transmitea prin publicitate — casnică, în mijlocul copiilor — corespundea tot mai puţin realităţii. De altfel, începând din 1964, natalitatea începe să scadă sub efectul acestor răsturnări sociale, mai degrabă simbolizate, decât stimulate de inventarea pilulei contraceptive.

Publicarea cărţii *Femeia mistificată*, de către sociologul Betty Friedan, în 1963, vine la timp pentru sistematizarea acestor reflecţii. Pentru a obţine egalitatea cu bărbaţii, părea să fie utilă o paralelă cu lupta populaţei negre; de altfel, nu jucaseră femeile, la timpul cuvenit, un rol activ în mişcarea care milita pentru abolirea sclaviei? Astfel, în 1966, B. Friedan şi alte intelectuale fondează NOW (National Organization of Women) după modelul NAACP. Scopul nu era însă eliberarea, ci obţinerea egalităţii în drepturi cu bărbaţii. Modul de acţiune era tradiţional — căutare de fonduri, grupuri de presiune, folosirea textelor oficiale. În ciuda acestor trăsături moderate şi cu toate că recrutarea în organizaţie este slabă, limitându-se la femeile albe din clasa de mijloc, NOW atrage atenţia, conştientizează existenţa unei probleme, înainte să apară mişcări radicale.

Aceste mişcări dovedeau că valorile societăţii erau puse sub semnul întrebării, chiar de grupuri care aparţineau privilegiaţilor. Mişcarea populaţiei de culoare, care a

iniţiat procesul, nu s-a mulţumit cu rezultatele obţinute şi a fost, curând, relansată.

Revoluţia neagră

În 1964, Martin Luther King a primit Premiul Nobel pentru pace. El apărea atunci ca erou al comunităţii negre. Totuşi, din 1963, apăruseră tensiuni, pentru că nu s-a ajuns la un punct de vedere comun în privinţa strategiei de viitor. Şefii cei mai radicali, ca Stokely Carmichael sau Malcolm X, respingeau visul integrării. Ei considerau că nu se schimbase practic nimic, că între salariile albilor şi cele ale negrilor erau diferenţe la fel de mari ca în trecut, că numai atunci când negrii îşi vor lua în propriile mâini soarta, la nevoie chiar prin violenţă, se vor obţine rezultate tangibile. Se manifesta, din nou, un fel de naţionalism al afro-americanilor. Malcolm X a părăsit organizaţia Musulmanilor negri şi a câştigat repede o mare influenţă, prin exacerbarea valorilor tradiţionale ale populaţiei negre şi refuzul modelelor societăţii albilor. I se alătură boxerul Cassius Clay, care îşi ia numele de Muhammad Ali. Când Malcolm X a fost asasinat, în februarie 1965, de alţi extremişti, a devenit aproape un martir şi *Autobiografia* lui a avut un succes imens.

În aceste condiţii, în vara lui 1965, izbucneşte o revoltă urbană în ghetoul Watts, în suburbiile oraşului Los Angeles. Un incident minor, între un tânăr negru şi un poliţist alb, degenerează în lupte de stradă, cu mari daune şi numeroase victime (34 de morţi). Fenomenul se extinde, în anii următori, la sute de oraşe, culminând la Newark şi la Detroit, în 1967. De fiecare dată se produc incendii, jafuri şi numărul morţilor creşte. În martie 1968, Martin Luther King este asasinat, în împrejurări confuze, ceea ce provoacă noi violenţe.

Violenţele au lovit, mai ales, oraşele din nord, în care populaţia de culoare trăia în ghetouri, în condiţii economice şi familiale dificile — un sfert din familii sunt în întreţinerea unei mame celibatare. Rezultatele luptei împotriva sărăciei se lăsau aşteptate, iar legile împotriva segregaţiei se aplicau mai mult în sud, de unde apăruse Martin Luther King şi unde, datorită duritătii lor, rasiştii obligau guvernele să reacţioneze. În acest fel, ghetourile au rămas uitate, ca şi cum legile votate nu erau, nici de această dată, şi pentru ele. Înainte de a muri, M.L. King a sesizat contradicţia respectivă, dar, cu toate că se bucura de multă popularitate, nu putea controla evenimentele.

În acest context de violenţă, în care confruntările cu poliţia sunt permanente, tema *black power* părea să fie o soluţie. Organizaţiile SNCC şi CORE se radicalizează şi dau înapoi în faţa ideii de autoapărare. În 1966 se constituie gruparea Panterelor Negre (Black Panthers Party), cu Bobby Seale, Eldridge Cleaver şi S. Carmichael printre conducători, care asimilează lupta negrilor celei a popoarelor din lumea a treia împotriva imperialismului. Ea lansează o adevărată gherilă urbană, care provoacă sute de morţi în rândul comunităţii negre. De fapt, lupta era fără speranţă şi răspunsul a fost represiunea fără milă, poliţiştii nefiind pregătiţi să fie toleranţi. Nu duce la nici un rezultat concret, în afară, poate, de stimularea acţiunii militanţilor în cartiere şi de exercitarea presiunii asupra puţinelor persoane de culoare alese în funcţii politice. Pe de altă parte, se generalizează o atitudine de respingere a integrării prin moda inspirată din Africa — croială „afro", rochii largi — sau prin gesturi simbolice — pumnul ridicat, cu mănuşă neagră, al învingătorilor la proba de 100 metri, la Jocurile Olimpice de la Ciudad de Mexico.

Fără îndoială că imensa majoritate a populaţiei negre rămâne străină de această violenţă, însă pentru mulţi albi contradicţia dintre elanul „marii societăţi" şi violenţa repetată a străzii era de neînţeles. Generozitatea din primele momente dispăruse. Negrii şi albii nu mai manifestau împreună. În schimb, alte grupuri etnice erau impresionate de acţiunile spectaculoase ale afro-americanilor, de exemplul pe care-l dădeau.

Mexicanii, indienii şi mulţi alţii

Într-adevăr, multe grupuri etnice simţeau că sunt tratate ca inferioare, suportau un rasism mai mult sau mai puţin difuz. Ele voiau să profite, totodată, de dispoziţiile cuprinse în *affirmative action,* care nu păreau să fie referitoare numai la afro-americanii, putându-se aplica la diferite minorităţi, chiar şi la femei. Prin reglementările care introduceau cote de angajare în muncă, pentru a compensa discriminările din trecut, se prevedea şi transferul copiilor dintr-un cartier în altul, pentru a fi înscrişi în şcoli integrate, ca un remediu împotriva rasismului.

Chicanos, dintre care mulţi erau emigranţi clandestini veniţi din Mexic, erau, de obicei, muncitori în marile ferme industriale din Texas şi din California. Ei acceptau salarii deosebit de mici şi suportau condiţii precare de muncă. Militantul Cesar Chavez şi-a propus să schimbe această situaţie şi nu a ezitat să formeze un sindicat al muncitorilor agricoli, pentru a lupta împotriva proprietarilor de podgorii, care produceau struguri de masă. Boicotarea produsului respectiv — relativ puţin consumat în Statele Unite ale Americii — cu sprijinul diverselor grupe religioase şi liberale a fost un succes: după cinci ani, sindicatul a fost recunoscut. Dincolo de rezultatul concret, lupta aceasta,

simbolizată prin vulturul negru mexican şi prin Sfânta Fecioară de la Guadalupe, era, în sine, un motiv de mândrie pentru cei 1,5 milioane de *chicanos* din California. Pe un plan mai larg, populaţia hispanică — alţi *chicanos*, portoricani — profită de împrejurări pentru a cere dreptul la identitate proprie. Aceasta reuşeşte să obţină, din 1968, organizarea învăţământului bilingv în unele cartiere, ceea ce permite întărirea implantării limbii spaniole, în defavoarea englezei. Deşi nu s-au putut afirma pe plan politic, *chicanos* au fost recunoscuţi, după cum a dovedit succesul fulgerător al cântecului *La Bamba*, de Richie Valens, sau succesul altor compozitori hispanici.

Se explică astfel de ce şi alte comunităţi etnice au început să se gândească la posibilitatea de a obţine, la fel ca şi celelalte, recunoaşterea personalităţii proprii, profitând de principiile din *affirmative action*.

Printre ultimii care s-au manifestat în acest sens, au fost indienii americani, cărora nu li se mai părea suficientă rezistenţa lor tradiţională. Din 1924 erau cetăţeni, riscând şi mai mult să-şi piardă trăsăturile specifice. În anii 1960, unii tineri au părăsit rezervaţiile şi au urmat şcoli. Ei au refuzat însă să se rupă de tradiţii şi au fondat American Indian Movement. Acesta a atras atenţia prin acţiuni spectaculoase — *sit-in*, ocuparea locurilor publice şi chiar, în 1970, a insulei Alcatraz, cerând recunoaşterea drepturilor specifice pentru indieni şi obţinând renunţarea la politica de asimilare. Însă, în 1973, indienii şi-au instalat corturile chiar în faţa Casei Albe pentru a grăbi adoptarea unor măsuri.

Vântul etnic care sufla peste Statele Unite ale Americii dădea impresia că va modifica echilibrul societăţii: oare nu era ameninţată cu atomizarea în grupuri rivale, care se vor lupta pentru a smulge subvenţii guvernamentale, retrăgându-se totodată în spatele simbolurilor care le erau

proprii? Adevărul este că aceste mişcări, chiar dacă nu erau superficiale, nu afectau decât anumite regiuni, anumite cartiere. Mai mult de 85% dintre americani erau atunci, la origine, albi şi europeni, fiind deci mai puţin antrenaţi în revendicări. În aceste condiţii, stabilitatea societăţii nu era ameninţată, chiar dacă mulţi americani credeau contrariul şi se nelinişteau când fiii sau fiicele lor mergeau la manifestaţii. Fisurile din soclul social nu vor fi prea curând remediate.

De altfel, spirala contestărilor s-a extins, datorită locului tot mai important pe care l-a căpătat războiul din Vietnam în preocupările americanilor.

4. Capcana vietnameză

Cum a fost pusă capcana

Originea implicării americane în Vietnam. După ce i-au sprijinit pe francezi în războiul din Indochina, americanii au favorizat ascensiunea la putere, în Vietnamul de Sud, în 1955, a lui Ngo Dinh Diem, care era catolic şi, indiscutabil, anticomunist. Pentru administraţia Eisenhower, obiectivul era împiedicarea comunizării acestei ţări şi asigurarea unor poziţii, pe care nu le-au putut păstra francezii. Desigur că obiectivul corespundea politicii de stopare, a cărei importanţă a fost demonstrată de războiul din Coreea. Vietnamul putea deveni un domino a cărui cădere ar fi antrenat căderea altor state: Laos, Cambodgia, Thailanda, poate chiar mai departe, Japonia sau Filipine. Într-adevăr, în 1952, Consiliul de Securitate a formulat teoria dominoului, potrivit căreia trecerea unei ţări la comunism ar fi fost urmată, mecanic, de căderea vecinelor ei sub aceeaşi

influenţă, ca şi cum toate ar fi fost identice şi incapabile să se apere de ameninţarea comunistă.

Operaţia i-a fost încredinţată CIA, care l-a ales pe Diem. Numai câteva zeci de americani se aflau în ţară pentru a înfăptui această politică. Încet, a devenit evident că armata sud-vietnameză luptă mediocru, în timp ce politica de represiune a lui Diem favorizează strategia comunistă de recucerire progresivă a Sudului de către Vietnamul de Nord, condus de Ho Şi Min. Situaţia din Vietnam se degrada lent, însă conflictul rămânea periferic, total necunoscut imensei majorităţi a americanilor.

Atunci când Kennedy a ajuns la Casa Albă, în Vietnam se aflau aproximativ 1 500 de americani, dintre care mai puţin de jumătate erau consilieri militari. Însă guvernul lui Diem nu se menţinea la putere decât prin sprijinul economic al Statelor Unite ale Americii. Exista încă posibilitatea unei alegeri?

Kennedy a ales. La scurt timp după începerea mandatului, tânărul preşedinte a suferit un eşec usturător în Golful Porcilor, din Cuba. Un nou dezastru era inacceptabil. Voinţa lui Kennedy de a respinge pretutindeni inamicul comunist s-a întărit. În octombrie 1962 el îşi ia revanşa în Cuba. Serviciile de informaţii au dovedit că sovieticii instalaseră rachete cu rază medie de acţiune în insulă, care puteau lovi oraşele de pe coasta atlantică a Statelor Unite ale Americii. Lui Hruşciov i-a fost dat, imediat, un ultimatum: să-şi retragă armele. Lumea a fost probabil la un pas de apocalipsul nuclear, însă liderul sovietic nu a răspuns aventurismului lui Castro şi a dat înapoi. Este instalată o linie de comunicare directă între Washington şi Moscova şi rachetele sovietice sunt retrase, ca un schimb, în aparenţă, pentru retragerea rachetelor americane din Turcia,

de fapt, decisă înainte. A fost un triumf pentru Kennedy, care, pe de altă parte, a hotărât întărirea substanţială a arsenalului ţării sale.

În acest context nu mai putea fi vorba de o retragere americană din Vietnam, ţară de care preşedintele se interesa de câţiva ani. În 1962, numărul consilierilor americani ajunsese la 11 362. La faţa locului, comandantul american a pus la punct un program de „cătune strategice". Este trimis în Vietnam material de război modern — avioane, vehicule blindate, elicoptere — care nu putea fi întreţinut fără prezenţa americană. Statul Major american nu a înţeles că războiul în care se implica are o dimensiune naţională şi nu se reduce la lupta anticomunistă. Apoi, angajarea într-un război de uzură, din 1962, implica un efort îndelungat, fără ţinte teritoriale precise, fără să se întrevadă sfârşitul.

În septembrie 1963, Kennedy trimite o comisie în Vietnam, care consideră corectă strategia deja adoptată şi cere să se trimită mai multe mijloace de luptă. La sfârşitul anului erau deja 16 233 de consilieri în Vietnam. De la începutul conflictului americanii au avut 100 de morţi. În acelaşi timp însă, creştea opoziţia faţă de Diem, care, în loc să-i urmărească pe comunişti, desfăşura o luptă necruţătoare împotriva budiştilor care îi contestau puterea. Călugării budişti îşi dau foc în public, ceea ce îi indignează pe americani. La 1 noiembrie 1963, Diem este asasinat de generalii nemulţumiţi. Până în 1965 nimeni nu va reuşi să se impună ca şef al statuluiu.

Unii au afirmat că înainte de a muri, la trei săptămâni după asasinarea lui Diem, Kennedy se gândea să-şi retragă consilierii din Vietnam. Astfel de susţineri, care aveau evident scopul de a ascunde responsabilitatea preşedintelui dispărut, nu sunt credibile. În noiembrie 1963

americanii erau prea mult implicaţi în Vietnam pentru a-l părăsi pur şi simplu, fără să-şi piardă prestigiul. Kennedy nu ar fi acceptat niciodată acest lucru. Nici succesorii lui nu vor rezolva, mult timp, contradicţia dintre o victorie imposibilă şi umilirea unei retrageri fără rezultate.

Adevăratul război

Preşedintele Johnson a primit moştenire acest război latent. Nu i-a trebuit prea mult să se angajeze în el, cu forţa.

Războiul „Domnului Johnson". Noul preşedinte a primit problema vietnameză de la predecesorul lui. El a aprobat, fără rezerve, angajarea americană şi a urmat logica pe care au prezentat-o militarii, conduşi la locul acţiunii de generalul Westmoreland: la sfârşitul lui 1964 erau 23 310 consilieri în Vietnam.

Totuşi, lui Johnson nu-i plăcea acest război. El nu era pasionat de politica externă şi îşi plasa întreaga ambiţie în proiectul „marii societăţi". Ceea ce îl sustrăgea de la aceasta era socotit stânjenitor. Pentru preşedinte se punea deci problema de a scăpa de acest război, cât mai repede şi cu cel mai mic cost economic şi social. Obsesia aceasta l-a determinat, pe de o parte, să nu declare oficial războiul, pentru că, credea el, i-ar fi îngrijorat prea mult pe americani. Pe de altă parte, l-a obligat să îi urmeze pe militari, care îi promit rezultate sigure şi rapide, neluând în seamă rapoartele mai lucide ale unor ofiţeri sau pe cele provenind de la CIA, pe care o suspecta după eşecul din Golful Porcilor şi după asasinarea lui Kennedy.

Convingerile acesta îl fac pe preşedinte, un bun cunoscător al mecanismelor Congresului, să caute sprijinul acestuia, indispensabil pentru asigurarea finanţării operaţiilor.

Pentru că lupta care se desfăşura pe teren nu aducea rezultate concrete, militarii de la Saigon propun acţiuni punctuale împotriva Vietnamului de Nord, de unde venea tot răul. În timpul unei operaţii de spionaj, la 4 august 1964, navele americane sunt atacate de vedetele nord-vietnameze. Acest pretext îi este suficient preşedintelui pentru a denunţa agresiunea nord-vietnameză şi pentru a-i cere, imediat, Congresului o declaraţie comună care să-i permită să poarte războiul aşa cum crede el. La 7 august, Congresul votează, aproape în unanimitate, rezoluţia privind Golful Tonkin:

„...Senatul şi Camera Reprezentanţilor Statelor Unite ale Americii reunite în Congres consideră că menţinerea independenţei şi integrităţii teritoriale a naţiunii laosiene şi a naţiunii sud-vietnameze sunt vitale pentru interesul naţional al Statelor Unite şi pentru pacea lumii.

În acest scop, dacă preşedintele consideră necesar şi dacă guvernul laosian şi cel sud-vietnamez o cer, Statele Unite ale Americii sunt gata să facă tot ce depinde de ele, intervenind la nevoie chiar cu forţele armate, pentru a ajuta guvernele acestor ţări să-şi apere independenţa şi integritatea teritorială împotriva agresiunii şi subversiunii sprijinite, controlate şi dirijate de ţările comuniste vecine."

(Sursa: *L. Bodard présente,*
Les dossiers secrets du Pentagone,
Presses de la Cité, Paris, 1971, p. 196–197.)

Acest text a stat la baza tuturor iniţiativelor preşedintelui în cei şase ani care au urmat. Congresul a acceptat justificarea războiului, aşa cum a fost ea prezentată de Johnson. Pe de altă parte, preşedintele era hotărât să facă strictul necesar, dar nimic mai mult: într-adevăr, era exclusă provocarea Chinei sau Uniunii Sovietice, chiar

dacă se credea că lumea comunistă era foarte unită (cum nu era, în realitate).

Angajarea directă. Prima decizie americană a fost bombardarea Vietnamului de Nord ca represalii pentru atacul vedetelor, pentru distrugerea infrastructurii militare a țării și pentru a o descuraja să mai infiltreze oameni în Vietnamul de Sud. Rezultatele acestor operații fiind neconvingătoare, s-a hotărât extinderea lor în cadrul operației „Tunetul neîntrerupt". Cu toate acestea, acțiunile Vietcong devin tot mai energice în Vietnamul de Sud, în special împotriva bazelor de unde porneau bombardierele. Comandamentul american avea în vedere, de câteva luni, intervenția unor unități combatante americane, mai eficiente decât cele sud-vietnameze. Atacurile Vietcong oferiseră o justificare, pe care președintele o folosește, astfel că primii *marines* debarcă la Da Nang în martie 1965 pentru a proteja instalațiile. În iulie, președintele decide, în sfârșit, trimiterea de trupe suplimentare pentru a urmări unitățile Vietcong. El are încredere în Westmoreland, care-i promite victoria în trei ani, după ce comuniștii își vor fi epuizat toate forțele.

Fără ca americanii să realizeze importanța evenimentelor, soldații americani (*GI*) poartă un adevărat război, într-o țară căreia nu-i cunoșteau aproape deloc tradițiile și obiceiurile. Sarcina lor era să caute și să distrugă forțele comuniste. Bilanțul scrupulos al pierderilor provocate adversarului îi permitea Statului Major să verifice dacă planurile au fost realizate. Soldații americani erau foarte bine pregătiți și aveau, până în 1968, un moral excelent. Totuși, războiul pe care-l purtau era frustrant. Înfruntările cu trupele organizate erau rare și de cele mai multe ori acțiunile se limitau la ambuscade sau la cercetarea unor sate,

unde cu greu puteau fi deosebiţi simplii ţărani de soldaţii Vietcong, care puteau deschide focul în orice moment. Tradiţia militară americană se bazează pe utilizarea masivă a materialului de război, astfel că unităţile nu ezitau, în cazul în care întâlneau inamicul, să facă apel la artilerie şi aviaţie, cu care îl copleşeau, silindu-l să se predea, dacă nu cumva reuşea să dispară folosind avantajele terenului. În cursul acestor operaţii, americanii le-au provocat pierderi considerabile unităţilor Vietcong şi au recucerit teritorii controlate de acestea în Delta Mekongului sau în zona platourilor înalte. Însă nu au reuşit să-şi anihileze adversarul, care se amesteca, deseori, cu populaţia sau se refugia în zone impenetrabile. La rândul ei, aviaţia bombarda în continuu Vietnamul de Nord, evitând totuşi Hanoiul, portul Haiphong şi digurile Fluviului Roşu, care erau importante pentru culturile de orez. Scopul era deci distrugerea aparatului economic al ţării şi zdruncinarea moralului populaţiei, însă fără să se meargă până la capăt. Au fost, de asemenea, bombardate zonele controlate de Vietcong, din Sud, fie cu bombe clasice, fie cu defoliante care să-l lipsească pe inamic de protecţia adăpostului vegetal.

Războiul era de o extremă duritate şi se baza pe două concepţii diferite. Americanii nu căutau nici un avantaj economic sau teritorial şi se mulţumeau să-i oblige pe nord-vietnamezi să renunţe la obiectivele pe care le urmăreau în Sud, silindu-i să negocieze. Nord-vietnamezii erau hotărâţi să reunifice Vietnamul cu orice preţ şi să lupte cât timp era nevoie pentru a-şi atinge scopul. Astfel, ultimii îşi prezentau lupta ca fiind cea a unei ţări mici ameninţate de una mare, atrăgându-şi numeroase simpatii în toată lumea, în timp ce primii — cu toate că au făcut mari eforturi — nu au reuşit să-şi convingă aliaţii să îi ajute

în această acţiune, cu excepţia sprijinului simbolic al sud-coreenilor şi australienilor.

Tabelul 3. Trupele americane în Vietnam
(la 31 decembrie din fiecare an)

1964: 23 300	*1967:* 485 600	*1970:* 234 600
1965: 184 300	*1968:* 536 100	*1971:* 156 800
1966: 385 300	*1969:* 475 200	*1972:* 24 200

Sursa: *Statistical abstract of the United States.*

Creşterea opoziţiei

Desfăşurat mai întâi prin trimiterea de consilieri, prin militari de carieră, apoi prin bombardamente, fără publicitate, războiul din Vietnam nu a atras, aproape deloc, atenţia opiniei publice americane, înainte de 1965. După această dată însă, el a devenit omniprezent, iar din 1968 a fost interpretat cu totul altfel decât la început.

O conştientizare progresivă. În general, majoritatea americanilor susţineau politica guvernului, fără să-şi pună probleme, cu atât mai mult cu cât aceasta se baza, oficial, pe consensul anticomunist şi era urmărită cu multă convingere. În plus, politica preşedintelui Johnson era liniştitoare prin menţinerea programului social sau prin trimiterea a 20 000 de soldaţi, în mai 1965, în Republica Dominicană pentru a susţine o juntă conservatoare ameninţată de partidele de stânga; simplă operaţie poliţienească, intrată parcă în banalitate în zona Caraibilor.

Numai câţiva oameni politici sunt îngrijoraţi, de exemplu, senatorul Wayne Morse. Şi câţiva studenţi sunt în alertă. Lucrurile se schimbă cu adevărat când sunt trimişi

GI (acest termen, *general issue*, desemnează trupele de infanterie americane după Al Doilea Război Mondial). Într-adevăr, de această dată sunt implicate familiile, cu atât mai mult cu cât se recurge la mobilizare. Serviciul militar obligatoriu nu face parte din tradiţia americană şi este şi mai puţin apreciat pentru că deseori este injust. Cele 4 000 de birouri de recrutare organizate la nivel local nu acţionează în mod omogen: muncitorii şi afro-americanii sunt primii recrutaţi, studenţii sunt amânaţi. În aceste condiţii, cel puţin jumătate din tinerii aflaţi la vârsta recrutării încearcă, prin toate mijloacele, să evite înrolarea: căsătorii care să-i protejeze, studii prelungite, ajutorul părinţilor cu influenţă, fuga în străinătate. În total, mai mult de 2 milioane de americani au fost trimişi în armată în Vietnam, unde nu rămâneau decât un an şi cei mai mulţi nu participau la lupte, pentru că uriaşele instalaţii cereau multă muncă fără riscuri. Astfel, mai puţin de 10% din tinerii cuprinşi în contingentele susceptibile de a fi trimise în luptă au ajuns efectiv în Vietnam, însă teama de război a atins, ca valurile concentrice, mult mai mulţi americani.

De altfel, primii care au manifestat împotriva războiului, în vara lui 1965, la Washington, au fost studenţii. În lunile care au urmat, alte grupuri sociale au pus sub semnul întrebării finalitatea războiului. Erau intelectuali, care îl considerau nejustificat, lideri ai populaţiei de culoare, care nu erau de acord cu faptul că aproape o treime din soldaţii din Vietnam erau negri şi că tot ei sufereau pierderi peste medie, erau pacifişti de diferite orientări... Cei mai mulţi opozanţi cereau retragerea imediată din Vietnam, neînţelegând ce caută SUA acolo, criticând bombardamentele orbeşti. Cu toate acestea, până la sfârşitul anului 1967, sondajele arătau că mai mult de 60% dintre americani susţin politica preşedintelui. Însă amânările au fost interzise,

efortul de război s-a amplificat, mişcarea de opoziţie s-a întărit, direct proporţional cu numărul de morţi, care creştea. Tinerii ardeau, în mod ostentativ, documentele militare de mobilizare în faţa aparatelor de filmat şi, în câteva luni, candidatura senatorului democrat Eugene McCarthy (nu avea nici o legătură de rudenie cu omonimul lui) pentru alegerile din 1968 obţine un impresionant succes: McCarthy cerea să se pună capăt războiului şi să fie retrase trupele.

Lipsa rezultatelor de pe teren explică apariţia îndoielilor în sânul guvernului. Astfel, secretarul de stat pentru Apărare, Robert McNamara, mult timp convins de superioritatea americană, l-a avertizat pe preşedinte, în toamna anului 1967, asupra riscurilor situaţiei. În acel moment, McNamara consideră chiar necesar să ordone o anchetă cu privire la motivele angajării militare. Nefiind ascultat, preferă să-şi dea demisia: „şoim" devenit „porumbel" — astfel erau numiţi, în mod obişnuit, partizanii şi opozanţii războiului.

Presa şi celelalte mijloace de comunicare urmează o evoluţie asemănătoare. În primii ani, corespondenţii susţin total efortul de război, iar redacţiile din Statele Unite ale Americii nu ezită să cenzureze comentariile critice. Apoi, pe măsură ce războiul se prelungea, ziariştii care însoţeau trupele pe teren devin tot mai rezervaţi. Televiziunea, care evita imagini prea şocante, îi obişnuieşte pe americani cu un război fără caracteristici speciale, fără strălucire, cu elicoptere care se rotesc deasupra unor sate învăluite în fum. Când opoziţia din Statele Unite ale Americii devine mai zgomotoasă, jurnaliştii se manifestă şi ei, în felul lor, exagerând amploarea şi efectul manifestaţiilor, care erau relativ reduse. Când unii oameni politici şi chiar autorităţi, mai respectabili decât studenţii pletoşi, li

se alătură „porumbeilor", le este dat cuvântul. Astfel, în toamna lui 1967, aproximativ jumătate dintre americani pun la îndoială justificarea războiului, respingând totuşi umilirea ţării printr-o retragere rapidă.

Şocul ofensivei Têt. La 30 ianuarie 1968, ziua Anului Nou vietnamez, fără să respecte armistiţiul, unităţile Vietcong şi nord-vietnamezii atacă în toată ţara, după ce, printr-o diversiune, atrăseseră numeroase forţe americane într-o luptă periferică, la Khe Sanh, aproape de frontiera de la paralela 17. Oraşul Hné a fost cucerit, trupe de comandă au pătruns până în curtea ambasadei americane din inima Saigonului, unde s-au dat lupte. Efectul surprizei a fost total. Nord-vietnamezii nu au obţinut, totuşi, revolta populaţiei locale în favoarea lor şi nici căderea regimului generalului Thieu, care îşi consolidase puterea în Sud. În numai câteva zile, forţele americane au restabilit situaţia; atacatorii au suferit pierderi teribile şi au dovedit cruzimea ocupaţiei lor, evidenţiată, în special, prin masacrul de la Hné.

Ofensiva aceasta a reprezentat un şoc teribil: nu a fost oare pregătită cu grijă şi desfăşurată cu mijloace importante? Analizele făcute de Westmoreland, care promiteau anihilarea inamicului, se dovedesc false, în aşa măsură încât politica urmată până atunci îşi pierde orice credibilitate. De la Saigon, prezentatorul-vedetă Walter Cronkite se întreba unde este victoria promisă. Popularitatea preşedintelui scade în mod dramatic. Militarii cereau întăriri pentru a zdrobi inamicul, însă la nivelul puterii se instalase îndoiala. În Vietnam se aflau 543 000 *GI*, numărul morţilor a ajuns la 38 000 din 1964, au fost aruncate mai multe bombe în Vietnam decât în Germania în Al Doilea Război Mondial, cheltuielile se ridicau la 2 miliarde de dolari pe

lună, dar nu se întrevedea victoria decisivă. Nu primiseră deja militarii trupele cerute...?

La 31 martie, preşedintele Johnson, pentru care Têt a fost picătura care a umplut paharul, a decis, printr-o cuvântare dramatică, să înceteze bombardamentele asupra Nordului, să angajeze negocieri şi, surpriză, să nu se prezinte la alegerile prezidenţiale din noiembrie.

1968: anul dramatic

În câteva luni, Statele Unite ale Americii s-au scufundat într-o adevărată tragedie, ca şi cum fisurile apărute în anii precedenţi s-ar fi lărgit în abisuri.

Şocul ofensivei Têt a fost urmat, la 4 aprilie, de asasinarea lui Martin Luther King, care devenise prea critic faţă de război. Revolte rasiale au zguduit ţara. Studenţii manifestau împotriva războiului, populaţia de culoare împotriva sărăciei. Robert Kennedy, care se hotărâse să se prezinte la alegerile pentru desemnarea candidatului democrat încă înainte ca Johnson să renunţe, desfăşura o campanie viguroasă, delimitându-se de politica urmată până atunci. El a provocat mult entuziasm în rândul tinerilor, reanimând speranţa că elanul fratelui său va fi regăsit. Însă la 6 iunie el moare asasinat de un dezechilibrat de origine palestiniană.

În ţară, emoţia a fost imensă: la violenţa războiului se suprapunea o violenţă internă, care părea că nu mai respectă nimic. Credinţele cele mai solide păreau să fie puse la îndoială şi nici unul din marile partide nu mai putea spera să reprezinte viitorul. Ambele erau profund divizate.

Partidul Republican l-a ales drept candidat pe Richard Nixon, care revenea spectaculos pe scena politică şi îşi pregătise întoarcerea insistând asupra nevoii de lege şi

ordine. Pe acest teren, el a fost concurat de George Wallace, guvernator de Alabama, apărător al segregaţiei, dar şi reprezentant al tradiţiilor populiste, care îşi fondase propriul partid, Partidul American.

Convenţia democrată s-a reunit la Chicago, la sfârşitul lui august, într-o atmosferă de incertitudine, datorată dispariţiei principalilor candidaţi. Este curând asaltată de numeroase manifestaţii. Multe au fost organizate pentru a-l huidui pe Johnson. Altele reuneau homosexuali, *hippies*, ameţiţi de muzică şi de marijuana. Toţi voiau să profite de ampla prezenţă a mediilor de comunicare la Convenţie şi să demonstreze decalajul apărut între mişcarea socială şi viaţa politică. Însă poliţia locală a primarului Daley nu ezită, răspunde provocărilor şi îi loveşte fără milă pe manifestanţi, care îi numesc pe poliţişti „porci" în faţa camerelor de filmat. Au fost sute de răniţi, imagini revoltătoare ale bătăii aplicate tinerilor neînarmaţi care au stârnit indignarea ziariştilor, dar, pe de altă parte, excesele manifestanţilor au provocat dezgustul telespectatorilor, sătui de aceste mişcări anarhice. Democraţii îl învestesc, în cele din urmă, drept candidat pe vicepreşedintele Hubert Humphrey, persoană cu multă experienţă politică.

Lupta electorală este strânsă, în noiembrie însă, respingerea lui Johnson prevalează, iar Humphrey nu reuşeşte să se detaşeze de fostul preşedinte. În timp ce Wallace obţine 10 milioane de voturi, Nixon, cu 32 de milioane de voturi, nu-l depăşeşte pe Humphrey decât cu 60 000. Victoria candidatului republican, care şi-l asociase, ca vicepreşedinte, pe Spiro Agnew, de origine greacă, pentru a linişti mişcările etnice, nu este încă totală, pentru că democraţii rămân majoritari în Congres. Sarcinile care stăteau în faţa noului preşedinte erau considerabile.

Statele Unite ale Americii din 1968 păreau a fi foarte departe de ceea ce erau cu zece ani în urmă: conformismul se prăbuşise, oraşele fierbeau, un război îndepărtat părea fără sfârşit şi violenţa părea să domnească. Totuşi, multe suburbii erau liniştite şi dezvoltarea economică nu era deloc ameninţată. NASA lansa sateliţi şi misiuni spre Lună, cu succes — astfel, în decembrie 1968, o navă spaţială *Apollo* s-a rotit în jurul satelitului natural al Pământului —, făcându-i pe adolescenţi să viseze, seduşi, la filmul *2001, Odiseea spaţială*, de Stanley Kubrick.

Rămânea de văzut care dintre aceste tendinţe profunde avea să învingă.

Graficul 1. Rezultatele alegerilor

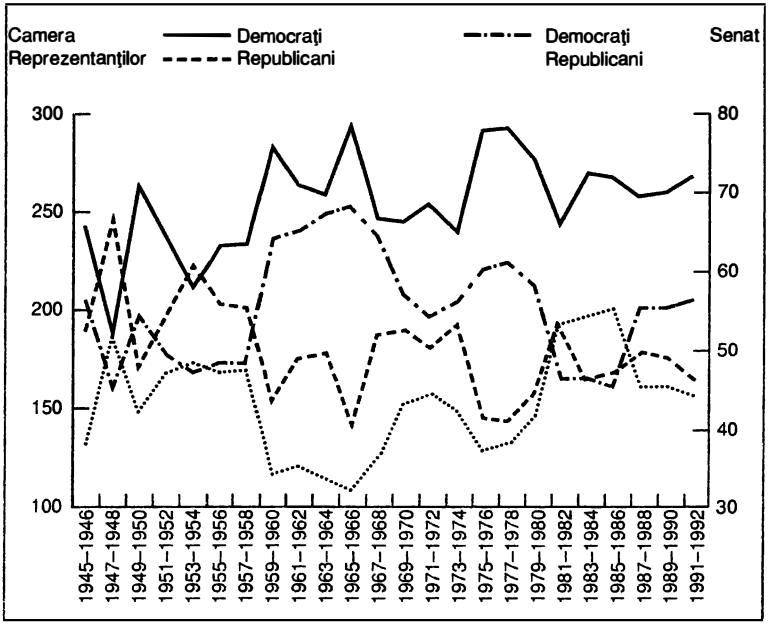

Capitolul V

SĂ SE GIREZE SAU SĂ SE REFUZE SCHIMBAREA?

Mişcările din anii 1960 au fost atât de puternice şi de violente încât au provocat numeroase reacţii. Totuşi, unele dintre problemele ridicate păreau incontestabile. Era nevoie să se termine cu acel război care diviza ţara şi să se redea liniştea societăţii. Cu totul altceva era să ştii cum să ajungi acolo. Richard Nixon este simbolul acestei contradicţii prost rezolvate.

1. Preţul războiului

Noul preşedinte a moştenit conflictul vietnamez. El a înţeles repede că nu există o soluţie simplă în această problemă.

Planul lui Nixon

Noul Nixon. Richard Nixon putea fi mândru de drumul parcurs după eşecul din 1960. Nefiind agreat de ziarişti, el nu a reuşit să se impună în politica locală, însă a reuşit să îşi recâştige, treptat, influenţa în partid, aşteptând momentul favorabil. Deşi ştia că Barry Goldwater, un candidat extremist, nu va avea succes, l-a susţinut totuşi. În 1968 el reprezenta soliditatea unui om politic experimentat. Avea 55 de ani şi era hotărât să lupte şi să se impună după ce stătuse deoparte mândru, ani de zile, privind cu

neîncredere mediul politic care nu îl primise bine. I-au fost de mare ajutor tenacitatea, ca şi originea californiană, care părea să-l antreneze în sensul progresului. A ştiut, de asemenea, să-şi pună în valoare experienţa de vicepreşedinte, care îl lega de perioada binecuvântată a anilor 1950. Programul lui ilustrează acest profil: critică războiul, purtat greşit de democraţi, tratează cu dispreţ programele sociale costisitoare, care au generat violenţă şi inflaţie, denunţă excesele etnicităţii.

Omul era, fără îndoială, ambiţios, dorind să fie recunoscut ca un mare preşedinte. El şi-a dat seama că războiul din Vietnam loveşte în prestigiul ţării sale şi, aşa cum generalul de Gaulle — pe care-l admiră — a ştiut să pună capăt războiului din Algeria, pentru a-i reda Franţei rolul mondial, vrea şi el să găsească o soluţie. Apoi, putea să se lanseze în politica mondială, concepută cu ajutorul consilierului pentru Securitate Naţională, strălucitul Henry Kissinger.

Ieşirea din capcană. În ianuarie 1969, când a ajuns la putere, preşedintele nu avea un plan precis pentru a ieşi din război, deşi a susţinut contrariul. Într-adevăr, dacă era uşor să critice politica democraţilor, nu era la fel de uşor să decidă o retragere rapidă din Vietnam, pentru că ar fi însemnat o ruşine pentru ţară. De altfel, republicanii i-au reproşat lui Johnson, în primul rând, lipsa de fermitate, indecizia şi au sprijinit, pe de altă parte, revendicările militarilor. În plus, ar fi fost imposibil ca noul preşedinte să lase impresia că le dă dreptate manifestanţilor, pe care nu a încetat să-i stigmatizeze.

Treptat, Nixon şi-a stabilit obiectivele. El era convins că războiul nu se putea încheia decât prin negocieri, dar dorea ca acestea să fie începute în cele mai bune condiţii

pentru Statele Unite ale Americii. Reia deci propunerile lui Johnson, evitând însă să se afle în poziţia slabă pe care a avut-o predecesorul. În iulie 1969, după multe consultări, preşedintele îşi prezintă, în sfârşit, programul: retragerea progresivă a trupelor americane, a căror prezenţă acolo nu era dorită de americani, şi încredinţarea răspunderii pentru război celor direct interesaţi — sud-vietnamezii, care vor fi puternic sprijiniţi şi bine antrenaţi. Pentru a calma neliniştea acestora din urmă, Nixon însoţeşte această „vietnamizare" de sprijinul masiv al aviaţiei americane. În noile condiţii, războiul putea să se prelungească până când nord-vietnamezii vor ceda, însă cu un cost minim, politic şi social, pentru americani.

Iluziile vietnamizării

Trupele americane din Vietnam erau, după ofensiva Têt, într-o stare de relativă demobilizare: nu mai ştiau prea bine care le este rolul şi aspirau să fie repatriate. Această atmosferă are multiple consecinţe. Se înmulţesc actele reprobabile, mai mult sau mai puţin grave, dar care dovedeau lipsa de respect a soldaţilor faţă de populaţia vietnameză. Astfel, în martie 1968, se produce odiosul masacru, precedat de mari violenţe, împotriva celor 200 de săteni din My Lai (care nu a fost făcut public decât în anul următor). Disciplina slăbeşte, apar cazuri de ofiţeri ameninţaţi şi chiar ucişi de soldaţi, tensiunile rasiale pătrund în unităţile militare şi se estimează numărul drogaţilor la mai mult de o treime din efective. Aşa se explică de ce numărul morţilor rămâne important, chiar şi atunci când luptele scad în intensitate. În aceste condiţii, retragerea trupelor este accelerată şi, la sfârşitul lui 1972, nu mai sunt *GI* în Vietnam.

În timp ce se desfăşura retragerea, sud-vietnamezii beneficiau de antrenament susţinut şi primeau material modern. În acelaşi timp, americanii sunt preocupaţi şi de ţărani, prea mult timp neglijaţi, care reprezentau mediul în care se mişcau unităţile Vietcong. Ei sprijină, pe de o parte, iniţierea unei reforme agrare. Pe de altă parte, se desfăşoară o operaţie dură, ucigătoare, numită Phoenix şi iniţiată de CIA, pentru distrugerea structurilor comuniste de la sate. În plus, în aprilie 1970, pentru a-şi dovedi fermitatea, Nixon ordonă intervenţia în Cambodgia, împotriva bazelor nord-vietnameze. Regimul prinţului Norodom Sianuk este răsturnat, însă rezultatele militare sunt insignifiante, iar în Statele Unite ale Americii se dezlănţuie opoziţia.

Testul vietnamizării şi pacificării a avut loc de Paşti, în 1972. Nord-vietnamezii pornesc o mare ofensivă, în tot Sudul, cu mari unităţi, pentru că unităţile de gherilă erau decimate. Soldaţii sud-vietnamezi se retrag, însă nu sunt zdrobiţi. Cu toate acestea, întinse zone din ţară sunt pierdute şi ofensiva nu este oprită decât datorită intenselor bombardamente ale aviaţiei americane la Hanoi şi Haiphong.

Bilanţul acestor operaţii este ambiguu. Vietnamul de Sud nu se prăbuşesc, însă supravieţuia numai datorită ajutorului american. Însă, din 1969, erau în curs negocieri între americani şi nord-vietnamezi: dificile şi deseori întrerupte, pentru că fiecare tabără voia să negocieze de pe poziţii de forţă. Nixon ştia până unde poate merge, pentru că în timp ce îl vizita pe Brejnev la Moscova, avioanele lui bombardau Hanoiul. În acelaşi an, el merge în China comunistă, pe care o recunoscuse cu puţin timp în urmă. Vietnamul nu mai era decât un conflict periferic, chiar dacă americanii încă nu erau convinşi de acest lucru...

Să se termine cu războiul

Speranţa născută de perspectiva ca trupele să fie retrase rapid s-a prăbuşit repede, în special când a fost cunoscut masacrul de la My Lai şi apoi faptul că soldaţii americani vor merge să lupte în Cambodgia. De fapt, războiul lui Nixon dura aproape la fel de mult ca acela al lui Johnson, fără să se întrevadă o soluţie definitivă. Fără îndoială, retragerea soldaţilor liniştește treptat studenţii şi familiile, însă manifestaţiile cele mai violente împotriva războiului au loc în 1969 şi 1970. În momentul intervenţiei din Cambodgia, campusurile se aprind şi Garda Naţională deschide focul împotriva studenţilor: şase tineri sunt ucişi la Kent State University (Ohio) şi la Jackson College (Mississippi). La Washington se succed demonstraţiile. Procesul locotenentului Calley, responsabil de masacrul de la My Lai, limpezeşte minţile. La începutul lui 1971, *New York Times* publică *Documentele Pentagonului*, strânse de McNamara şi clasate ca secrete, care dovedeau vechimea angajării în Vietnam, supoziţiile dogmatice şi, în special, grija constantă pentru disimulare, a guvernelor care se succedaseră la putere. Congresul s-a hotărât să reacţioneze abrogând, în iulie 1970, rezoluţia privind Golful Tonkin (vezi p. 102) şi avea în vedere oprirea creditelor pentru Vietnam.

Preşedintele, exasperat de manifestaţii, scandalizat de publicarea *Documentelor*, iritat de ziarişti, se izolează tot mai mult, cu echipa lui de la Casa Albă. În cele din urmă, negocierile dintre Kissinger şi nord-vietnamezul Le Duc Tho, purtate mult timp în secret, au ajuns la un rezultat, la sfârşitul lui 1972. Bombardamentele au contribuit, desigur, la flexibilizarea poziţiei Hanoiului, însă urmaşii lui Ho Şi Min, care murise în 1969, ştiau şi ei că americanii nu

aveau altă soluţie decât pacea. Încetarea focului, care a fost anunţată în ianuarie 1973, a fost completată de perspectiva reunificării Vietnamului, sub control internaţional şi în urma alegerilor. Americanii se angajau să-şi retragă toate forţele, însă guvernul Thieu a rămas la conducere, în această perioadă de tranziţie, deşi nord-vietnamezii au cerut, cu insistenţă, înlăturarea lui. În 1973, Congresul american se angaja, din nou, să vină în ajutorul Vietnamului de Sud, stabilind, totodată, reguli foarte stricte pentru angajarea în acţiune a forţelor americane şi renunţând la mobilizarea obligatorie pentru a se reveni la armata de profesie, tradiţională în ţară. Nixon i-a promis personal lui Thieu eventualul ajutor al bombardierelor americane.

Americanii au reuşit astfel să iasă dintr-un război care a reprezentat primul lor eşec important. Deşi nu au fost învinşi, din punct de vedere militar, ei nu au reuşit să atingă nici unul dintre obiectivele stabilite. Împrejurările au condus la divizarea profundă a ţării, în aşa grad încât consensul anticomunist îşi pierde orice sens şi mulţi americani nu mai cred în el. Eşecul a scos şi mai mult la iveală abuzurile comise de soldaţi şi a făcut de neînţeles vărsarea de sânge într-un conflict nejustificabil. Pentru alţii însă, poate un sfert dintre americani, războiul ar fi trebuit să fie purtat, din contră, cu mult mai multă energie, fără jumătăţi de măsură, pentru evitarea acestui eşec şi pentru a dovedi că soldaţii căzuţi nu muriseră în zadar. 57 777 de americani şi-au pierdut viaţa în acest conflict şi mai mult de 300 000 s-au întors acasă răniţi. Cel puţin un milion de vietnamezi au fost, şi ei, victime ale războiului. Au fost cheltuiţi, s-ar putea spune risipiţi, 150 de miliarde de dolari.

Se înţelege astfel de ce războiul din Vietnam a bântuit spiritul american în anii care au urmat.

Organizarea destinderii

Paralel cu retragerea, dureroasă, din viesparul vietnamez, preşedintele Nixon a încercat să desfăşoare o politică mondială, care să arate că Statele Unite ale Americii nu erau afectate de o slăbiciune de durată, dacă ţin cont de realităţile momentului. Cuvântul cheie al celui care a conceput această politică, Henry Kissinger, este, într-adevăr, realismul.

Recunoaşterea Chinei. Cu toate că atenţia se concentrase atât de mult asupra Vietnamului, la Washington nu se pierduse din vedere că adevăratul duşman rămânea Moscova, unde se făceau mari eforturi pentru întărirea arsenalului sovietic, fie şi numai pentru a evita o umilire ca aceea din 1962. Însă această convingere era însoţită de luarea în considerare a divizării lumii comuniste între Uniunea Sovietică şi China. Această divizare, schiţată după 1960, a fost ignorată de Kennedy şi Johnson, ceea ce făcea mai credibilă justificarea implicării în Vietnam. Acum însă, în timpul administraţiei Nixon, Statele Unite ale Americii vor stabili contracte cu Republica Populară Chineză, pentru a nelinişti Uniunea Sovietică şi, în acelaşi timp, pentru a îndepărta orice intervenţie chineză în Vietnam. China lui Mao Zedong, deşi continua să stigmatizeze imperialismul american, căuta să evite izolarea, datorită relaţiilor tensionate pe care le avea cu Uniunea Sovietică a lui Brejnev. La început secretă, apropierea, pregătită de Kissinger şi de Zhou Enlai, conduce la vizita spectaculoasă pe care o face Richard Nixon la Beijing, în februarie 1972, după ce China comunistă fusese primită în ONU, în anul precedent. George Bush va fi primul ambasador american la Beijing, în 1976.

Spre paritatea cu Uniunea Sovietică. În acelaşi timp, profitând de ura dintre cele două mari state comuniste, americanii au purtat tratative cu sovieticii, din 1969, cu scopul de a ajunge la o limitare a armamentelor, care ameninţau stabilitatea lumii. Preşedintele american a insistat asupra faptului că între occidentali şi ţările comuniste trebuie să se stabilească respectul reciproc. Nu a ezitat să vorbească despre acest lucru, în timpul vizitei pe care a făcut-o în România, când Ceauşescu a fost prezentat într-o lumină favorabilă, ca deţinător al tuturor virtuţilor. Acestea sunt manifestările abile care au caracterizat destinderea, manifestată atunci, conducând la Conferinţa cu privire la cooperarea în Europa, de la Helsinki, şi la semnarea primului tratat de limitare a armamentului strategic, SALT I, în timpul vizitei lui Nixon la Moscova, în mai 1972. În anul următor, Brejnev a vizitat Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică putând apoi să cumpere grâul de care avea mare nevoie din SUA.

Apropierea aceasta dintre cele două mari puteri nu era lipsită de paradoxuri. Într-adevăr, tocmai crâncenul anticomunist Richard Nixon este cel care recunoaşte inviolabilitatea frontierelor stabilite după Al Doilea Război Mondial — astfel este recunoscută Republica Democrată Germană, în 1972 — şi tot el îi acordă Uniunii Sovietice paritatea strategică, după care tânjea de ani de zile. Blocul comunist european părea atât de solid încât era preferabil să se ajungă la o înţelegere cu el. Totuşi, Uniunea Sovietică nu era, nicidecum, gata să accepte definiţia americană a drepturilor omului şi nici nu părea dispusă să renunţe la activismul mondial — în Egipt, în Siria, apoi în Africa — împotriva căruia americanii erau practic neputincioşi.

Realismul, preferat de Kissinger şi Nixon, a fost lăudat atunci — destinderea fiind preferabilă tensiunii anterioare.

Privind înapoi, din perspectiva acelei perioade, nu se putea într-adevăr anticipa ce se va întâmpla cu lumea comunistă peste mai puţin de douăzeci de ani.

Limitele realismului. Gesturile spectaculoase, ca vizita de la Beijing sau îmbrăţişările cu Brejnev, nu puteau totuşi să ascundă dificultăţile pe care le aveau Statele Unite ale Americii de a dirija evenimentele aşa cum doreau. „Magicianul" Kissinger, de la care se aştepta foarte mult, a dorit să reînnoiască legăturile ţării sale cu Europa, dar nu a reuşit prea mult. După războiul arabo-israelian din octombrie 1973, el a încercat, cu insistenţă, să apropie poziţiile Israelului şi Egiptului, pentru a evita umilirea finală a acestuia din urmă. Cu toate acestea, încăpăţânarea Israelului, puternic susţinut de Congres, în care lobby-ul evreiesc este foarte activ, nu a putut fi învinsă, chiar dacă încetarea focului l-a lipsit de victoria totală. Cu această ocazie, preşedintetle Nixon şi-a arătat hotărârea, opunându-se intervenţiei directe a forţelor sovietice de partea Egiptului, prin punerea tuturor forţelor americane — inclusiv cele nucleare — în alertă. Însă influenţa americană asupra statelor arabe moderate şi asupra Iranului nu a fost destul de puternică pentru a împiedica uriaşa creştere a preţului petrolului, în urma războiului.

Astfel, bilanţul politicii externe promovate de Richard Nixon nu este neglijabil. Totuşi, Statele Unite ale Americii sunt puse, din ce în ce mai mult, în situaţia de a rezolva cazuri concrete şi nu manifestă, deloc, nici imaginaţie, nici elan. Eşecul din Vietnam nu a dus la căderea pieselor de domino, cum se credea în anii 1950, însă a secătuit creativitatea americană pe eşicherul mondial.

2. Paradoxala consolidare liberală

În 1969, două imagini pregnante scot în evidenţă contrastele americane. La 20 iulie, Neil Armstrong părăseşte nava *Apollo 11* şi păşeşte pe Lună, în faţa sutelor de milioane de telespectatori din întreaga lume: triumf al tehnologiei americane, realizat de NASA, câştigarea pariului făcut de Kennedy cu aproape zece ani în urmă. Între 15 şi 18 august, în apropiere de mica localitate Woodstock, în statul New York, un gigantic concert rock reuneşte 400 000 de tineri, într-un climat de pace şi de fraternitate. Ei sunt mai numeroşi decât cei care au manifestat împotriva războiului la Washington, cu câteva luni în urmă. Reacţiile faţă de această mişcare au fost diferite.

Frânarea schimbării?

Preşedintele Nixon a fost ales pentru un program de „repunere a ţării în ordine". El nu a ezitat să asculte dorinţele „majorităţii tăcute", care nu lua parte la manifestaţii, nu fuma marijuana şi nici nu era ameţită de rock. Însă această parte a populaţiei era copleşită de costul şi de constrângerile „marii societăţi". Aceasta se înfăptuise prin intervenţia guvernului şi a condus la crearea multor mii de locuri de muncă, la acordarea unor subvenţii de milioane de dolari, din care o parte părea să fi contribuit, indirect, la întărirea unor grupuri contestatare. De altfel, „majoritatea tăcută" era, deseori, constituită din aceleaşi persoane care au susţinut, de la un cap la altul, intervenţia din Vietnam. În acest sens, muncitorii din construcţii de la New York nu au ezitat să intervină, cu duritate, împotriva tinerilor manifestanţi, urmând orientarea marii centrale sindicale AFL (American Federation of Labor).

Preşedintele va încerca să acţioneze în direcţia acestui curent, care îi oferise victoria, însă avea un spaţiu de manevră destul de limitat.

O voinţă de întoarcere la conservatorism. Cele mai importante legi ale „marii societăţi" au fost votate, toate, înainte de 1966. După această dată, pe de o parte, războiul din Vietnam a absorbit toate resursele. Însă, pe de altă parte, Congresul s-a arătat, şi el, mult mai reticent cu acordarea sumelor destinate celor defavorizaţi, care crescuseră cu peste 10 miliarde de dolari din 1964 până în 1969. Cu toate că aceste fonduri au permis, probabil, reducerea sensibilă a sărăciei şi au folosit la crearea unui sistem de protecţie pentru cei defavorizaţi (introducerea unor cupoane pentru alimente, asistenţă juridică gratuită), se pare — la o primă şi superficială privire —, că au condus şi la creşterea criminalităţii (numărul de crime era mai mult decât dublu în 1972 faţă de 1960, ajungând la 20 000 pe an).

Noul preşedinte a criticat, desigur, cheltuielile excesive făcute de democraţi, dar când a ajuns la putere a constatat că multe reforme intră în vigoare introduse în buget de către Congres, prin respectarea întregii proceduri. Pentru a le reduce finanţarea sau pentru a le anula era nevoie de o solidă majoritate — pe care el n-o avea, deşi exista o componentă conservatoare şi în Partidul Democrat — şi de voinţă fermă, pe care n-a manifestat-o în acest caz. De fapt, Richard Nixon câştigase alegerile cu o mică diferenţă faţă de celălalt candidat, iar „majoritatea tăcută", care-i era dragă, nu era omogenă. Aceasta cuprindea nostalgici ai timpurilor bune de altădată, însă şi membri ai clasei de mijloc sau muncitori ataşaţi reformelor, de care beneficiau — asigurări sociale, învăţământ —, chiar şi alegători mândri de originea lor etnică, care doreau, evident, mai mult să

profite de subvenţii decât să le vadă suprimate. De aceea, el trebuie să fie extrem de prudent în analizarea situaţiei. Îi era mult mai uşor să condamne excesele pornografiei, să propună, pentru votare, legi care reprimau, cu mai multă eficienţă, infracţiunile, sau să critice excesele la care s-a ajuns prin *busing* (care obliga transferarea copiilor, la şcoli, dintr-un cartier de negri într-unul de albi şi invers) decât să reducă numărul celor care beneficiau de Medicare sau de locuinţe subvenţionate.

De altfel, noul preşedinte moştenise o situaţie economică în declin care îi frâna iniţiativele şi îl punea în contradicţie cu principiile afişate.

O economie în derivă. Dorinţa lui Johnson de a continua efortul de război dezvoltând, totodată, „marea societate" a condus către o creştere sensibilă a cheltuielilor federale, nu atât prin costul specific al conflictului, cât prin ameninţarea pe care acesta o arunca asupra programelor sociale, care creşteau rapid. Din această cauză, bugetul a fost mereu în deficit, de la începutul anilor 1960. Reducerile de impozite acordate de Kennedy au fost, parţial, anulate prin introducerea unei suprataxe de 10% pe venituri, care nu a rezolvat nimic, în fond. Însă, în general, deficitul era acoperit prin emiterea de dolari de către Banca Centrală. Prin dobânzile ridicate stabilite de Federal Reserve au fost atrase capitaluri străine, iar filialele băncilor americane din Europa au fost puse în situaţia de a împrumuta mari sume în dolari, pentru că acolo dobânzile erau mai mici decât în Statele Unite ale Americii. Balanţa bunurilor şi serviciilor a rămas, astfel, excedentară, însă treptat balanţa comercială s-a deteriorat şi a devenit, şi ea, deficitară, în 1971... pentru prima dată după 1888. În aceste condiţii, inflaţia a crescut:

Tabelul 4. Evoluţia preţurilor

1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
1,1%	1,2%	1,2%	1,3%	1,7%	2,9%	2,9%	5,9%	6,1%	10,9%

Preşedintele Nixon a moştenit această situaţie şi s-a temut că o luptă viguroasă împotriva inflaţiei va provoca recesiunea, care s-ar fi putut dovedi prea costisitoare pe plan electoral. Într-o primă etapă, din 1969 până în august 1971, el a urmat o politică monetaristă, inspirată de Milton Friedman, care s-a bazat pe reducerea creşterii masei monetare şi reducerea treptată a cheltuielilor bugetare. Însă recesiunea care a urmat a redus substanţial încasările fiscale şi a transformat în pură utopie reîntoarcerea, sperată, la echilibrul bugetar. Singura soluţie pentru echilibrarea bugetului ar fi fost reducerea drastică a cheltuielilor, dar acest lucru era, din punct de vedere politic, complet exclus.

Astfel, Nixon, convertit la doctrina lui Keynes, acceptă de acum înainte deficitul bugetar, însă lasă dolarul să se devalorizeze. Şi aceasta era o decizie discutabilă, pentru că dolarul era deja ameninţat în vara lui 1971. Statele Unite ale Americii trăiau pe credit, însă reducerea dobânzilor, necesară pentru reluarea creşterii economice, ar fi determinat scurgerea capitalurilor în Europa, de unde puteau aduce câştiguri mai mari. Pentru a nu agrava recesiunea, cu un an înaintea alegerilor prezidenţiale, preşedintele a preferat o politică opusă celei liberale, pe care o promovase cu doi ani înainte. La 15 august 1971, după analize serioase făcute în mare secret, şi fără nici o consultare cu aliaţii, preşedintele american a anunţat sfârşitul liberei convertibilităţi a dolarului în aur, punând capăt sistemului introdus în 1945. În acelaşi timp, se decide

blocarea preţurilor şi salariilor pentru trei luni, urmată de un control strict al creşterii acestora. Primele rezultate au fost încurajatoare, rata inflaţiei nu a depăşit 3,2% în 1972, iar aceasta a contribuit la victoria electorală zdrobitoare a lui Nixon din acel an, pentru că el părea să fi adus pacea şi prosperitatea. Însă relaxarea controlului, la începutul anului 1973, a condus la o inflaţie record, de 8,8% pe primul semestru. Preşedintele a fost obligat să decidă o nouă perioadă de blocaj, în timp ce dolarul, devalorizat pentru prima dată cu 8,5% în decembrie 1971, a fost din nou redus cu 10% în februarie 1973, iar creşterea economică a scăzut şi, în 1974, s-a oprit.

Economia americană era profund dereglată, iar Nixon nu a putut să schimbe cursul luat de aceasta în timpul predecesorului său.

Consolidarea statului bunăstării

Imposibilitatea restrângerii cheltuielilor bugetare se explică prin creşterea permanentă a cheltuielilor sociale în timpul preşedinţiei lui Richard Nixon. Aceste ajung, într-adevăr, mai mari decât cheltuielile pentru apărare, care au fost reduse serios (de la 9% din PNB în 1968, la 5% din PNB în 1972). Creşterea respectivă a fost însoţită de extinderea reglementărilor.

Schimbări pe fondul continuităţii. Datele amintite sunt în contradicţie cu voinţa afişată de candidatul republican de a pune capăt risipei din timpul administraţiei democrate. Situaţia se explică prin două categorii de motive. Primele se datorează menţinerii în Congres a unei puternice majorităţi democrate, care nu voia să se contrazică. A doua serie de motive se bazează pe atitudinea preşedintelui

însuşi. Nixon se prezenta ca fiind conservator, însă el dorea să fie flexibil şi, prudent, nu avea intenţia să provoace noi manifestaţii de protest, atacând câştigurile sociale datorate „marii societăţi". Scopul lui era însă de a promova generalizarea acordării ajutoarelor tuturor celor defavorizaţi, nu numai unor minorităţi, uneori zgomotoase, şi, totodată, de a acorda statelor mai multă responsabilitate în gestionarea fondurilor, cu intenţia de a reduce numărul asistenţilor sociali, consideraţi paraziţi periculoşi. Politica aceasta, promovată până în 1972, a dat rezultate nesatisfăcătoare, deoarece Congresul privea cu mari rezerve orice măsură de revizuire, iar statele nu au obţinut decât o mică parte din fondurile necesare. Totuşi, indexarea pensiilor în funcţie de creşterea preţurilor, votată în 1972, corespunde foarte bine acestei voinţe de a favoriza un grup social, în ansamblu — persoanele în vârstă —, propunând un pariu financiar periculos pentru viitor.

De altfel, preşedintele dorea să ducă până la capăt măsurile împotriva segregaţiei, pentru că erau conforme convingerilor sale şi pentru că nu dorea ca anul electoral să fie ameninţat de revolte rasiale. Astfel, el a pus în aplicare toate legile cu privire la drepturile civile, având însă grijă să nu îi indispună pe sudişti. În schimb, a refuzat orice măsură de integrare forţată, ceea ce explică opoziţia lui faţă de *busing* — măsură nepopulară pentru mulţi albi şi negri — sau intenţia de a acorda ajutoare în favoarea unui „capitalism negru", destul de utopic, având în vedere sărăcia din comunitatea afro-americanilor şi lipsa de capital. Aceste poziţii ale preşedintelui explică de ce liderii populaţiei de culoare nu au avut deloc încredere în el, chiar dacă violenţele urbane s-au redus semnificativ, atât datorită succesului unor măsuri, cât şi ca urmare a represiunii severe împotriva organizaţiilor populaţiei de culoare,

în special a Panterelor Negre. Prin aceste contradicţii se explică de ce, în 1972, numai 6% din şcoli erau încă în condiţii de segregaţie, dar, pe de altă parte, în ghetouri se realizaseră foarte puţine progrese.

Triumful reglementării. Atitudinea ambiguă a preşedintelui, asociată cu voinţa Congresului şi cea a diferitelor grupuri de presiune, a condus la adoptarea multor măsuri noi. Unele răspundeau grijii pentru mai multă siguranţă, la locul de muncă, pe şosele sau acasă. Astfel, în urma campaniei duse de Ralph Nader, avocatul consumatorilor, General Motors a fost constrânsă, în 1964, să retragă de pe piaţă maşinile periculoase. Măsuri legislative au venit apoi să precizeze lucrurile pentru diferite domenii de producţie, prin crearea unei agenţii (OSHA — Occupational Safety and Health Administration) care veghea asupra siguranţei angajaţilor din întreprinderi. Alte măsuri răspundeau conştientizării problemelor ecologice, care provenea atât de la tradiţionaliştii neliniştiţi de afluxul de turişti, cât şi de la populaţia, tot mai numeroasă, preocupată de degradarea resurselor naturale. În cadrul acestei ultime categorii un loc deosebit îl ocupau *hippies*, care doreau întoarcerea la natură. Grija pentru mediu, care a apărut în anii 1960, s-a exprimat, zece ani mai târziu, în legislaţia cu privire la puritatea apei şi aerului şi la problemele ecologice.

O revoluţie culturală

Influenţa Curţii Supreme. Curtea, condusă de Earl Warren, a fost ţinta nemulţumirii pentru mulţi conservatori; ei considerau că aceasta dezlănţuise contestarea prin măsurile împotriva segregaţiei şi prin deciziile prea favorabile pentru minorităţi. Richard Nixon a profitat de retragerea lui

Warren, în 1969, pentru a-l numi președinte al Curții pe Warren Burger, considerat un om sigur, dar care, după cum se întâmplă de obicei, s-a dovedit independent. De altfel, majoritatea Curții a rămas la orientarea din anii 1960.

În acest fel, Curtea va continua, încet, dar sigur, activitatea de extindere a drepturilor și libertăților personale, interpretând permisiv textele juridice. Așa se explică autorizarea măsurii *busing*, în 1971, care va fi limitată, dar nu interzisă în 1975. În același sens, prin hotărârea dată în procesul *Roe v. Wade*, din 1973, care legaliza avortul, se continua o tendință din anii precedenți, spre marea decepție a lui Nixon, care nu se aștepta la așa ceva. Tot grija pentru asigurarea libertăților fundamentale a condus la respingerea plângerii guvernului, din 1971, împotriva ziarului *New York Times* în problema publicării *Documentelor Pentagonului*, fapt care va da un nou impuls libertății presei.

Astfel, Curtea Supremă continua tendința de a defini dreptul printr-o concepție permisivă asupra libertăților, chiar dacă Nixon reușise să numească patru judecători. Treptat însă, Curtea și-a frânat acest elan, atunci când judecătorii conservatori au devenit mai influenți.

Cultură și contracultură. Perioada de la sfârșitul anilor 1960 și din prima jumătate a deceniului următor este marcată de prăbușirea conformismului din anii precedenți.

Rezultatele acestei acțiuni de subminare a conformismului au fost bogate și variate. Au fost mulți cei care, ascultându-i pe Allen Ginsberg sau pe Tim O'Leary, au căzut pradă drogului, de regulă „ușor", ca marijuana, uneori însă, „puternic", când apărea, copleșitoare, angoasa. Mulți, de asemenea, au cunoscut experiența vieții eliberate de constrângerile familiale, trăind în „comunități" sau asumându-și deplin sexualitatea. În acest fel, San Francisco a atras

mulţi homosexuali, *gay*, care cereau să fie recunoscuţi. Toţi ascultau multă muzică, adoptându-i, din 1964, pe Beatles, iar apoi pe Rolling Stones, care veneau din Anglia, trăind cu ritmul şi cuvintele cântecelor interpretate de Bob Dylan, Joan Baez sau Janis Joplin.

Cinematograful şi teatrul s-au eliberat, de asemenea, de codurile bunelor maniere, exprimând noi experienţe, interpretând lucrurile în alt fel. În *Little Big Man*, de Arthur Penn, din 1970, cei „buni" erau indienii. În schimb, *Easy Rider*, de Peter Fonda, în 1973, este o hoinăreală de-a lungul unei Americi descompuse, în care *hippies* trebuie să înfrunte ostilitatea localnicilor.

Multiplele manifestări ale acestei culturi alternative nu erau, nicidecum, coerente. „Spiritele" care îi animau pe tineri erau numeroase şi rivale. Nu exista nici un proiect de ansamblu, iar contradicţiile erau violente între pace şi drog. Aşa se explică de ce epuizarea mişcărilor contestatare nu a venit atât de la conservatorii indignaţi, cât de la puternica forţă de recuperare a societăţii americane, de la voracitatea societăţii de consum, criticată, însă indispensabilă. Elemente ale modei lansate atunci — *jeans*-ii deveniţi universali, muzica rock, libertatea sexuală — au devenit lucruri banale, după ce au fost preluate, pierzându-li-se savoarea, de cei care au rămas în afara mişcării.

Această contracultură a fost, fără îndoială, superficială, însă, uneori, destul de inventivă pentru ca tinerii din anii 1990 să o recupereze, cu plăcere. Ea reprezintă, în orice caz, o parte semnificativă din decorul Statelor Unite ale Americii din anii 1970.

3. Scandalul şi ruşinea

Din 1972 până în 1975, Statele Unite ale Americii, care păreau să fi părăsit zona furtunilor, se vor afunda în

incredibilul scandal Watergate, înainte de a suporta umilitoarea evacuare a Saigonului.

Watergate

Acest nume al unui imobil de lux din centrul Washingtonului a devenit sinonim cu un scandal complex, care a provocat prima demisie a unui preşedinte al SUA, Richard Nixon.

Josnicia din spatele unei alegeri triumfale. În noaptea de 17 iunie 1972, câţiva suspecţi sunt arestaţi în timp ce operau în birourile Partidului Democrat pentru campania electorală din clădirea Watergate. S-a dovedit repede că exista o legătură între cei arestaţi şi Partidul Republican, printr-un consilier de la Casa Albă.

Ancheta continuă, ziariştii intervin, dezvăluind complexitatea reţelei „instalatorilor" de la Watergate, aflaţi în legătură cu CIA şi cu Comitetul pentru realegerea preşedintelui. Totuşi, Nixon îşi apără colaboratorii şi neagă orice legătură cu „afacerea". Dezminţirile sale par să mulţumească opinia publică şi campania electorală continuă. Lui Nixon i se opunea democratul George McGovern, senator din Dakota de Nord, care se manifestase în problema vietnameză ca un „porumbel" şi era apropiat de preocupările tinerilor, ceea ce îl transformase în ţintă a atacurilor republicane. Nixon a câştigat cu 60,7% din voturi şi în toate statele, în afară de Massachusetts şi de districtul Columbia, în timp ce adversarul lui a primit numai 31,8% din voturi. A fost o victorie zdrobitoare, comparabilă cu cea a lui Johnson din 1964, în ambele cazuri împotriva unor contracandidaţi extremişti.

Însă, la începutul anului 1973, în timp ce popularitatea preşedintelui era la cel mai înalt nivel, ancheta judiciară cu privire la „afacerea" Watergate continua discret, fiind

dublată de cea a unei comisii a Senatului. Treptat, se află că acuzaţii au fost plătiţi ca să tacă şi mărturiile lor dovedesc implicarea unor persoane foarte apropiate de preşedinte. Presa continuă dezvăluirile senzaţionale despre „afacere", *Washington Post* pretinzând că deţine informaţiile de la o persoană foarte importantă, a cărei identitate nu a fost cunoscută niciodată. Interesul opiniei publice este tot mai mult atras de aceste ştiri, cu atât mai mult cu cât anchetele dovedesc că în campania pentru realegerea preşedintelui s-a dat mită şi au existat fraude financiare de care nu era străin vicepreşedintele Spiro Agnew, critic sever al ziariştilor. Acesta s-a hotărât să-şi dea demisia, la 10 octombrie. El a fost înlocuit de discretul Gerald Ford, reprezentantul statului Michigan, şeful grupului republican, minoritar, din Camera Reprezentanţilor.

Timp de mai multe luni, preşedintele a negat orice implicare în „afacere", organizând totodată, încă de la început, o campanie de înăbuşire a acesteia, prin sacrificarea celor mai apropiaţi colaboratori, când era nevoie. În 1973 însă, s-a aflat, din întâmplare, că preşedintele înregistra, sistematic, toate convorbirile de la Casa Albă, dar refuza să predea benzile Comisiei Erwin. De această dată, opinia publică a fost alarmată, pasionată, iar cota de popularitate a preşedintelui a scăzut la 31%.

Sfârşitul partidei. Timp de un an, preşedintele a refuzat să facă publice înregistrările suspecte, manevrând cu abilitate între instanţele care se ocupau de caz. John Sirica, judecătorul care conducea de la început ancheta, suporta cu greu concurenţa comisiei Senatului. În cele din urmă, colaboratorii preşedintelui şi responsabilii din comitetul pentru realegerea sa sunt, totuşi, acuzaţi de fals şi de jurământ mincinos şi reiese clar că Nixon a întreprins

acţiuni ilegale împotriva lui Daniel Ellsberg, era răspunzător de publicarea *Documentelor Pentagonului*, înainte de a încerca să spioneze Partidul Democrat.

„Afacerea" se apropie de punctul final în iulie, când Nixon este obligat de Curtea Supremă, sesizată ca ultimă instanţă, să prezinte ultimele benzi, corespunzătoare perioadei cambriolajului de la Watergate. Preşedintele mărturiseşte, în sfârşit, că a intervenit, de la început, pentru a muşamaliza o afacere despre care ştia totul şi recunoaşte că a minţit în cei doi ani. Când devine clar că va fi pus sub acuzare în faţa Congresului, prin procedura *impeachment*, Richard Nixon îşi prezintă demisia, la 8 august 1974. El este înlocuit imediat de Gerald Ford, primul preşedinte al Statelor Unite ale Americii care nu a fost ales.

Logica unei afaceri complicate. Se poate pune întrebarea de ce a acţionat preşedintele aşa timp de doi ani şi cum a privit opinia publică întreaga afacere.

Originea afacerii se plasează, evident, în contextul războiului din Vietnam. Nixon nu suporta criticile aduse politicii sale şi era neliniştit de agitaţia care se simţea la tot pasul — era perioada în care au avut loc atentate la Washington. El nu avea încredere în ziarişti, care nu-l agreau deloc, şi era profund nemulţumit de justiţie, care nu acţiona împotriva contestatarilor. Din aceste motive, refuza mereu să participe la conferinţele de presă şi a format o echipă pentru treburile murdare. Au fost tocmai acei „instalatori", cei care au permis deconspirarea maşinaţiei. În plus, preşedintele se temea şi voia să aibă permanent la îndemână arme împotriva celor apropiaţi şi interlocutorilor, astfel că a pus la punct un sistem de înregistrări, care îi va fi nefast. Însă, pornind de aici, Nixon s-a crezut intangibil, cu atât mai mult cu cât primele manevre de muşamalizare păreau

reuşite. Din acest motiv nu a distrus benzile în cauză şi a preferat să mintă în loc să îşi recunoască greşelile — altfel ar fi însemnat să le facă pe plac celor care îl detestau. Numai când a fost pus în faţa ameninţării cu un proces-spectacol, părăsit de toţi, Nixon s-a hotărât să demisioneze.

Europenii nu au înţeles acest scandal, născut dintr-un fleac, nici modul în care un om strălucit ca Nixon a putut să-i cadă victimă. Însă americanii erau indignaţi de spirala minciunilor, de dispreţul dovedit de preşedintele lor faţă de semeni şi nu l-au iertat. Afacerea a dovedit, în plus, independenţa sistemului judiciar, care nu a cedat nici o clipă, în ciuda ameninţărilor prezidenţiale. Curtea Supremă a fost în măsură, pentru prima dată, să acţioneze rapid, pentru a-l face pe preşedinte să cedeze înainte de începerea procedurii *impeachment*, umilitoare pentru ţară şi dăunătoare pentru instituţii. În sfârşit, prin participarea la toate episoadele afacerii, presa a obţinut un prestigiu considerabil, tenacitatea unor ziarişti a trezit conştiinţa opiniei publice şi a împiedicat muşamalizarea afacerii.

În concluzie, cea care a fost pusă sub semnul întrebării a fost preşedinţia „imperială", cea care s-a împotmolit în Vietnam şi la Watergate, cea care a lăsat inflaţia să crească atât de mult într-un moment în care conjunctura economică era nefavorabilă. Prin aceasta, scandalul Watergate depăşeşte în semnificaţie infracţiunea ratată care i-a stat la bază.

Ford sau înlocuitorul

Preşedintele Ford avea o sarcină extrem de dificilă: trebuia să găsească o soluţie ca Nixon să fie uitat, fără să se ofere un avantaj Partidului Democrat, aflat în ascensiune. În plus, el nu era, prin nimic, pregătit pentru a ajunge în

cea mai înaltă funcţie a ţării sale: fost jucător de fotbal, ales din 1948 în aceeaşi circumscripţie, foarte conservatoare, din Michigan, el era cinstit şi combativ, dar făcea gafe, spre deliciul ziariştilor. Cu toate acestea, a ţinut mai multe discursuri şi alocuţiuni decât oricare preşedinte dinaintea lui, pentru a se face mai bine cunoscut.

Ford a fost prezentat de presă drept „cel care şterge cicatricele", capabil să vindece rănile din anii precedenţi, dar a fost în situaţia de a înfrunta o conjunctură dificilă şi nu a reuşit prea mult. Într-adevăr, una dintre primele măsuri pe care le-a luat a fost să îi acorde lui Richard Nixon iertarea prezidenţială, punându-l pe acesta la adăpost de orice proces, dar decizia respectivă i-a indignat pe mulţi americani. În plus, Statele Unite ale Americii au fost lovite, ca şi celelalte ţări occidentale, de creşterea brutală a preţului petrolului şi de riscurile unei severe recesiuni. Şomajul devine ameninţător — 8% din populaţia activă în 1975 —, inflaţia nu scade, iar oraşul New York intră în faliment. Preşedintele reuşeşte totuşi să relanseze creşterea, prin reducerea drastică a impozitelor, însă este incapabil să definească politica energică, atât de necesară.

În faţa acestor dificultăţi interne, de care nu era răspunzător, preşedintele încearcă să obţină cel puţin câteva succese internaţionale. În acest sens, el se întâlneşte cu Brejnev, la Vladivostok, în noiembrie 1974, pentru a pune la punct un nou tratat de dezarmare. Astfel, destinderea a putut continua până la Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa, care a avut sesiunea plenară în anul următor, la Helsinki, unde au fost recunoscute oficial frontierele stabilite după Al Doilea Război Mondial. Totuşi, din Vietnam soseau ştiri proaste: la 30 aprilie 1975, regimul lui Thieu se prăbuşeşte în urma atacului general nord-vietnamez, după numai câteva săptămâni de luptă. Congresul

blocase acordarea de noi fonduri, iar promisiunea că vor fi trimise, la nevoie, bombardierele nu a fost respectată. Ultimii diplomaţi americani au evacuat în mare grabă ambasada din Saigon şi nu au putut lua cu ei decât foarte puţini vietnamezi, de mare încredere. Vietnamul este reunificat sub nemiloasa tiranie comunistă. Cambodgia intră, în acelaşi timp, sub controlul khmerilor roşii. Înfrângerea americană este evidentă.

Acel „aprilie crud" a relansat reflecţia asupra războiului, iar în anii următori o mulţime de filme vor avea ca temă experienţa vietnameză.

Aceste circumstanţe dramatice veneau să încununeze zece ani de răsturnări. Statele Unite ale Americii erau o ţară dezechilibrată în anul celebrării bicentenarului independenţei. Un nou început era necesar şi, în ciuda eforturilor sale, preşedintele Ford nu părea capabil să-l realizeze.

PARTEA A TREIA

POATE AMERICA SĂ REDEVINĂ CE A FOST?

Cu ocazia campaniei electorale din 1984, preşedintele Reagan a anunţat: *America is back* („America se întoarce"). Era oare vorba de întoarcerea supraputerii din anii 1950 ori, mai mult sau mai puţin conştient, de regăsirea temeliilor unui soclu fisurat, cele din secolul al XIX-lea?

Însă înainte de a putea da expresie acestei aparente încrederi, Statele Unite ale Americii au fost obligate să depăşească o perioadă de grave dificultăţi economice.

Capitolul VI

1976–1984 PERIOADA DIFICULTĂŢILOR ECONOMICE

Această perioadă este dominată de mari probleme economice, pe care americanii nu reuşesc să le rezolve, fapt care putea pune sub semnul întrebării chiar modul lor de viaţă. 12 milioane dintre ei sunt în şomaj, în 1983. În acelaşi timp, pe scena internaţională ia sfârşit epoca destinderii, prin invadarea Afganistanului de către Uniunea Sovietică, în 1979, şi prin umilirea iraniană. SUA păreau

să fie depăşite de evenimente, incapabile să găsească replică, lipsite de o soluţie viabilă.

1. Experienţe politice

În 1976 şi apoi în 1980 cetăţenii americani îşi exprimă incertitudinea prin alegerea unor preşedinţi neobişnuiţi. Atmosfera din ţară se schimbase mult: erau la modă reîntoarcerea la valorile tradiţionale şi neîncrederea în administraţia de la Washington, însă în mod diferit.

Un baptist din sud: Jimmy Carter

Deşi conjunctura nu le era favorabilă republicanilor, nici un candidat democrat nu reuşise să se remarce până la începutul lui 1976, pentru a-l înfrunta cu succes pe Gerald Ford, hotărât să se arunce în lupta electorală. Din procesul alegerilor primare, studiate ştiinţific de consilierii săi şi exploatate remarcabil de la primele, cele din New Hampshire, care arătau tendinţa, şi până la Convenţia naţională, iese învingător James Earl Carter, născut în 1924 în orăşelul Plains din Georgia, care era necunoscut, până atunci, pe plan naţional. Omul era atrăgător: provenind dintr-o familie de fermieri înstăriţi, ofiţer de marină, mândru de a fi participat la naşterea submarinelor atomice, el a fost obligat apoi să salveze, în 1953, ferma familiei, aflată în pragul falimentului. O transformă într-o foarte modernă şi foarte profitabilă plantaţie de arahide. A fost apoi ales senator al statului Georgia şi în 1970 a devenit guvernator.

În această perioadă, Jimmy Carter şi-a demonstrat fermitatea. Baptist care-şi regăsise credinţa, el ştie în acelaşi timp să se afirme cu vigoare pe plan politic. Se înconjoară

de o echipă de georgieni fideli, care i-au pregătit campania electorală. Pentru a-i convinge pe alegători, Jimmy Carter scoate în evidenţă aspectul lui de om nou, singurul capabil să pună capăt josniciei de la Washington, prin morala fermă şi simţul dovedit al eficienţei pe care le va duce acolo. Programul lui rămâne vag, împrumutând din tradiţia populistă a democraţilor, fiind totuşi ostil oricărei forme de segregare şi exprimând ostilitate faţă de întărirea statului, care corespundea spiritului vremii.

Acest amestec insolit de inginer–om de afaceri–sudist modern a plăcut şi, încurajat de succesul din timpul alegerilor primare, Carter s-a impus la Convenţia democrată, în pofida dispreţului pe care îl arăta faţă de aparatul partidului. La alegerile prezidenţiale, l-a învins pe Ford cu o diferenţă de 1 680 000 de voturi.

Ajuns la Casa Albă, noul preşedinte se va dovedi o personalitate plină de ambiguităţi. Era un om al dosarelor, care se interesa de cele mai mici detalii, dar, uneori, părea că se pierde în ele. Cel care ştiuse să se folosească de rolul lui de marginal, avea acum dificultăţi în a se face ascultat de un Congres cu o majoritate democrată. În sfârşit, deşi era plin de excelente intenţii, el nu reuşeşte să-şi facă înţeles mesajul de către opinia publică, deşi a consumat multă energie în acest scop. Prin aceste insuccese, Carter a exacerbat tendinţa care face ca preşedintele Statelor Unite să fie un om singur, ajutat de o echipă personală, dar fără o bază politică reală, fără să fie susţinut de aparatul partidului.

Acest bilanţ confuz, din care nu apărea o linie conducătoare, explică eşecul lui Jimmy Carter la alegerile prezidenţiale din 1980. Om al convingerilor, el îşi va recâştiga popularitatea la sfârşitul anilor 1980, când a devenit ambasador onorific al democraţiei şi al drepturilor omului.

Învingătorul din 1980 este, din multe puncte de vedere, complet diferit de Carter: acesta din urmă nu putea să scape de dificultăţi, „preşedinte–Velcro", primul le va depăşi fără să fie atins de ele, „preşedinte–Teflon".

Un bătrân actor ideolog: Ronald Reagan

Când i-a urmat lui Jimmy Carter, noul preşedinte era cel mai bătrân din istoria americană: avea 70 de ani, fiind născut în Illinois, în 1911, într-o familie modestă. Din cariera lui, nimic nu l-a pregătit să fie preşedinte. Într-adevăr, după studii lipsite de strălucire, el şi-a găsit vocaţia, mai întâi fiind comentator sportiv, la radio, în 1933, iar apoi, patru ani mai târziu, actor la Hollywood. Din 1937 până în 1954 a jucat în cincizeci şi trei de filme, s-a însurat de două ori cu actriţe — în 1952 cu Nancy Davis, care a jucat de atunci un rol esenţial în viaţa lui — şi a devenit preşedinte al sindicatului actorilor (SAG). Deşi era vedetă de mâna a doua, a reuşit totuşi foarte bine în carieră, fiind unul dintre cei mai bine plătiţi actori după Al Doilea Război Mondial. Recalificarea lui s-a produs la televiziune, unde a devenit un prezentator apreciat de public, în slujba firmei General Electric.

În perioada de după război, Ronald Reagan, care a fost la început democrat, s-a dovedit tot mai conservator. Violent anticomunist, el a luat drept ţinte ale atacurilor sale intervenţia statului şi fiscalitatea, dublându-şi eforturile, când vedea că este susţinut de opinia publică. Aceste idei forţă, tratate simplu, fără sofisticare, expuse excelent de un om obişnuit cu microfonul şi camera de luat vederi, au atras atenţia republicanilor bogaţi din California. În timpul campaniei electorale a lui Goldwater, Reagan s-a dovedit remarcabil la televizor. În 1966, conservator moderat,

obişnuit cu mijloacele de comunicare, este ales guvernator al Californiei şi va fi reales în 1970. Viaţa politică de zi cu zi dovedea că era capabil de o anumită moderaţie, chiar dacă rămânea fidel ideilor sale. A eşuat în încercarea de a obţine nominalizarea din partea republicanilor, în 1976, însă a reuşit să o obţină patru ani mai târziu, devenind mai flexibil în abordări şi având grijă să-i atragă de partea sa pe moderaţii din partid — astfel, el l-a ales pe George Bush ca vicepreşedinte.

În noiembrie 1980, Reagan a câştigat alegerile, cu o diferenţă de aproape 8 400 000 de voturi, în faţa lui Carter; patru ani mai târziu, împotriva candidatului democrat Walter Mondale, serios, dar lipsit de strălucire, Reagan a avut cu 16 875 000 de voturi mai mult, ieşind învingător în 49 din cele 50 de state. În 1988, când i s-a încheiat mandatul, popularitatea lui era situată în jur de 60%, în ciuda pierderilor suferite datorită scandalului *Irangate*. Sunt date care dovedesc succesul persoanei: se datora unei incontestabile călduri umane, zâmbetului obişnuit, limbajului simplu şi direct, exprimării „spontane" a sentimentelor. În plus, Reagan a avut avantajul de a susţine câteva idei simple, care au dat impresia de coerenţă şi de hotărâre. Americanii se recunoşteau pe ei înşişi în dragostea lui conjugală, în modul în care ştia să glorifice valorile familiale — deşi preşedintele le respecta puţin, în particular —, în identificarea cu o serie de simboluri ale americanismului: să nu depindă de stat, să învingă prin forţe proprii, dând din coate. În sfârşit, succesul fostului actor semnifica simbioza dintre societatea americană şi cinematograf.

Aceste calităţi ale preşedintelui vor fi întreţinute cu grijă şi puse în lumină de numeroşi specialişti, în timpul celor opt ani ai mandatului său. Ronald Reagan a fost produsul

unui mecanism sofisticat de comunicare, însărcinat să-l pună mereu în valoare, sustrăgându-l întrebărilor incomode, evitând neprevăzutul. De fapt, președintele avea un interes limitat pentru detalii, pe care le lăsa pe seama colaboratorilor — la început, adesea californieni —, mulțumindu-se să afirme sus și tare convingerile pe care le avea, fără să se preocupe prea mult de rigoare sau precizie.

Condițiile acestea specifice explică succesul aparent al președintelui Reagan, deși realitatea era mult mai complexă. În orice caz, era vorba de președintele cel mai marcat politic, de mult timp. Fără să le fie subordonat, el a fost apropiat de mediile cele mai conservatoare, reprezentând o speranță pentru fundamentaliștii religioși neliniștiți de progresul ateismului, pentru cei revoltați împotriva „marii societăți" prea costisitoare — dezamăgiți de Nixon —, pentru partizanii unei economii bazate, în totalitate, pe principii liberale. Fără să fie vorba de o „revoluție conservatoare" organizată, era totuși o clară revenire la putere unui partid susținut de acei americani frustrați de persistența majorităților democrate (în 1980, pentru prima dată după treizeci de ani, republicanii au obținut majoritatea în cele două Camere ale Congresului, dar nu o vor păstra decât doi ani) și a altor americani exasperați de șocurile din anii precedenți.

Blocaje în sistemul politic

Personalitatea și rolul președinților focalizează de obicei atenția. Totuși puterea lor, în anii 1980, nu era nelimitată. Ei consumă considerabilă energie pentru a fi aleși, dar, în timpul mandatului, trebuie să dovedească alte calități, încercând să convingă un Congres ostil, negociind cu omologii lor străini: sarcini pentru care sunt, adesea, foarte puțin pregătiți.

Astfel, Carter, Reagan şi urmaşul lui, Bush, au avut rareori majorităţi care să-i sprijine automat în adoptarea proiectelor lor. Primul a întâmpinat opoziţia democraţilor conservatori. Al doilea, în schimb, a ştiut să-i atragă pe aceştia din urmă, reuşind să obţină votarea unor proiecte pe care le-a prezentat. În sfârşit, al treilea a denunţat în faţa opiniei publice reaua voinţă a majorităţii democrate, care se opunea viziunii sale despre lupta împotriva crimei.

De altfel, atât membrii Camerei Reprezentanţilor, cât şi membrii Senatului sunt cât se poate de independenţi faţă de partidul lor. Campaniile electorale având costuri din ce în ce mai mari, ei folosesc cea mai mare parte a timpului pentru adunarea fondurilor în vederea alegerilor următoare — o campanie senatorială costa 3 milioane de dolari în 1986, de trei ori mai mult decât în 1980. Căutarea fondurilor se face însă în afara partidului, prin intermediul comitetelor de acţiune politică, în care sunt reprezentate diverse interese. Aşa se explică de ce foarte mulţi senatori şi membri ai Camerei Reprezentanţilor, înrădăcinaţi în circumscripţiile lor, sunt aleşi şi realeşi în continuare — uneori fără opoziţie. Această situaţie îi determină să vegheze ca alegătorii lor să primească anumite avantaje: menţinerea unei baze militare într-o anumită regiune pare mai importantă decât o abordare profundă a problemelor deficitului federal. Astfel, Congresul este atomizat între interese multiple, dominat de majorităţi instabile, supus influenţelor venite de la grupurile de presiune. Contextul acesta nu favorizează nici elaborarea planurilor de amploare, nici politica de perspectivă, pe termen lung, în problemele sociale şi economice.

Fără îndoială că se menţine o sensibilitate democrată sau republicană, care se întăreşte când apar tensiuni, însă programele partidelor rămân doar liste de deziderate,

care nu angajează pe nimeni prea mult şi care sunt puţin urmărite.

Această îndepărtare de partidele tradiţionale se manifestă, totodată, şi la nivelul alegătorilor: mai mult de o treime dintre ei se declară independenţi şi nu merg cu regularitate să voteze. De altfel, absenteismul este un fenomen în continuă creştere de la sfârşitul anilor 1960: cu greu se deranjează mai mult de jumătate dintre alegători să participe la alegerile prezidenţiale, numai 35%–45% fac acelaşi lucru pentru alegerile în Congres. Mulţi americani, în special cei săraci, nu se înscriu pe listele electorale. Mulţi sunt şi cei care, deşi se înscriu pe listele electorale, nu aşteaptă nimic de la politică şi nu votează decât din când în când. Astfel, când analiştii politici vorbesc de victorii electorale zdrobitoare, ca aceea a lui Reagan, în 1984, trebuie totuşi să relativizăm lucrurile: numai o treime dintre americanii care aveau drept de vot l-au votat, pentru că foarte mulţi nu s-au prezentat să aleagă sau chiar nu s-au înscris pe lista alegătorilor. Un astfel de fenomen, pus de unii comentatori pe seama satisfacţiei generale pe care o au americanii faţă de instituţiile lor, care, funcţionând bine, nu-i obligă la o participare activă, este, în ciuda acestui fapt, o pată pe modul de exprimare a democraţiei în Statele Unite ale Americii.

Datele de mai sus dovedesc şi decalajul care există între interesul americanilor şi activismul mijloacelor de comunicare. Ziariştii specializaţi în domeniul politic şi consilierii pentru comunicare formează o lume aparte. Ei orientează, difuzează şi clasează intervenţiile preşedintelui şi pe cele ale oamenilor politici, care li se adresează mai mult lor decât alegătorilor, atât de important a devenit să ai acces la omniprezenta televiziune.

Un astfel de sistem nu era prea bine adaptat pentru găsirea soluţiei la marile dificultăţi pe care SUA au fost obligate să le înfrunte în perioada de cotitură a anilor 1980.

2. Sfârşitul superputerii economice

Criza economică, începută în 1973, dovedeşte că Statele Unite ale Americii nu mai erau capabile să controleze evoluţia economică mondială, aşa cum au făcut-o în anii precedenţi.

O economie slăbită

La sfârşitul anilor 1970, cea mai mare parte dintre indicatorii economici ai ţării semnalau dificultăţi. Venitul naţional nu mai creşte decât cu 1,55% pe an, faţă de 3,70% în perioada anterioară, inflaţia depăşeşte 11% în 1979, balanţa comercială este cronic deficitară, pentru că americanii importă din ce în ce mai mult, iar restructurarea întreprinderilor este însoţită de creşterea şomajului, 10,8% din populaţia activă în 1982.

După cele două şocuri, din 1973 şi 1979, preţul petrolului a crescut cu 1 500% şi multe întreprinderi americane nu au reuşit să se adapteze la noua realitate. Ele se dezvoltaseră pe baza energiei ieftine şi sigure de avansul tehnologic pe care-l aveau. Însă criza a dovedit în ce măsură erau fragile aceste premise.

Producţia de petrol realizată de Statele Unite ale Americii nu mai satisfăcea nevoile interne de consum de la mijlocul anilor 1960. Din 1971, ţara trebuie să importe 25% din necesarul de petrol şi dublu în 1979. Marile companii petroliere nu au fost destul de vigilente pentru a exploata

raţional resursele locale, nici pentru a prevedea posibila creştere a preţului, care rămăsese foarte redus după 1945, în ţările Orientului Mijlociu, chiar în cele aliate cu Iranul şi Arabia Saudită. Industriile care depindeau de petrol au suferit, imediat, o grea lovitură.

Creşterea brutală a preţului energiei se produce atunci când creşterea productivităţii întreprinderilor americane nu mai face faţă concurenţei Germaniei Federale şi Japoniei, cu excepţia unor sectoare de vârf, ca informatica, aflată în prima ei fază de dezvoltare. Rata de creştere a productivităţii, de 3% pe an în anii 1960, s-a redus continuu în anii următori, fiind în jur de 1,5% în anii 1970, pentru a ajunge la 0 la începutul anilor 1980. Cazul automobilului este deosebit de semnificativ: marile companii, care dominau piaţa, se mulţumeau să adauge tot felul de înfloriturii inutile şi de fantezii decorative fără să se preocupe de modernizarea motoarelor şi a altor elemente tehnice. Numai câteva modele de lux englezeşti, construite într-un număr limitat de exemplare, şi modelul „Broscuţa" de la Volkswagen au reuşit să pătrundă pe piaţa americană. Însă în 1980, 25% din automobilele vândute în Statele Unite ale Americii erau străine, venite în special din Japonia. Era vorba de maşini care consumau mai puţin, erau mai eficiente şi mai ieftine decât „frumoasele americane". Marile uzine de la Detroit sunt puternic lovite de criză şi sunt obligate să închidă linii de producţie şi să facă severe concedieri de muncitori pentru a-şi concentra efortul în domeniul productivităţii, cu speranţa de a recâştiga prosperitatea de altădată.

Industriile tradiţionale — siderurgia, textilele, încălţămintea, obiectele de îmbrăcăminte sau aparatele electrocasnice — sunt în aceeaşi situaţie şi rezistă cu dificultate schimbării de conjunctură şi concurenţei internaţionale.

Criza care le loveşte explică de ce a crescut rapid şomajul în aceşti ani. Vechile regiuni industriale din Noua Anglie şi din regiunea Marilor Lacuri, numită *rusted belt* (zona ruginită), cedează pasul în faţa noilor tehnologii instalate în marea fâşie din sud-vestul ţării, Silicon Valley din California fiind cel mai bun exemplu. Aceste regiuni sunt cele care beneficiază, în cel mai înalt grad, de creşterea demografică şi economică.

Statele Unite ale Americii erau şi în 1980 puterea dominantă în lume, însă poziţia lor slăbise considerabil. Erau mult mai dependente de străinătate decât în trecut. În timp ce în 1950 şi 1960, comerţul internaţional nu reprezenta decât 5% din produsul naţional brut, în anii 1970 el se apropie de 10%. State ca Germania Federală şi Japonia rivalizau cu fostul lor învingător, care le sprijinise dezvoltarea. De altfel, filialele întreprinderilor americane instalate în străinătate nu ezitau să-şi vândă o parte din producţie în Statele Unite ale Americii, profitând de avantajele salariale şi fiscale de care dispuneau în ţara gazdă, ameninţând altfel poziţiile societăţii mamă.

Fluctuaţia dolarului se adaugă şi ea la această situaţie tulbure. Statele Unite ale Americii păstrau, desigur, un potenţial uriaş, rămâneau cea mai mare piaţă de consum din lume, păstrau primul loc în informatică, în construcţii aerospaţiale sau în industria cinematografică. Cu toate acestea, erau slăbite, dominaţia lor era relativ mai mică decât cea cu care se obişnuiseră. Adaptarea la această situaţie s-a făcut cu dificultate.

Răspunsuri neadecvate

Degradarea situaţiei economice a ţării se datora unui ansamblu de factori: lipsa unor prognoze pe termen lung,

slăbiciunile din învăţământul tehnic şi ştiinţific, investiţii şi locuri de muncă mai numeroase în servicii decât în industrie, ajustarea „normală" a puterii internaţionale datorită concurenţei tot mai puternice. Încercările puterii politice de a propune soluţii au fost de multe ori nesatisfăcătoare.

Politica preşedintelui Carter s-a schimbat, în timpul celor patru ani ai mandatului său, în lupta împotriva celor două ramuri ale „stagflaţiei". A fost mai întâi aleasă relansarea economică, prin injectarea de fonduri federale, în programele „marii societăţi". Apoi, a fost preferată lupta împotriva inflaţiei, când aceasta a devenit ameninţătoare. Rezultatul acestei politici de *stop and go* nu a fost convingător: nici deficitul bugetar nu a fost resorbit, nici inflaţia nu a fost învinsă. Pentru că pierdea încrederea, şeful statului l-a numit în 1979 ca preşedinte al sistemului Rezervei Federale pe Paul Volcker, un om recunoscut pentru rigoarea şi independenţa sa. Acesta era decis ca, prin ridicarea dobânzii de referinţă, să pună capăt inflaţiei, recunoscută astfel ca principala primejdie, care slăbea poziţia Statelor Unite în raport cu partenerii lor. Rezultatele acestei politici nu sunt imediate şi nu-i permit lui Carter, absorbit cu totul de problema ostaticilor din Iran, să se prezinte mai bine la alegerile din 1980. Politica aceasta evidenţia, în plus, complexitatea situaţiei economice pentru că dificultăţile de la sfârşitul anilor 1970 contrastau cu uşurinţa caracteristică în rezolvarea problemelor din anii 1960 şi începutul anilor 1970.

Ronald Reagan a avut avantajul de a veni la putere într-o „stare de graţie", câştigând alegerile cu mare diferenţă şi propunând un proiect clar, care îi permitea să critice bilanţul lui Jimmy Carter. În plus, el s-a lăsat convins de consilierii care îi cereau o ruptură totală de ideile lui Keynes, dominante în ultimii patruzeci de ani, prin

adoptarea politicii de stimulare a ofertei. Potrivit noii concepţii, creşterea nu depindea de cererea consumatorilor, ci de eficienţa ofertei de produse şi servicii — la cel mai bun preţ. Aceasta ar fi antrenat apoi cererea, determinând, într-adevăr, repornirea economiei. O astfel de teorie ascundea, de fapt, revenirea la principiile ultraliberale din secolul al XIX-lea: întreprinderile vor primi reduceri de impozite, vor avea mai mult profit, vor face angajări, vor distribui deci putere de cumpărare. În acest mod prosperitatea se va revărsa în cascadă, începând din vârf. Principiile acestea, aduse la nivelul noii epoci şi formulate cu grijă teoretică, reprezentau o platformă nouă pentru facţiunea cea mai de dreapta din Partidul Republican. Pentru noul preşedinte aveau şi avantajul de a rupe cu perioada celor patruzeci de ani de după *New Deal*, potrivindu-se foarte bine cu strădania lui de a denunţa cheltuielile excesive ale guvernului federal, care îmbogăţeau, prin programele sociale, pe toţi neisprăviţii şi profitorii „marii societăţi".

Un astfel de discurs avea un ecou incontestabil în măsura în care el prevedea o scădere a impozitelor, oricând populară, şi o reducere a poverii administraţiei federale, care făcea să vibreze fibra populistă a americanilor. Din 1978, California a redus la jumătate impozitul funciar, după ce adoptase prin referendum „propunerea 13". Alte state i-au urmat exemplul. La rândul lui, Jimmy Carter a luat, începând din 1979, măsuri cu privire la abrogarea unor reglementări privind mijloacele de transport, în special cele aeriene, care mergeau în sensul uşurării constrângerilor guvernamentale. Însă Ronald Reagan şi-a prezentat proiectul ca pe o „revoluţie" în care el era singurul organizator: regizarea era pregătită.

La începutul mandatului său, în august 1981, președintele, sprijinindu-se pe majoritatea pe care o avea în Congres, la care se alăturau chiar și câțiva membri ai Partidului Democrat, care proveneau din sud, reușește să obțină votarea legii care prevedea reducerea impozitelor cu 25% în următorii trei ani. Sunt apoi abrogate unele reglementări cu privire la instituțiile financiare, în 1982, care permit caselor de economii să concureze băncile. În plus, administrația dorea să reducă cheltuielile sociale, însă se descoperă repede că risipa denunțată — funcționari inactivi, care încasau salarii ce depășeau fondurile pe care le distribuiau celor nevoiași — nu reprezenta prea mult. De altfel, Congresul era prudent, temându-se de posibile reacții ale alegătorilor atașați de unele câștiguri sociale. Astfel, asigurările sociale și pensiile nu sunt afectate, dar se fac reduceri (de ordinul a 7%) în programele anexe — pregătire profesională, ajutor specific pentru minorități, programe de acțiuni culturale —, ca și în alocația pentru șomaj care este primită pe o durată redusă de timp, pentru a nu-i obișnui pe șomeri să fie asistați social.

Reducerea generală a cheltuielilor, concepută cu abilitate de David Stockman, directorul bugetului, avea ca scop revenirea la bugete echilibrate. Însă primele efecte ale acestei politici au produs multă neliniște și au adâncit criza provocată de lupta sălbatică dusă de Rezerva Federală împotriva inflației — dobânzile au atins atunci 20%. A fost momentul în care șomajul creștea și dificultățile se acumulau. Dar Reagan a rămas neclintit: nu își dovedise oare hotărârea prin concedierea celor 10 000 de controlori aerieni care au intrat în grevă în vara lui 1981, nu-și dovedise el curajul, real, după atentatul în care a fost grav rănit, în martie același an?

Altă direcţie de acţiune pe care a deschis-o preşedintele a fost de a ţine piept Uniunii Sovietice şi a reda Statelor Unite ale Americii superioritatea militară. Înainte de toate, era vorba de reînarmare, pentru că de la sfârşitul războiului din Vietnam, bugetul apărării a fost redus până la 5% din PNB. Şi în acest domeniu, Ronald Reagan continua de fapt politica începută de predecesorul lui în 1979, chiar dacă îşi atribuia întregul merit. Astfel, în câţiva ani, cheltuielile militare ajung până la 7% din PNB. Datorită comenzilor substanţiale şi cu termen scurt de execuţie, s-a ajuns la creşterea preţurilor şi, paradoxal, bugetul federal, împovărat în acest fel, reprezenta un sfert din PNB în 1983, adică mai mult decât în oricare din anii trecuţi. Aşadar, rolul statului nu s-a redus deloc, în ciuda retoricii oficiale.

Convergenţa dintre reducerea încasărilor fiscale şi creşterea cheltuielilor militare a contribuit la accentuarea deficitului bugetar. Totuşi, aceste consecinţe sunt mascate de succesul în lupta împotriva inflaţiei, revenită la 6,2% în 1982 şi la 3,8% în anul următor. Creşterea sărăciei (de la 7% din 1980, s-a ajuns repede la 14% în 1982), care însoţea această dificilă perioadă de adaptare, a fost şi ea mascată de viguroasa creştere economică, evidentă începând din 1983.

În mod paradoxal, această reluare a creşterii era alimentată prin scăderea impozitelor, care favoriza investiţiile, dar şi — după logica keynesiană, respinsă — prin deficitul bugetar provocat de răspunsul dat tensiunilor internaţionale.

3. Reîntoarcerea la războiul rece

Destinderea realizată de Richard Nixon a luat sfârşit în 1979. Şocul a fost brutal şi a condus Statele Unite ale

Americii la o schimbare de direcţie. Preşedintele Carter nu a avut nici un câştig, însă succesorul lui a profitat pentru a reface spiritul anticomunist care dăduse ţării forţă în anii 1950: altă formă de întoarcere în trecut.

O epocă a sentimentelor nobile

Pentru că Statele Unite ale Americii aveau nevoie să se asigure de neutralitatea Uniunii Sovietice faţă de războiul din Vietnam, aceasta a profitat pentru a-şi extinde influenţa în lume. Astfel, din Etiopia — unde împăratul Hailé Sélassié a fost răsturnat în 1974 — până în Angola — unde comuniştii din MPLA au reuşit să ia puterea în 1975 —, Africa a devenit zonă de expansiune pentru Uniunea Sovietică. Or, nici Kissinger şi nici Brzezinski, urmaşul lui în timpul lui Carter, nu au reuşit să oprească această ofensivă.

Pe de altă parte, Conferinţa de la Helsinki părea să anunţe o epocă a înţelegerii, bazată pe stabilizarea frontierelor şi pe intensificarea schimburilor cu blocul de Est. În acest context, se înţelege de ce preşedintele Carter a dorit să reînnoiască politica externă a ţării sale. El îşi propunea o îndepărtare de anticomunismul care îşi dovedise limitele în Vietnam şi întemeierea acţiunii sale pe un sens moral, veghind ca drepturile omului să fie respectate de aliaţii Statelor Unite, ca vânzările de arme să se reducă şi ca problemele africane să fie, pentru prima dată, luate în considerare. Această politică explică reducerea ajutoarelor pentru Argentina, Etiopia sau Uruguay, îmbunătăţirea relativă a relaţiilor cu Cuba — deşi marea insulă rămâne în continuare supusă embargoului instituit în 1962 — şi semnarea unor noi tratate cu Panama, sub presiunea lui Omar Torrijos, omul forte al ţării. Ratificate cu greutate de

Senat în primăvara anului 1978, aceste tratate abrogau tratatul din 1903, care transformase ţara într-un adevărat protectorat american, şi prevedeau că zona canalului va reveni în deplina suveranitate a statului Panama în anul 1999. Aceeaşi orientare a determinat Statele Unite ale Americii să se îndepărteze de dictatorul Somoza din Nicaragua, pe care-l susţinuseră mult timp, fapt care a contribuit la căderea lui în 1979.

Totuşi, lumea nu se înclină chiar atât de uşor în faţa veleităţilor unui preşedinte care nu a reuşit să-i impresioneze prea mult pe omologii săi din celelalte ţări industrializate, în timpul primelor întâlniri la nivel înalt organizate în acei ani. În Orientul Mijlociu au fost angajate negocieri dificile, în care presiunea vânzărilor de arme avea un rol important. Cu toate acestea, preşedintele Carter, primindu-i pe egipteanul Anwar El Sadat — care încetase relaţiile cu Moscova — şi pe încăpăţânatul israelian Menahem Begin, la reşedinţa prezidenţială de la Camp David, în septembrie 1978, a reuşit să-i convingă să aprobe un proiect de tratat de pace. Acesta va fi semnat la Washington în martie anul următor, reprezentând cel mai frumos succes al diplomaţiei lui Carter.

De fapt, era epoca în care se spulberau iluziile. La scurt timp după acest succes, revoluţia iraniană şi situaţia din Afghanistan dovedeau limitele sentimentelor nobile.

1978–1980: ruptura

Încă din anii 1950, Iranul a fost un aliat model pentru Statele Unite ale Americii. Ţară care se moderniza prin politica de mână de fier a şahului, pe care americanii l-au sprijinit să exercite puterea, Iranul era un bastion împotriva Uniunii Sovietice vecine. Creşterea preţului petrolului

i-a permis Iranului să se lanseze într-un vast program de industrializare şi înarmare — scopul afişat de şah fiind de a face din armata sa a treia putere a lumii... Tinerii din clasa conducătoare erau formaţi în America şi piaţa iraniană era atractivă pentru firmele americane şi cele europene. Acest context explică de ce au considerat americanii că Iranul este o insulă de stabilitate şi i-au acordat şahului toată încrederea, ca unui aliat fidel. De aceea Cartea nu a considerat că ar fi util să verifice respectarea drepturilor omului în Iran.

Revoluţia şiită care loveşte Teheranul din 1978 îi ia pe americani complet prin surprindere — ei nu cunoşteau decât o elită, parte restrânsă şi, de fapt, superficială, a societăţii iraniene. În ciuda prezenţei lor puternice în ţară, sau poate tocmai din această cauză, americanii nu sunt capabili să împiedice plecarea şahului, în ianuarie 1979. Reîntoarcerea ayatolahului Khomeiny a declanşat isteria antiamericană, de o rară violenţă. Oamenii călcau în picioare drapelul SUA, considerate „Marele Satan", care a corupt ţara. După o peregrinare de câteva luni, şahul este primit în Statele Unite ale Americii, fapt care provoacă uriaşe manifestaţii în Iran, care se încheie, pe 4 noiembrie 1979, prin ocuparea ambasadei americane. Mai mulţi studenţi hotărâţi pătrund în ambasadă şi iau ostatici pe cei 65 de diplomaţi care se aflau acolo; câţiva au fost eliberaţi repede, însă 52 suportă un adevărat calvar timp de 444 de zile.

Această luare de ostatici, de o gravitate deosebită, apasă imediat guvernul american. Acesta îşi dă seama foarte repede că nu era posibilă nici o negociere din cauza fărâmiţării puterii în Iran şi dorinţei de a umili ţara care îl sprijinise pe şah. Sancţiunile economice — toate fondurile iraniene, de mare valoare, din Statele Unite ale Americii au fost îngheţate — nu par să afecteze hotărârea fanaticilor

care calcă în picioare drapelul înstelat şi dezvăluie toate secretele CIA de la Teheran.

În această perioadă tensionată, la 27 decembrie 1979, trupele sovietice invadează Afghanistanul, unde, de mai multe luni, lupta dintre facţiuni diviza partidul comunist local. Stoparea comunismului părea să se năruie. Nu viza oare Moscova Orientul Mijlociu, poate chiar controlul Golfului Persic şi al „mărilor calde", vechi obiectiv al ţarilor? Oare Iranul nu va pactiza cu „Micul Satan" sovietic? Preşedintele Carter se simte trădat: să i se întâmple tocmai lui, care propovăduise încrederea, acest lucru! În câteva săptămâni se produce o resurecţie a războiului rece. Exporturile de grâu către Uniunea Sovietică sunt suspendate. Se ia decizia de a se boicota Jocurile Olimpice de la Moscova, din 1980, ceea ce era un gest fără precedent. Tratatul SALT II nu mai este ratificat de Senat. Preşedintele american le propune aliaţilor din NATO desfăşurarea unor noi rachete cu rază medie de acţiune, *Pershing*, în Europa pentru a face faţă rachetelor SS20 acumulate de sovietici. În sfârşit, pentru a dovedi fermitatea hotărârii luate, un considerabil program de reînarmare este adoptat sub impulsul dat de secretarul de stat pentru Apărare, Harold Brown: bombardierul B1 va fi pus la punct, după ce, în 1977, Carter refuzase construirea lui.

Această energică schimbare de politică este ascunsă de neputinţa administraţiei democrate faţă de problema ostaticilor din Iran. Zi de zi, ţara se mobilizează în sprijinul lor, iar preşedintele este cu atât mai obsedat de această problemă, cu cât alegerile prezidenţiale se apropie. În aprilie 1980, o operaţie de salvare a ostaticilor cu elicopterele, foarte delicată din cauza condiţiilor din regiuni, eşuează lamentabil în deşertul iranian, reducând şi mai mult prestigiul militarilor. Jimmy Carter, care în caz de succes

ar fi fost aclamat ca salvator, cade în sondaje la cel mai scăzut nivel. În ciuda unui efort de ultim moment de a reveni la populismul inițial, degradarea situației economice și povara ostaticilor sunt suficiente pentru explicarea înfrângerii președintelui în alegeri. Pentru a agrava rușinea, ostaticii sunt eliberați de Teheran, în mod perfid, la 20 ianuarie 1981, chiar în ziua când Ronald Reagan depunea jurământul ca președinte. Unele alegații din 1991, dezmințite cu hotărâre, pretindeau că momentul acestei eliberări a fost negociat de o echipă a candidatului republican, în așa fel încât evenimentul să nu-l avantajeze pe Carter. Oricum s-au petrecut lucrurile, președintele Reagan a fost cel care a beneficiat de pe urma rezolvării acestei afaceri detestabile.

„Imperiul răului"

Este calificativul pe care Ronald Reagan nu ezită să-l aplice Uniunii Sovietice, regăsind retorica anticomunistă care formase cimentul ideologic al țării sale, înainte de războiul din Vietnam, Nu era vorba, desigur, pentru președinte și echipa sa de a porni războiul împotriva acestui imperiu amenințător, ci de a demonstra forța și hotărârea Statelor Unite ale Americii.

Împotriva Uniunii Sovietice, către care exporturile de cereale sunt reluate, programul de reînarmare a lui Carter este continuat și amplificat, pentru a împiedica un nou Afghanistan. Bugetul militar va crește cu 5–6% pe an, permițându-i armatei americane să se doteze cu material nou — bombardierele B1, rachetele MX —, însă Statul Major era chiar mai puțin dispus decât administrația să angajeze trupele în luptă. Pe de altă parte, se punea problema luptei împotriva înaintării sovietice din Africa și din Asia, prin

acţiuni clandestine. Astfel, americanii se vor implica, treptat, în sprijinirea organizaţiei UNITA, care lupta în Angola împotriva puterii procomuniste susţinute de soldaţii cubanezi, şi vor trimite arme afghanilor care luptau împotriva Armatei Roşii. În America Latină, teren familiar, preşedintele Reagan şi oamenii lui acţionează mai deschis: ei denunţă influenţa comunistă din sânul gherilei din Salvador şi de la nivelul puterii sandiniste din Nicaragua. Această schemă de război rece îi permite preşedintelui să obţină votarea creditelor pentru guvernul salvadorian şi pentru susţinerea grupărilor antisandiniste *contras* — prezentate, în grabă, ca formate din discipoli ai patrioţilor americani din 1776.

Această politică în forţă, care nu viza aproape deloc să sprijine populaţia săracă din aceste ţări, a atins punctul culminant în octombrie 1983 prin ocuparea insulei Grenada de către forţele americane. Trebuia să se pună capăt ameninţării cubaneze, pe cale de a se naşte — Fidel Castro a rămas un adversar perseverent şi republicanii descopereau influenţa lui în toate mişcările revoluţionare din America Centrală —, dar mai ales să se dovedească eficienţa recâştigată a militarilor şi fermitatea preşedintelui.

Atitudinea lui Reagan era, incontestabil, pe placul americanilor, mulţi regăsindu-şi în această atmosferă reflexele uitate şi dorind să uite situaţia din anii precedenţi. Succesul deosebit pe care l-a avut filmul *Rambo*, cu Silvester Stallone, în care se glorificau acţiunile de comando împotriva adversarului comunist lipsit de scrupule, se explică, în esenţă, prin iluzia că problemele puteau fi rezolvate în această manieră, expeditivă.

Cu toate acestea, Reagan a ştiut să se arate moderat în restul lumii, fie şi numai din cauză că Statele Unite ale Americii nu puteau să controleze şi să orienteze

evenimentele. Desfăşurarea rachetelor *Pershing* în Europa întâmpină dificultăţi, iar reacţia americană faţă de declararea stării de război în Polonia, în decembrie 1981, a rămas limitată. Relaţiile stabilite cu China comunistă nu au dus la nimic concret, în afară de schimburi comerciale. În Orientul Mijlociu, americanii se dovedesc incapabili să găsească o soluţie problemei palestiniene, fiind ţinta atentatelor criminale de la Beirut, de unde trupele lor sunt evacuate, fără glorie, la începutul anului 1984.

Astfel, la începutul anilor 1980, poziţia Statelor Unite ale Americii în lume nu se schimbase în mod fundamental. SUA puteau să intervină pe terenul lor de acţiune obişnuită, să-şi reafirme, cu tărie, hotărârea de a se opune expansiunii sovietice, dar nu mai sunt superputerea de altădată. Discursul şi acţiunile lui Reagan erau, desigur, menite să-i liniştească pe aliaţi şi să-i avertizeze pe adversari, dar ele aveau drept scop şi convingerea americanilor că sunt guvernaţi cu fermitate. Victoria clară pe care a obţinut-o Reagan, în 1984, dovedea că, în această privinţă, politica lui a avut succes.

Capitolul VII

1984–1991
CONTRASTELE UNEI MARI PUTERI

Cel de-al doilea mandat al lui Reagan se desfăşoară într-o fază de expansiune economică, prin care se părea că Statele Unite ale Americii îşi vor recâştiga puterea de odinioară. Totuşi, America de la începutul anilor 1990, mândră de influenţa ei internaţională, nu mai are, probabil, decât aparenţa puterii, pentru că este slăbită de numeroase probleme interne şi de absenţa unui plan general, de amploare.

1. Viaţa pe credit

Contrastul dintre cele aproximativ 15 milioane de locuri de muncă create între 1980 şi 1990 şi îndatorarea apăsătoare, care atinge 200 de miliarde numai pentru anul 1990 — respectiv 4% din PNB —, evidenţiază o parte dintre problemele economice ale acestui deceniu.

O creştere susţinută

Din 1982 până în 1989, Statele Unite ale Americii au cunoscut cea mai lungă fază de creştere economică continuă după 1945. Acest fenomen, care era opus celui pe care îl cunoşteau alte ţări industrializate, lovite de criză, a contribuit substanţial la menţinerea popularităţii lui Ronald Reagan, asociat cu această prosperitate, având un rol şi

în alegerea, destul de uşoară, a succesorului său, vicepreşedintele George Bush. Acesta, primul vicepreşedinte care a fost ales preşedinte în ultimele decenii — Nixon eşuase în 1960, victimă a unei scurte recesiuni —, a câştigat cu 54% din voturi în faţa rivalului său, democratul Michael Dukakis, care nu propunea nimic cu adevărat nou în materie economică.

Această creştere economică, de ordinul a 3,5% pe an, era destul de mică, însă a permis crearea a milioane de locuri de muncă şi a determinat scăderea şomajului de la peste 9% la 5,4% în 1989, rată care era cea mai mică după 1980. Creşterea aceasta continuă se datora menţinerii unei severe politici de luptă împotriva inflaţiei de către Rezerva Federală, dobânzile ridicate atrăgând capitalurile flotante. De altfel, prosperitatea din anii administraţiei Reagan se asociază cu un climat speculativ, încurajat de îndepărtarea unor restricţii de pe piaţa financiară şi de reducerea fiscalităţii. Trei sferturi dintre întreprinderile create erau în sectorul serviciilor şi numeroase locuri de muncă sunt extrem de nesigure. Posibilităţile mai mari pe care le oferea OPC (oferta publică de cumpărare, care permitea achiziţionarea de acţiuni la o societate), uşurate prin inventarea, de către agenţii de Bursă, a „obligaţiilor putrede", care deschideau o linie de credit pe baza câştigurilor viitoare ale întreprinderii în cauză, sunt şi ele caracteristice perioadei. Unii *raiders* au achiziţionat astfel firme ca TWA sau magazinele Bloomingdale, revăzând anumite activităţi pentru a-şi finanţa achiziţia, fragmentând în acest fel conglomerate solide, cu scopul de a obţine profituri imediate. Unul dintre „eroii" acestui gen de afaceri este Donald Trump, care a făcut speculaţii în domeniul imobiliar şi al cazinourilor.

Cele mai multe întreprinderi au cunoscut, totuşi, o creştere normală, însă formula „îmbogăţiţi-vă", folosită de

Reagan, care făcea referinţă explicită la „capitalismul sălbatic" din perioada *Gilded Age*, cuprindea şi aceste aspecte de rutină, însă neliniştitoare. Într-adevăr, investitorii au luat cu asalt sectoarele cele mai profitabile, fără să aibă nici o grijă pe termen lung, fără o strategie industrială adevărată. De altfel, productivitatea a rămas scăzută, limitându-se la aproximativ 1,6% în aceşti ani, adică jumătate din cât era în anii 1960, sau tot jumătate din cât era în ţări concurente ca Japonia şi Germania Federală. De asemenea şi investiţiile au bătut pasul pe loc.

Dar aceste aspecte nu au putut să fragilizeze creşterea economică, pentru că un crah bursier din octombrie 1987, în timpul căruia indicele Dow Jones a scăzut tot atât de mult, în procente, ca în 1929, a redus oferta de credite, dar nu a provocat nici o recesiune. Însă această criză bursieră a dovedit excesele renunţării la reglementări. Tot renunţarea brutală la reglementări a fost cauza falimentelor în lanţ în domeniul caselor de depuneri, *saving and loans*, care şi-au plasat depozitele, garantate de statul federal, într-un mod foarte riscant în „obligaţiuni putrede", lăsându-se atrase de euforia de la Bursă. Efortul financiar mare care s-a făcut pentru salvarea lor — cel puţin 250 de miliarde de dolari în trei ani, începând cu 1991 — a îngreunat cheltuielile federale şi deficitul bugetar.

Abia la sfârşitul anului 1990 creşterea economică încetează, în parte datorită conştientizării ameninţărilor pe termen lung care apăsau asupra ţării.

O economie dependentă

Din anii 1970, Statele Unite ale Americii s-au dovedit deosebit de sensibile la mişcările economice externe. Această tendinţă s-a accentuat în deceniile următoare.

Concurenţa străină, în special cea japoneză, s-a resimţit cu putere. Automobilele japoneze, importate sau fabricate în SUA, reprezentau mai mult de o treime din piaţa americană, diversele planuri de restructurare adoptate de marile companii nu le-au permis să lupte cu eficienţă împotriva concurenţilor care dispuneau de productivitate superioară. În sectorul electronicii pentru marele public, dominaţia japoneză era aproape totală. În general, Statele Unite ale Americii au devenit mari importatoare, pentru că 70% din produsele pe care le fabricau erau la concurenţă cu cele care veneau din străinătate. Însă această concurenţă, sănătoasă într-o economie deschisă, evidenţia slăbiciunile multor produse americane — în termeni de calitate, de finisare sau de cost —, ceea ce explică deficitul comercial extern, din care 50% provenea din relaţiile comerciale cu Japonia. Astfel, în contrapartidă, pentru stimularea exportului lor, Statele Unite ale Americii devin apărătoarele cele mai hotărâte ale liberalizării schimburilor în cadrul GATT. Doresc, în acest fel, să-şi promoveze acele produse care rămân concurenţiale, ceea ce explică de ce Boeing denunţă subvenţiile pentru consorţiul european Airbus, care-i ameninţa poziţiile, invocând, bineînţeles, principiile liberale.

Altă sursă de dependenţă se leagă de nevoia de capitaluri străine pentru finanţarea datoriei publice. Într-adevăr, deficitul guvernului federal nu s-a redus de la jumătatea anilor 1980, fiind alimentat prin acelaşi dezechilibru dintre veniturile statului şi cheltuielile care păreau imposibil de limitat.

După cum evidenţiază graficul de mai jos, deficitul a depăşit 220 de miliarde de dolari în 1990, respectiv 6% din PNB, şi urmează să depăşească 318 miliarde în 1991, ceea ce accentuează povara datoriei. Legea Gramm-Rudman,

votată în 1985, care prevedea o reducere automată a cheltuielilor federale pentru a reduce deficitul, s-a dovedit complet ineficientă. Numai după tratative extrem de dificile, Congresul, care avea în continuare majoritate democrată, şi preşedintele Bush au ajuns, în octombrie 1990, să cadă de acord asupra unui plan de reducere a deficitului, desfăşurat pe trei ani, bazat pe un complex de măsuri vizând creşterea taxelor indirecte şi reduceri substanţiale ale cheltuielilor.

Graficul 2. Deficitul bugetar (1980–1992)

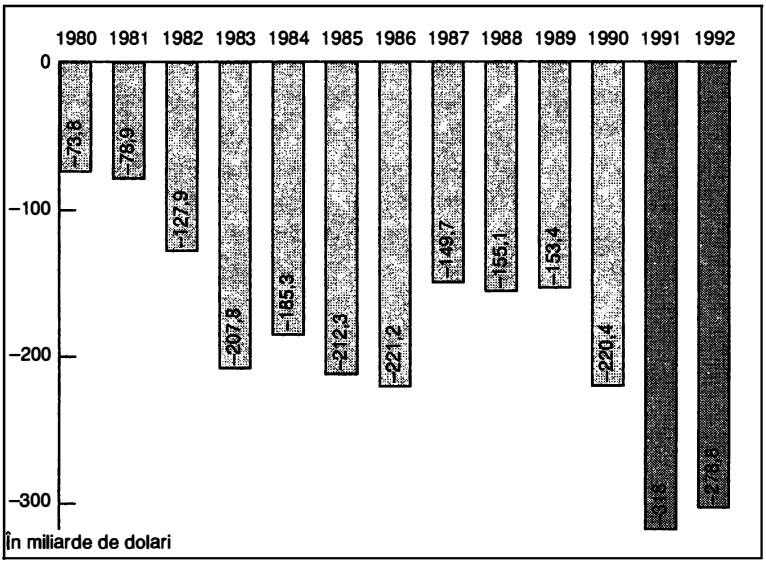

Sursa: *Le Monde*, 31 mai 1991.

O dificultate în plus a fost imposibilitatea politică de a se propune creşterea impozitelor, care ar fi permis să se reducă mai uşor deficitul. Însă acest lucru nu mai era posibil după reducerea impozitelor în 1982 şi după reforma

fiscală din 1986 — prin care se stabileau numai două trepte de impozitare pe venit, 14% şi 28%, şi 34% pentru întreprinderi, în locul sistemului piramidal cu impozite progresive. În plus, americanii sunt mult mai sensibili la problema impozitului decât la îndatorarea privată sau publică, care sunt obişnuite şi nu-i neliniştesc. S-a putut chiar vorbi de o „generaţie a cărţii de credit". Totuşi, rata de îndatorare a familiilor, care atinge 90% din veniturile lor în 1991 — faţă de 67% în 1976 —, contribuie la sufocarea consumatorilor, bază a recesiunii începute în 1990.

În aceşti ani, deficitul bugetar federal a fost finanţat în bună măsură prin capitalurile străine atrase de dobânzile ridicate. Astfel, o treime din obligaţiunile de stat a fost achiziţionată de capitaluri japoneze. Apoi, când dobânzile au scăzut, aceste capitaluri şi altele au fost investite în întreprinderi americane, pentru a profita de colosala piaţă de consum pe care încă o reprezentau Statele Unite ale Americii. Numai 10% dintre întreprinderile americane aparţin străinilor — faţă de aproape 20% în majoritatea ţărilor Europei şi 25% în Canada —, iar investiţiile străine din SUA sunt la acelaşi nivel cu investiţiile americane în restul lumii (respectiv 330 de miliarde de dolari, pentru fiecare, în 1989). Totuşi, creşterea spectaculoasă a investiţiilor străine în Statele Unite ale Americii şi faptul că acestea s-au îndreptat spre câteva firme simbol din economia americană au neliniştit opinia publică. Vinderea companiilor cinematografice *majors*, cum erau Columbia şi MCA/Universal, către Sony în 1989 şi, respectiv, Matsushita, în 1990, apărea ca un simbol, pentru că sunt foarte puţine lucruri mai americane decât Hollywood şi Universal, producătoare ale unor filme ca *Fălci* şi *E.T.*, care au fost printre cele mai mari succese din toate timpurile, în privinţa încasărilor. Investiţiile japoneze, cu toată

creşterea lor rapidă, sunt încă inferioare celor provenite din Marea Britanie şi din alte ţări, inclusiv Franţa, care au profitat de asemenea de posibilităţile oferite de piaţa americană. De exemplu, Péchiney a achiziţionat, în 1990, compania producătoare de ambalaje American Can, iar Galeriile Lafayette au deschis un magazin la New York, în 1991.

Într-un anume fel, aceste investiţii sunt dovada atracţiei exercitate de Statele Unite ale Americii şi dovedesc gradul în care ţara se bucură de încredere. Pe de altă parte, semnifică însă că aceasta nu mai deţine controlul complet asupra dezvoltării sale.

În aceşti ani, Statele Unite ale Americii au profitat de rolul internaţional al dolarului şi de importantele oscilaţii ale cursului său pentru a-şi stimula exporturile sau pentru a atrage capitaluri, însă moneda americană nu mai avea soliditatea de până în 1971, datorită deficitelor menţionate. În timp ce marca germană şi yenul s-au întărit continuu în raport cu moneda americană, fluctuaţiile de curs ale dolarului au fost, între 1970 şi 1990, comparabile, în general, cu cele ale francului francez, dovedind o anumită instabilitate.

Acest ansamblu de probleme nu a fost însă resimţit decât într-un mod confuz, de majoritatea americanilor, care se luptau cu aspectele contrastante ale vieţii de zi cu zi.

2. O societate bulversată?

Este prima impresie pe care o produce societatea americană, în care diferenţele de venituri, de origine şi de aspiraţii sunt evidente, accentuate şi de politica administraţiei Reagan. Cu toate acestea, este încă şi mai clar că

americanii păstrează o puternică încredere colectivă în ţara lor, care pare să contrazică această primă impresie.

Americanii se deosebesc mai mult între ei

Recensământul din 1990 dă posibilitatea să se observe mai bine cum s-a schimbat societatea americană, de la precedentul recensământ, din 1980, adică în anii administraţiei Reagan.

Datele respective dovedesc creşterea rapidă a diversităţii etnice a populaţiei, cu atât mai clară cu cât ultimele recensăminte sunt mai precise decât cele dinaintea lor. În 1991, aproape 25% dintre americani au o origine „etnică"; cu zece ani în urmă aceştia nu reprezentau decât 20% din populaţie. În timp ce populaţia totală a crescut cu 1% pe an, numărul afro-americanilor a crescut cu 1,3%, iar cel al hispanicilor cu 5,3%. Minorităţile au contribuit deci în mod substanţial la creşterea populaţiei, iar partea reprezentată de populaţia de origine europeană, deşi îşi menţine poziţia dominantă, descreşte lent: reprezenta 76% din populaţia totală în 1990 faţă de 80% cu zece ani mai devreme.

În toată perioada analizată, imigraţia a contribuit în mod considerabil la creşterea populaţiei, pentru că aproape 8 milioane de imigranţi au intrat în Statele Unite ale Americii. Jumătate din creşterea numerică a hispanicilor şi două treimi din cea a asiaticilor se datorează imigraţiei. Se accentuează în acest fel o tendinţă deja existentă de mai mult timp, care contribuie la diversificarea populaţiei americane, un demograf apreciind chiar că s-a „născut prima naţiune cu adevărat universală".

Tabelul 5. Împărţirea etnică
a populaţiei americane (1980–1990)

Populaţie totală	*1980*	*1990*
	226 546 000	248 700 000*
Afro-americani	26 732 000	30 000 000
Hispanici	14 609 000	22 400 000
Asiatici	3 500 000	7 300 000
Indieni	1 450 000	2 000 000
Alţii	6 750 000	9 800 000

*Aceste date nu-i includ pe cei 900 000 de americani care se găseau în străinătate, în forţele armate şi agenţiile federale. De altfel, se pare că 6,3 milioane de persoane nu au fost cuprinse în ultimul recensământ, în special afro-americani şi hispanici.

Imigraţia a fost sever reglementată din 1924. Legea liberală din 1965 explică, în parte, creşterea imigraţiei asiatice, mult timp interzisă. Pe de altă parte, sosirea unui foarte mare număr de mexicani şi de alţi vorbitori de limbă spaniolă, în mod clandestin, a dus la adoptarea legii din 1986 prin care statutul lor era legalizat, în anumite condiţii. Nu a avut totuşi rezultatele scontate pentru că numai un milion au fost înregistraţi legal, foarte mulţi fiind neîncrezători faţă de un eventual control. De altfel, în octombrie 1990 a fost adoptată o nouă lege cu privire la imigrare. Aceasta prevede că pot intra în Statele Unite ale Americii 700 000 de imigranţi pe an, începând din 1992, acordându-se prioritate inginerilor şi altor specialişti, precum şi cazurilor de reunificare a familiilor. Au fost totodată suprimate procentele naţionale şi diversele restricţii politice din timpul maccarthysmului.

Controlând în continuare, cu grijă, procesul de imigrare, Statele Unite ale Americii reiau deci relativa deschidere, care le era caracteristică, de mult timp, în această problemă. În schimb, preferinţa pentru tehnicieni şi ingineri, cu scopul de a întări potenţialul american, riscă să slăbească, pe termen lung, ţările de unde provin imigranţii (ţări din Asia sau din Europa de Est); este o revenire la „fuga creierelor", deja cunoscută din anii 1960.

Graficul 3. Rata natalităţii (la 1 000 de locuitori) după rasă şi origine hispanică (1960–1990)

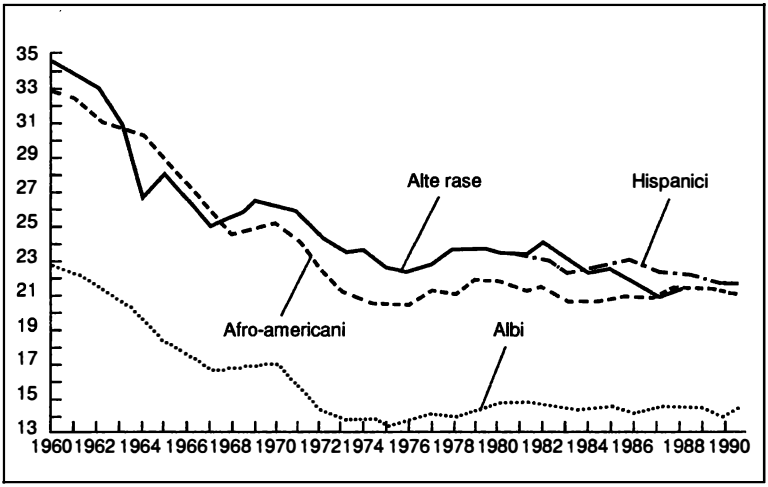

Sursa: Cynthia Taeuber (ed.), *Statistical Handbook on Women in America*, Oryx Press, Phoenix (Arizona), 1991, pp. 21–22.

Creşterea redusă a populaţiei, dacă se exclude afluxul de emigranţi, se explică prin scăderea natalităţii, fenomen prezent în toate ţările dezvoltate. Familia medie americană este formată, în 1990, din 2,6 persoane, faţă de peste 3,3 cu douăzeci de ani în urmă. Rata natalităţii, care

era de 18,3‰ în 1970, scade până la 15,8‰ în 1990, iar numărul mediu de copii pentru o femeie fertilă a scăzut, în aceeaşi perioadă, de la 2,48 la 1,9. Aceste date evidenţiază că rata de reînnoire a generaţiilor, care este de 2,11 copii la o femeie fertilă, nu este atins în Statele Unite ale Americii. În consecinţă, numărul tinerilor scade, iar persoanele în vârstă reprezintă o parte importantă din populaţia totală. O astfel de evoluţie, mascată într-o oarecare măsură de natalitatea ridicată a negrilor, mexicanilor sau cubanezilor — indicele lor de fertilitate depăşeşte 2,4, în timp ce pentru albi acesta este de sub 1,7 —, exercită o puternică presiune asupra modului de viaţă american, asupra echilibrului cheltuielilor sociale din buget.

O societate cu mai multe viteze

„Marea societate" tindea spre omogenizarea vieţii americanilor: Limitele ei şi politica desfăşurată în anii 1980 au frânat acest proces, determinând reapariţia contrastelor care, la un moment dat, păreau pe cale de a se atenua.

Mai mulţi bogaţi şi mai mulţi săraci. Convergenţa crizei anilor 1970 şi măsurilor fiscale din primii ani ai administraţiei Reagan a mărit distanţa dintre extremele societăţii. Pe de o parte, familiile cele mai bogate şi-au văzut veniturile crescând considerabil: 0,5% dintre ele deţineau, la sfârşitul anilor 1980, un sfert din patrimoniul naţional, 1% beneficiau de venituri cu aproape 75% mai mari, în numai zece ani, iar milionarii în dolari au ajuns la mai mult de un milion... O atât de importantă acumulare, în deplină armonie cu visul american, se sprijinea pe câştigurile din speculaţia bursieră, pe succesul unor întreprinderi din domeniul serviciilor informatice. Amintea, prin amploare,

situaţia de la sfârşitul secolului al XIX-lea, când au devenit cunoscute numele Rockefeller, Gould sau Carnegie. Sclipitorul Lee Iacocca, PDG la Chrysler, chiar dacă a reuşit să-şi scoată firma din marea dificultate economică în care se prăbuşise, nu a izbutit totuşi să redea industriei automobilului forţa de altădată.

De cealaltă parte, numărul celor săraci a crescut sensibil, venitul mediu al familiilor celor mai sărace scăzând cu 10%. În 1990, mai mult de 13,5% dintre americani trăiau sub pragul de sărăcie — 13 359 de dolari pe an pentru o familie cu patru copii —, adică mai mult de 33 de milioane de persoane. În acelaşi an, 750 000 de persoane trăiau pe străzi, fără să dispună de o casă. În 1969 săracii reprezentau 12,1%. Astfel, lupta împotriva sărăciei realizase succese notabile, la început — în anii 1950, mai mult de 20% dintre americani erau săraci —, pentru ca apoi să bată pasul pe loc.

Între 1960 şi 1990 numărul celor săraci nu a scăzut niciodată sub 11% din populaţie — prag sub care nu s-a putut coborî, indiferent de conjunctura economică. În anii administraţiei Reagan, programele de luptă împotriva sărăciei au fost substanţial reduse — cu 55 de miliarde de dolari, în total. Bisericile şi organizaţiile umanitare au preluat ştafeta, fiind singurele care asigurau asistenţa pentru săraci, în unele regiuni şi în anumite cartiere. Recesiunea, care a început în 1990, a provocat o creştere importantă a numărului de săraci, pentru că alţi 2,1 milioane de americani au intrat în această categorie.

Clasa de mijloc ameninţată? Toate datele demonstrează că, între cele două extreme, numărul familiilor care aparţin clasei de mijloc s-a redus, pentru că reprezenta 60% în 1969 şi numai 58% în 1986. Astfel, acest conglomerat

tipic al societăţii americane, care părea în anii 1950 că o reprezintă cel mai bine, nu mai joacă în prezent, în aceeaşi măsură, acest rol. Fără îndoială că un anumit număr dintre membrii acestui grup au fost promovaţi, urmând calea tradiţională a ascensiunii sociale, dar şi sărăcia a jucat un rol în erodarea categoriei sociale amintite. În această ultimă postură au ajuns muncitorii calificaţi din industriile tradiţionale, care, în urma restructurărilor, au fost obligaţi să accepte locuri de muncă precare — comisionari, ospătari — prost plătite şi descalificante. Mulţi americani trăiesc încă în confortul suburbiilor, rămase tipice pentru viaţa americană, însă şi în acest domeniu au apărut schimbări. Pentru menţinerea nivelului de trai, femeile au fost obligate să muncească, aducând în casă un al doilea salariu, contrar ideilor tradiţionale după care femeile căsătorite nu aveau nevoie de un loc de muncă. Dacă la sfârşitul anilor 1950 numai o treime dintre femei munceau, patruzeci de ani mai târziu 57,7% dintre ele făceau acest lucru. Evoluţia respectivă, care a atins la începutul anilor 1990 un nivel important, explică prezenţa femeilor în posturi de cadre de conducere, cu putere de decizie. Semnificativ este şi faptul că procesul menţionat s-a desfăşurat împotriva impulsurilor conservatoare ce propovăduiau întoarcerea femeii în gospodărie, tendinţă care a condus, în 1982, la eşecul proiectului de amendament constituţional — reglementând egalitatea în drepturi între cele două sexe (ERA).

Tendinţa de slăbire a clasei de mijloc se manifestă, de asemenea, prin creşterea numărului de chiriaşi, incapabili să devină proprietari, conform aspiraţiei tradiţionale. Pe de altă parte, totuşi, ascensiunea spre această clasă de mijloc, aflată în continuă schimbare, a unei părţi din comunitatea negrilor scoate în evidenţă o evoluţie semnificativă.

Decepţia „afro-americanilor". Populaţia neagră a adoptat această denumire, în anii 1980, pentru a se distinge de celelalte minorităţi. Aceasta nu poate, totuşi, să disimuleze relativa dezagregare a comunităţii negre. Comunitatea a fost, în ansamblul ei, unită în lupta pentru drepturi civice. Însă după ce au fost obţinute primele rezultate, au apărut numeroase divergenţe. În general, diferenţa dintre venitul mediul al negrilor şi al albilor s-a redus până la 20% la sfârşitul anilor 1970, a marcat apoi o stagnare şi chiar a reînceput să crească lent, iar posibilitatea de a ameliora situaţia nu pare realizabilă. Însă această diferenţă variază mult în cazuri concrete, în funcţie de nivelul de educaţie şi de nivelul veniturilor.

Pentru aproximativ o treime din membrii comunităţii negre progresele sunt considerabile. Afro-americanii care au urmat studii superioare reprezintă peste 10% din acest grup. *Affirmative action* le-a permis să promoveze în posturi cu responsabilitate, în mass-media şi chiar în armată, după cum demonstrează ascensiunea generalului Colin Powell, în 1990, la rangul de şef al Statului Major Interarme. Mii de afro-americani au fost aleşi, pe plan local, şi oraşe ca Los Angeles, Atlanta sau New York (acesta din urmă din noiembrie 1990) au avut primari provenind din rândurile lor. Preşedintele Partidului Democrat este de culoare. În sfârşit, preşedintele Bush l-a numit, în 1991, pe Clarence Thomas — primul judecător de culoare la Curtea Supremă, pentru a-l înlocui pe vechiul luptător pentru drepturile civice Thurgood Marshall.

Pentru altă treime, situaţia s-a schimbat destul de puţin. Membrii acestui grup trăiesc într-un cerc propriu, relativ închis: sunt, de regulă, muncitori sau mici funcţionari, se află la limita clasei de mijloc a negrilor, distinctă de cea a albilor.

În sfârşit, ultima treime s-a înglodat în mizerie, formând, ca şi grupurile provenind din alte minorităţi, un subproletariat a cărui situaţie nu s-a îmbunătăţit deloc în anii 1960 sau 1970, dar s-a agravat, fără îndoială, în deceniul următor. Aceştia trăiesc în ghetourile marilor oraşe, abandonaţi. Jumătate dintre copiii crescuţi de o mamă celibatară — şi, în 1988, 42,8% din familiile de culoare erau conduse de o mamă celibatară — părăsesc şcoala înainte de a termina studiile. Afectaţi de şomaj, ei trăiesc din asistenţă socială sau din vânzarea de droguri — în 1991, un sfert dintre tinerii de culoare, între 20 şi 28 de ani, fie se aflau în închisoare, fie în libertate, în aşteptarea procesului. Într-adevăr, în rândul acestor dezmoşteniţi ai sorţii face ravagii cocaina ieftină (*crack*). Iar veniturile obţinute de intermediari din vânzarea drogurilor depăşesc veniturile pe care le-ar putea obţine prin angajarea într-o muncă onestă. Drept urmare, criminalitatea ia amploare şi anumite cartiere din marile oraşe sunt recunoscute ca nesigure pentru că acolo se produc, deseori, asasinate. Astfel, pentru un bărbat negru riscul de a fi ucis, stabilit statistic, este de şapte ori mai mare decât pentru un bărbat alb... Revolte rasiale au izbucnit, în 1990, în cartierele negre sau hispanice din Washington sau din Miami, amintind de cele din anii 1960.

În urma divizării comunităţii negre au apărut o clasă de mijloc şi una superioară care nu vor să aibă nimic în comun cu ghetourile din care provin membrii lor. Realizatorul Spike Lee a înfăţişat bine în *Jungle Fever* (1991) forţele contradictorii care agită acest grup. Tot astfel se explică apariţia unor afro-americani conservatori, după exemplul lui Clarence Thomas, care resping procedurile *affirmative action* şi preferă ascensiunea individuală, susţinând această poziţie prin exemplul propriu. Audierile senatoriale

care au precedat numirea lui Thomas, ca judecător la Curtea Supremă, în toamna anului 1991, au dovedit, prin asprimea lor, profundele diviziuni din cadrul comunității negre, împărțită între satisfacția de a-l vedea pe unul de-al lor ajuns într-o funcție atât de importantă și teama că el își va uita originile și nu va face nimic pentru semenii lui.

Din aceste motive un atac hotărât împotriva sărăciei reziduale este puțin probabil, atât datorită dificultăților financiare, cât, mai ales, din lipsa voinței de a acționa. De fapt, consecințele cele mai dramatice ale situației au rămas limitate la anumite grupuri și la anumite cartiere. Marea majoritate a americanilor, care nu trăiesc în aceste condiții, ignoră problemele care se manifestă zi de zi.

Cazul afro-americanilor este ilustrativ pentru cel al altor minorități care, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, cunosc situații comparabile. Însă, mai mult decât alții, afro-americanii sunt reticenți față de ideea de a intra, pe picior de egalitate, în societatea americană a anilor 1990. Răbufniri periodice de rasism vin să confirme că rezultatul acesta nu va fi atins cu ușurință. De altfel, nici nu este sigur că toți cei interesați doresc, cu adevărat, acest lucru.

Astfel, americanii din 1990 se prezintă grupați în subansambluri, mai mult sau mai puțin etanșe, bazate pe origine rasială sau etnică, pe diferențe privind veniturile, fiecare având dificultăți specifice și un mod propriu de a concepe fericirea. În același timp însă, apar și provocări naționale, pe care țara trebuie să le înfrunte.

Provocări pe măsura țării

Înțelegerea clară a limitelor creșterii din perioada lui Reagan s-a impus repede și, din momentul începerii mandatului său, în ianuarie 1989, președintele Bush a afirmat

că va lucra pentru o „Americă mai blândă şi mai amabilă", împotriva consumului de droguri şi pentru îmbunătăţirea sistemului educativ. Exprimarea voinţei este, fără îndoială, importantă, dar nu este suficientă.

Problemele sunt reale şi se datorează atât sărăciei, intolerabilă într-o ţară atât de bogată, cât şi altor disfuncţii, care îi afectează pe toţi americanii. Astfel, consumul de droguri nu se limitează la negrii din ghetouri, ci afectează şi mulţi tineri ce frecventează şcolile din cartierele bogate. Apoi, nivelul şcolar al tinerilor americani provoacă destulă îngrijorare, pentru că sondajele internaţionale dovedesc că se situează sub nivelul tinerilor din alte state dezvoltate, la multe discipline. De altfel, patronii ştiu că destui absolvenţi de colegiu sunt aproape analfabeţi. Apoi, costul sistemului de asigurare socială ridică multe probleme în Congres, deşi este unul imperfect, pentru că 15% dintre americani nu se bucură de nici o protecţie socială, în timp ce alţii, în ciuda programelor existente, nu beneficiază decât de ajutor sporadic. În plus, transferarea unor sarcini de la statul federal la statele componente apasă greu asupra bugetelor locale, care fac faţă cu dificultate cerinţelor publice privind refacerea drumurilor, podurilor şi altor cheltuieli de infrastructură. Într-adevăr, echipamentul public din oraşe şi din transportul în comun a fost neglijat ani de zile şi degradarea lui slăbeşte eficienţa ţării.

În confruntarea cu aceste provocări considerabile răspunsul politic este ambiguu. Într-adevăr, presiunea conservatorismului, încarnat timp de opt ani de Ronald Reagan, rămâne importantă şi se exprimă prin opoziţia faţă de intervenţia statului în rezolvarea ansamblului acestor probleme şi, în special, faţă de orice creştere a impozitelor. Chiar dacă preşedintele Bush s-a îndepărtat de ideologia conservatoare extremă, el nu a adoptat importante măsuri

sociale, care sunt eficiente numai pe termen lung şi sunt puţin rentabile pe plan electoral.

În acelaşi timp, în ţară, se confruntă două curente ideologice, care se regăsesc în sânul partidelor politice. Primul este format din conservatorii revigoraţi de anii administraţiei Reagan. Ei susţin liberalismul economic şi revenirea la tradiţiile americane. Critică forţa sindicatelor, care intervin pentru creşterea salariilor, fără să ţină seamă că AFL-CIO şi-a pierdut foarte mulţi aderenţi în anii 1980 şi nu controlează, în 1991, decât mai puţin de 18% din salariaţi. Profund religioşi — fără a cădea, totuşi, în excesele televanghelişti lor, a căror influenţă a scăzut, nici în cele ale „majoratului moral", aflat în faliment —, ei luptă, de mulţi ani, împotriva libertăţii avortului, făcând presiuni asupra factorului politic, ca judecătorii numiţi de Reagan şi de Bush să acţioneze pentru abrogarea sentinţei *Roe v. Wade* din 1973. Deşi a impus restricţii pentru libertatea avortului, Curtea Supremă nu s-a hotărât însă, în 1991, să adopte o schimbare atât de importantă. Aceiaşi americani se opun sistemului *busing* şi procentelor în favoarea minorităţilor şi obţin unele rezultate.

Al doilea curent, aflat în defensivă, încearcă să păstreze realizările „marii societăţi", pe care doreşte chiar să le extindă. Acesta a împiedicat, în 1987, numirea judecătorului Robert Bork, considerat reacţionar, la Curtea Supremă, însă această victorie nu a avut urmări. Mişcarea pentru menţinerea dreptului la avort a luat amploare. Militanţii pentru drepturi civice veghează, de asemenea, să fie respectate legile în vigoare, chiar dacă au îndoieli asupra eficienţei sistemului procentelor. În plus, refuzând să se supună modei întoarcerii în trecut, unele state, printre care California, au adoptat, în 1991, programe şcolare mult mai deschise faţă de cerinţele minoritarilor şi femeilor.

Congresul, care are o majoritate democrată, încearcă să ţină cont de aceste orientări opuse. Astfel, aleşii din 1988 au acceptat, cu greu, să extindă beneficiile programului Medicaid — de care nu se bucură jumătate din săraci — la copii. Ei au reuşit totodată să voteze o lege împotriva poluării aerului, care a întâmpinat opoziţia lui Reagan, pe motiv că acest domeniu nu poate fi reglementat, dar a fost aprobată de Bush. Totuşi, aceste măsuri sunt lipsite de amploare şi de coerenţă şi nu rezolvă decât punctual problemele.

Amploarea problemelor va determina, probabil, revenirea unei forme de progresism, cum s-a întâmplat la începutul secolului. Faptul că, în 1991, unii membri ai administraţiei republicane reuşesc să propună adoptarea unui sistem de protecţie socială, cu adevărat naţional şi mult mai ieftin decât complexul incoerent existent, sau că alţii se gândesc la un examen naţional, pentru ridicarea calităţii studiilor, permite să se vadă viitorul într-o lumină mai puţin sumbră. Totuşi, este nevoie ca aceste propuneri să găsească destul ecou în ţară pentru a fi adoptate. Însă o astfel de mobilizare a opiniei publice este destul de greu de realizat în conjunctura nefavorabilă din 1991 — creşterea PNB în timpul mandatului preşedintelui Bush a fost cea mai slabă pe care a cunoscut-o un preşedinte după Harry Truman. Dar, cel puţin, războiul rece nu mai polarizează spiritele.

3. După un război, vine altul

În numai câţiva ani, perspectivele mondiale ale Statelor Unite ale Americii s-au transformat complet; fără să fi prevăzut sau organizat sfârşitul războiului rece, acesta le-a schimbat perspectivele. Ne permite oare Războiul din Golf, din 1991, să întrevedem noile orientări?

Perioada decrispării

Voinţa preşedintelui Reagan de a opri expansiunea sovietică a dus la propunerea unei noi politici de apărare în 1985. Iniţiativa de apărare strategică (SDI), numită în mod curent „războiul stelelor", avea ca scop protejarea totală a teritoriului Statelor Unite împotriva oricărui atac inamic prin instalarea unui scut de înaltă tehnologie. Congresul a ezitat să voteze creditele necesare unei astfel de acţiuni, însă Uniunea Sovietică, preocupată de menţinerea paităţii cu Statele Unite ale Americii, a protestat împotriva acestui program, ştiind că-i va fi foarte greu să-i urmeze pe americani în această direcţie.

Totuşi, schimbările nu s-au datorat iniţiativei americane, ci, în primul rând, venirii lui Mihail Gorbaciov la putere. Cel care iniţiase *perestroika* a fost privit cu multă încredere de echipa lui Reagan. Totuşi, treptat, propunerile făcute de secretarul general pentru reducerea armamentului strategic au fost tratate cu seriozitate. Prima întâlnire la nivel înalt între Reagan şi Gorbaciov a avut loc la Geneva, în noiembrie 1985. A fost urmată de alta, la Reykjavik, în octombrie 1986. Obiectivul acestor întâlniri a fost tratatul cu privire la rachetele cu rază medie de acţiune, care a fost semnat la Washington, în 1987.

Transformarea întâlnirilor la nivel înalt americano-sovietice într-o manifestarea obişnuită, care se repeta în fiecare an, dovedea clar că trecuse vremea confruntării cu fostul „imperiu al răului". Însă, în alte zone, anticomunismul rămâne, în continuare, regula politicii americane. Astfel, în America Centrală, cu toate că în 1984 şi 1986 Congresul suspendase orice ajutor pentru grupările *contras*, din Nicaragua, acestea au rămas sub protecţia Consiliului Naţional al Securităţii constituit din persoane apropiate

preşedintelui. De altfel, în acest domeniu au ieşit în evidenţă limitele politicii externe practicate de administraţie.

Preşedinţii americani şi creşterea economică

Graficul 4. Creşterea medie a PNB
în cei patru ani ai mandatului prezidenţial

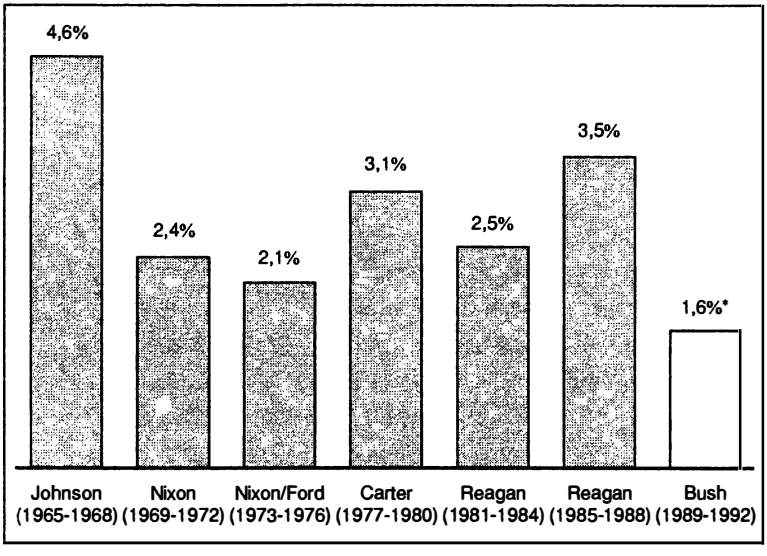

*Estimare făcută de DRI/Mc Graw-Hill.

Sursa: Globe calculations based on DRI statistics, *Boston Globe*, oct. 1991.

Irangate

Datorită unor scurgeri de informaţii din Iran, opinia publică a aflat, cu stupoare, din toamna anului 1986 că, având şi sprijinul CIA, Consiliul nu a ezitat să vândă, în secret, arme Iranului, care era atunci în război cu Irakul, pentru a obţine astfel eliberarea ostaticilor americani deţinuţi în Liban. Această politică venea în contradicţie cu toate

principiile, repetate insistent, de respingere a negocierilor cu cei care iau ostatici şi chiar şocantă în contextul conflictului dintre SUA şi Iran. În plus, s-a aflat repede că fondurile provenite din acest trafic au fost deturnate de Consiliul Naţional al Securităţii pentru finanţarea protejaţilor *contras* nicaraguani, cărora Congresul le tăiase orice finanţare, cu excepţia celei cu scopuri umanitare. Scandalul, numit *Irangate,* în amintirea afacerii Watergate, are proporţii considerabile. Se dovedeşte că echipa prezidenţială a amiralului John Pointdexter şi a colonelului Oliver North a desfăşurat, în secret, o politică în contradicţie cu voinţa exprimată de Congres şi, în plus, a folosit circuite dubioase, de traficanţi, pentru un scop discutabil. Prin dezvăluirea afacerii popularitatea preşedintelui a primit o teribilă lovitură, chiar dacă procurorul special şi comisia Senatului, care au anchetat cazul, nu au putut stabili responsabilitatea directă a preşedintelui. Fiind pregătit prin precedentul reprezentat de Nixon, Reagan a avut abilitatea de a-şi lua din timp măsurile necesare pentru a evita agravarea situaţiei. Totuşi, afacerea aceasta a dovedit deriva unei politici care nu-şi nuanţa acţiunile şi care, în fond, nu se sprijinea pe un principiu solid.

Evenimentele menţionate nu au afectat apropierea de Uniunea Sovietică, care a continuat prin întâlniri la toate nivelurile. Astfel, la începutul lui 1988, Mihail Gorbaciov a declarat că toate trupele sovietice vor fi retrase din Afghanistan, eliminând astfel justificările menţinerii tensiunii. În luna mai, anul următor, a fost semnat un nou tratat care prevedea eliminarea rachetelor *Pershing* şi SS20, a căror amplasare reprezentase o gravă sursă de confruntare cu mai puţin de zece ani înainte. La încheierea mandatului, preşedintele Reagan putea să afirme că a asigurat pacea, obligând Uniunea Sovietică, ruinată de

cursa înarmărilor care i-a fost impusă, să negocieze. Totuşi, el nu putea să prevadă dezintegrarea blocului estic, care a urmat şi care a pus capăt războiului rece.

Au câştigat Statele Unite ale Americii războiul rece?

Răspunsul este, fără îndoială, pozitiv, în sensul că, la sfârşitul anului 1990, imperiul sovietic era complet distrus, pentru că toate statele europene care îl compuneau au răsturnat comunismul şi au dizolvat Pactul de la Varşovia care le unea de Uniunea Sovietică. Singura care îşi continuă activitatea este NATO, aflată şi ea într-un proces de transformare, iar Statele Unite ale Americii rămân singura supraputere, după prăbuşirea Uniunii Sovietice. În acelaşi timp, negocierile START cu privire la dezarmare au fost încheiate în iulie 1991 prin semnarea tratatului care reglementa reducerea cu o treime a ogivelor nucleare deţinute de fiecare putere.

Se pune întrebarea care a fost rolul jucat de Statele Unite ale Americii în evenimentele spectaculoase care au zguduit Europa de la căderea Zidului Berlinului în noiembrie 1989 şi până la sfârşitul anului 1990. În perioada „stopării", o prăbuşire de asemenea proporţii a blocului comunist ar fi fost întâmpinată cu explozie de bucurie de către americani; după anii destinderii, lucrurile sunt evaluate, în mod obligatoriu, cu mai multă complexitate.

Într-adevăr, americanii nu au realizat nici o acţiune directă care să poată fi considerată cauză a evenimentelor respective; acestea s-au derulat în afara controlului american, sub presiunea popoarelor interesate. Singurul merit pe care îl pot revendica Statele Unite ale Americii este cel de a fi agravat ruina economică a Uniunii Sovietice, impunându-i cheltuieli militare ce depăşeau resursele

disponibile. Însă chiar şi în această privinţă, se poate observa că şi economia americană a suferit datorită imenselor cheltuieli, iar presiunea asupra sovieticilor nu a fost rezultatul unui plan, al unei acţiuni conştiente. Confirmarea acestei aprecieri a venit din partea lui Robert Gates, directorul Agenţiei de Informaţii, care a recunoscut că CIA nu a evaluat corect amploarea degradării economiei Uniunii Sovietice, atribuindu-i o putere pe care nu o avea.

Pe plan strategic, americanii au cules victoria mai mult prin prăbuşirea adversarului decât prin acţiune directă, ceea ce, desigur, nu-i scade cu nimic amploarea. Însă victoria aceasta este, probabil, mai semnificativă din alt punct de vedere. La sfârşitul anilor 1970 au luat fiinţă, în mai multe locuri, mişcări populare de contestare a regimurilor comuniste, stimulate de Actul final al Conferinţei de la Helsinki, din 1975, dar şi de insistenţa lui Jimmy Carter în susţinerea drepturilor omului, în primii ani ai mandatului său. De altfel, chiar modul de viaţă american, muzica rock şi *blue-jeans*-ii au contribuit la slăbirea controlului ideologic al partidelor comuniste. Prin cultura lor populară, care răspundea perfect nevoilor publicului larg, americanii au reprezentat o atracţie magnetică, întărită şi prin nevoile de consum, prea mult timp reprimate. În sfârşit, anticomunismul lor activ, atât de caracteristic, nu putea să nu fie pe placul oamenilor care încercau să scape de orice amintire a dominaţiei partidelor comuniste. În acelaşi timp, relativa neimplicare a structurilor statale din SUA în viaţa oamenilor reprezenta un model după excesele colectivismului. Această atracţie îşi pierde inevitabil din forţă în momentul în care se accentuează dificultăţile provocate de schimbarea regimului comunist prin unul democratic, în timp ce Statele Unite ale Americii, în ciuda eforturilor reale pe care

le fac, nu mai găsesc mijloace pentru un nou plan Marshall. Cu toate acestea, rămân singura sursă de ajutor la care se gândesc cei mai mulţi locuitori din vechile ţări comuniste.

Dispariţia fantomei comuniste a avut, totodată, consecinţe şi în Statele Unite ale Americii, politica urmată timp de peste patruzeci de ani pierzându-şi, fulgerător, justificarea. Dincolo de mulţumirea discretă a autorităţilor, această situaţie nu era mai puţin destabilizantă: a provocat închiderea multor baze militare, rechemarea multora dintre cei 350 000 de soldaţi americani staţionaţi în Germania — în 1994 vor rămâne numai 150 000 — şi adaptarea unei părţi din material la noile realităţi. Judecând lucrurile la un nivel general, Statele Unite ale Americii aveau mai puţine motive să se intereseze de anumite ţări pe care nu le luaseră în seamă decât prin prisma războiului rece: ţări din America Centrală sau din Africa. Acordul de încetare a focului între *contras* şi puterea sandinistă, negociat în martie 1988, a condus la alegerile desfăşurate în februarie 1990. Americanii ar fi preferat o victorie netă a forţelor *contras*, anticomuniste, pe care le-au susţinut până în ultimul moment, în ciuda angajamentelor oficiale. Victoria electorală a Violettei Chamorro a fost călduros primită, însă Congresul s-a arătat reticent la ideea de a acorda credite statului Nicaragua, care nu mai era considerat important în strategia politică.

Sub presiunea realităţilor, se defineşte o politică eliberată de presiunea ideologică, mai bine adaptată la interesele primordiale ale Statelor Unite. În acest sens se desfăşoară intervenţia militară din Panama, în 1989, de Crăciun, pentru îndepărtarea dictatorului Noriega, mult timp finanţat de CIA, care era acuzat de trafic de droguri. În schimb, menţinerea embargoului asupra Cubei marchează voinţa reînnoită de a pune capăt regimului lui Fidel Castro,

singurul bastion comunist care a supravieţuit războiului rece şi singurul obstacol din regiune în calea ordinii americane.

Războiul din Golf şi după...

Orientul Mijlociu reprezintă un caz special pentru Statele Unite ale Americii datorită legăturilor deosebit de strânse care le leagă de Israel, atât pe plan economic, drept urmare a boicotului sever impus de ţările arabe, cât şi pe plan politic, prin influenţa puternicului lobby evreiesc american. Hotărârea manifestată de guvernul israelian şi neputinţa americanilor de a propune soluţii viabile, după acordurile de la Camp David, nu au mai permis nici o iniţiativă. Împotriva lui Geddafi, tot mai izolat, americanii şi-au arătat fermitatea: şeful statului libian devenise un duşman declarat datorită implicării sale în terorismul internaţional şi, în 1986, palatul lui a fost bombardat, ca semn de represalii, de avioane americane venite din Marea Britanie.

Acesta este contextul în care se manifestă dorinţa lui Saddam Hussein de a pune mâna pe veniturile petroliere din Kuwaitul vecin. Serviciile de informaţii nu au evaluat corespunzător posibilele reacţii ale unui om cu care americanii se înţelegeau destul de bine pentru că juca rolul de stavilă în faţa Iranului şi care conducea o ţară considerată o piaţă profitabilă. Invazia irakiană în Kuwait, la 2 august 1990, a fost deci o surpriză. Însă preşedintele Bush a reacţionat imediat şi a obţinut condamnarea Irakului la ONU. În acest cadru, el a decis apoi trimiterea unui puternic corp expediţionar în Arabia Saudită, pentru a face faţă agresorului.

Sfârşitul războiului rece se manifestă, în contextul respectiv, prin lipsa de răspuns a Uniunii Sovietice, care a

acceptat, în general, poziţia americană. Numai aşa se explică succesul Statelor Unite în cuprinderea, în aceeaşi coaliţie, alături de aliaţi ca Franţa şi Anglia, a unei ţări ca Siria, aflată, pentru prima dată, alături de Israel, care rezistă totuşi ispitei implicării militare directe. În trei luni, americanii instalează pe ţărmurile Golfului peste 500 000 de oameni, uriaşe cantităţi de material de război şi mii de avioane. SUA demonstrează astfel că sunt într-adevăr singura putere militară a lumii.

Totodată, preşedintele Bush are grijă să le explice concetăţenilor săi scopurile precise ale războiului — eliberarea Kuwaitului — şi să atragă Congresul în sprijinul său, alungând, în acest fel, spectrul Vietnamului. Hotărârea manifestată în urmărirea scopului a fost dublată de o adevărată diabolizare a dictatorului irakian, căruia i-au fost atribuite forţe mai mari decât avea în realitate, pentru a obţine o unire a voinţei, ştiut fiind că americanii au fost mereu solidari împotriva unui duşman bine identificat şi au ezitat în faţa obiectivelor vagi.

În acele luni, în pofida încercărilor de negociere, logica războiului a fost, totuşi, cea care l-a însufleţit pe preşedintele american, mai intransigent, probabil, decât generalii săi. De altfel, opinia publică l-a susţinut în direcţia fermităţii, iar cota lui de popularitate a crescut.

Războiul aerian, care a început în ianuarie 1991, a dovedit superioritatea clară a forţelor americane, capabile să testeze, cu succes evident, materiale noi, ca avionul „invizibil" F 117-A sau bombele „inteligente". Distrugerea prealabilă a obiectivelor irakiene explică rapiditatea ofensivei terestre, care s-a încheiat în o sută de ore, începând din 17 februarie 1991, cu numai 250 de morţi de partea americană.

Victoria astfel obţinută de forţele coaliţiei internaţionale a fost sărbătorită în Statele Unite ale Americii mai mult

decât în altă parte. Trupele au defilat în triumf, iar generalul Schwarzkopf, comandantul lor, a devenit erou. Ţara părea să-şi fi recâştigat mândria, grav afectată după Vietnam. Cu toate acestea, victoria obţinută împotriva unui adversar izolat, a unei ţări care avea numai 17 milioane de locuitori, nu dovedeşte prea mult, pe plan militar. Materialele de război au fost folosite în condiţii deosebit de favorabile, pentru că deşi multe erau deja depăşite, s-au dovedit eficiente împotriva unei ţări în curs de dezvoltare, care are cerul mereu senin şi avioanele pot acţiona fără restricţii. Rachetele *Patriot,* care au doborât rachetele irakiene *Scud,* n-ar fi putut avea acelaşi succes împotriva unor arme mai performante. În schimb, logistica americană şi-a dovedit întreaga capacitate, folosind o tehnologie care nu mai este folosită pentru produse civile.

Pe plan strategic, Statele Unite ale Americii se afirmă ca singura putere capabilă să hotărască soarta lumii şi a regiunii. Aşa se explică eforturile neobosite pe care le-a făcut secretarul de stat James Baker, în 1991, de a apropia poziţiile Israelului de cele ale ţărilor arabe şi organizarea, în acest scop, în noiembrie acelaşi an, la Madrid, a unei conferinţe între statele amintite, care nu a avut însă rezultate convingătoare. Tot aşa se poate înţelege intervenţia americanilor în favoarea kurzilor sau ajutorul dat populaţiei din Bangladesh, crunt lovită de inundaţii catastrofale.

Totuşi, omniprezenţa americană are şi ea limite. Preşedintele Bush nu a dorit ca trupele să meargă până la Bagdad pentru a-l îndepărta pe Saddam Hussein; astfel, nu l-a putut împiedica pe dictatorul irakian să-şi masacreze propria populaţie. Statele Unite ale Americii nu au mijloacele, dar nici voinţa de a interveni oriunde în lume pentru a-i ajuta pe cei ce trăiesc în mizerie sau pentru a alunga un tiran oarecare. De altfel, războiul împotriva

Irakului nu a devenit posibil decât prin finanţarea asigurată de Arabia Saudită, Japonia şi Germania.

Noua ordine mondială invocată după victoria împotriva Irakului nu are contururi precise. Statele Unite ale Americii nu au venit cu soluţii la problemele create de destrămarea lugoslaviei. Nu au propus o politică de dezvoltare pentru ţările Americii Centrale şi de Sud, mulţumindu-se cu progresele realizate în democraţia politică. Nu au putut defini o misiune originală pentru NATO şi au fost obligate să avertizeze Japonia pentru că îşi asumă adevărate responsabilităţi regionale.

Statele Unite ale Americii sunt deci în situaţia de a-şi preciza politica, depăşind analizele sectare şi principiile prea vagi pentru a putea fi aplicate. Este o nouă provocare, în momentul în care mulţi americani consideră că preşedintele lor este prea mult interesat de problemele internaţionale şi nu se preocupă suficient de problemele interne, presante.

Concluzie: spre anul 2000

Care este bilanţul pe care-l pot prezenta Statele Unite ale Americii la aproape o jumătate de secol după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial?

Americanii realizau jumătate din producţia mondială în 1945, iar în 1991 realizează doar 22%. Schimbarea aceasta nu este un semn al declinului economic, ci o ajustare în faţa creşterii puterii Japoniei sau Comunităţii Economice Europene. În schimb, SUA n-au ştiut să păstreze soluţiile originale pentru succesul economic. Din anii 1960 întreprinderile nu au mai putut menţine nivelul reuşitelor anterioare; au suferit un relativ recul în planul productivităţii, iar dolarul îşi păstrează poziţia de monedă internaţională mai

mult datorită rolului de supraputere al Statelor Unite, decât în raport cu performanţa economică, deşi importanţa pieţei de consum pe care o oferă ţara rămâne semnificativă. Pe acest plan, există într-adevăr un relativ declin.

Pe plan intern, societatea americană nu mai oferă un model de dezvoltare originală şi performantă, în ciuda remarcabilelor rezultate obţinute după 1945: sfârşitul segregaţiei, extinderea protecţiei sociale şi a domeniului de aplicare a libertăţilor. Urmele lăsate de sărăcie şi de rasism nu au fost şterse. Elanul politic a scăzut într-o oarecare măsură, datorită scandalurilor şi absenteismului, în ciuda popularităţii lui Reagan. Cetăţenii resping ceea ce vine de la Washington şi sunt, uneori, tentaţi să susţină la alegerile locale candidaţi populişti, cu accente, de multe ori, demagogice ca, de exemplu, David Duke, care venea din Ku Klux Klan şi care a eşuat la alegerile pentru desemnarea guvernatorului de Mississippi, în 1991.

Pe scena mondială, Statele Unite ale Americii şi-au recâştigat locul de frunte, după o perioadă neagră, care a durat de la sfârşitul anilor 1960 până în 1982. SUA au învins Uniunea Sovietică, duşmanul principal timp de patruzeci şi cinci de ani, fără să fie nevoie de o acţiune directă. Au înfrânt, mai rapid, Irakul — duşmanul de moment. Totuşi, evaluarea acestor victorii nu trebuie să creeze iluzii: naţiunea americană este, relativ, mai puţin puternică decât era în 1945. Chiar dacă este acum singura putere mondială, cetăţenii americani nu sunt toţi convinşi de necesitatea asumării acestui rol.

Acest bilanţ pare să confirme teza declinului. Statele Unite ale Americii dispun totuşi de extraordinare atuuri, pe care le pot folosi pentru a contrazice interpretarea aceasta pesimistă.

Puterea economică rămâne impresionantă, sprijinită de cea mai largă piaţă de consum din lume, iar guvernul american se străduieşte să realizeze o vastă zonă de schimb liber, în America de Nord. În 1988 a fost semnat un tratat de liber schimb cu Canada, iar în 1992 va fi semnat altul cu Mexicul. În ambele cazuri este vorba de ţări care vor fi absorbite de marele lor vecin. De altfel, Statele Unite ale Americii folosesc foarte bine instrumentele internaţionale, precum GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), pentru a-şi promova interesele.

În plus, americanii sunt capabili de o remarcabilă solidaritate, în ciuda diversităţii originii lor, dacă li se oferă scopuri mobilizatoare. Fiind foarte mulţumiţi de ţara lor, de modul în care funcţionează, ei păstrează aceeaşi încredere, chiar şi când îi critică pe oamenii politici. În faţa dificultăţilor care îi asaltează, americanii au de dovedit, din nou, această capacitate. Totuşi, în 1992, nici un program şi nici un elan colectiv nu dovedesc această intenţie.

În sfârşit, Statele Unite ale Americii păstrează o extraordinară putere de atracţie în lume. Au ştiut, după 1945, să-şi difuzeze cultura prin cinematograf şi prin televiziune. Chiar dacă aceasta s-a banalizat şi a devenit fadă, a rămas totuşi un atu de neînlocuit. Nu s-ar putea înţelege altfel visul american pe care-l împărtăşesc numeroşii imigranţi din Europa de Est, din Asia sau din America de Sud.

Aceste capacităţi potenţiale şi această aură reprezintă, dacă se va reuşi materializarea lor, principalele avantaje specifice de care dispun Statele Unite ale Americii la începutul secolului al XXI-lea.

BIBLIOGRAFIE

Instrumente de lucru

Pentru informaţii generale:

Hélène Trocme şi Marie Montagutelli, *Les Grandes Dates des Etats-Unis*, Larousse, Paris, 1989.

Pentru toate datele statistice:

Historical Statistics of the United States. Colonial Times to 1970, US Department of Commerce, 1976.

După 1970, se poate utiliza culegerea anuală *Statistical Abstract of the United States.*

Lucrări generale

Claude Fohlen, *Les Etats-Unis au XXe siècle*, Aubier, Paris, 1988.

Cynthia Ghorra-Gobin, *Les Américains et leur territoire. Mythes et réalités*, La Documentation française, Paris, 1987.

Jean Heffer, *Les Etats-Unis de Truman à Bush*, Colin, „Cursus", Paris, ed. a II-a, 1991.

André Kaspi, *Les Américains*, volumul 2, *Les Etats-Unis de 1945 à nos jours*, Le Seuil, Paris, 1986.

André Kaspi, Claude-Jean Bertrand, Jean Heffer, *La Civilisation américaine*, PUF, Paris, ed. a III-a, 1991.

Pierre Melandri, *Histoire des Etats-Unis depuis 1865*, Nathan, Paris, ed. a II-a, 1991.

Pierre Melandri şi Jacques Portes, *Histoire intérieure des Etats-Unis au XXe siècle*, Masson, Paris, 1991.

Marie-France Toinet şi Annie Lennkh, *L'état des Etats-Unis*, La Découverte, Paris, 1990.

Lucrări despre aspecte speciale ale temei

Politică internă:

Stephen Ambrose, *Eisenhower*, Flammarion, Paris, 1986.

Albert Astre şi Pierre Lepinasse, *La Démocratie contrariée: lobbies et jeux de pouvoir aux Etats-Unis*, La Découverte, Paris, 1985.
André Kaspi, *Kennedy*, Masson, Paris, 1978.
André Kaspi, *Le Watergate*, Complexe, Bruxelles, 1983.
André Kaspi, *Etats-Unis 68: l'année des contestations*, Complexe, Bruxelles, 1988.
Jean-Pierre Lassalle, *Les Partis aux Etats-Unis*, PUF, QSJ, Paris, 1987
Christian Lerat, *La Cour suprême des Etats-Unis*, Presses Universitaires de Bordeaux, Bordeaux, 1988.
Claire-Emmanuelle Longuet, *Le Congrès des Etats-Unis*, PUF, QSJ, Paris, 1989.
Pierre Melandri, *Reagan, une biographie totale*, R. Laffont, Paris, 1988.

Esenţiale:
Marie-France Toinet, *Le Systhème politique des Etats-Unis*, PUF, Paris, 1987.
Marie-France Toinet, *1947–1957, La Chasse aux sorcières*, Complexe, Bruxelles, 1984.

Politică externă:
Stephen Ambrose, *Rise to Globalism. American Foreign Policy since 1938*, Penguin, New York, ed. a V-a, 1988.
Denise Artaud, *La Fin de l'innocence*, Colin, Paris, 1985.
Pierre Barral, *Il y a trente ans la guerre froide*, Colin, Paris, 1984.
Pierre Melandri, *La Politique étrangère des Etats-Unis de 1945 à nos jours*, PUF, Paris, 1982.

Excelentă pentru războiul din Vietnam:
Neil Sheehan, *L'Innocence perdue*, Le Seuil, Paris, 1989.

Economie:
Sunt puţine lucrări accesibile în franceză.
Gérard Dorel, *Agriculture et grandes entreprises aux Etats-Unis*, Economica, Paris, 1985.

Foarte utile şi bine redactate:

Monique Fouet, *L'Economie des Etats-Unis*, La Découverte, «Repères», Paris, 1989.

Monique Fouet, *Le Dollar*, La Découverte, „Reperes", Paris, ed. nouă, 1989.

Jean Pisani-Ferry, *L'Epreuve américaine. Les Etats-Unis et le libéralisme*, Syros, „Alternatives économiques", Paris, 1988.

Societate:

Sophie Body-Gendrot, Laura Maslow-Armand şi Danièle Stewart, *Les Noires américains d'aujourd'hui*, Colin, Paris, 1984.

Jean Cazemajou şi Jean-Pierre Martin, *La Crise du melting-pot: ethnicité et identité aux Etats-Unis de Kennedy à Reagan*, Aubier-Montaigne, Paris, 1983.

Marianne Debouzy, *Travail et travailleurs aux Etats-Unis*, La Découverte, „Repères", Paris, ed. nouă, 1991.

Nelcya Delanoe şi Joelle Rostkowski, *Les Indiens dans l'histoire américaine*, Presses Universitaires de Nancy, Nancy, 1990.

Claude Fohlen, *Les Noirs des Etats-Unis*, PUF, QSJ, Paris, 1990.

Claude Fohlen, *Les Indiens d'Amérique du Nord*, PUF, QSJ, Paris, 1985.

John H. Franklin, *De l'esclavage à la liberté*, Ed. Caribéennes, Paris, 1984.

Cultură:

Claude-Jean Bertrand, *Les Etats-Unis et leur télévision*, Champ Vallon, Paris, 1989.

Jean-Loup Bouget, *Le Cinéma américain, 1895–1980*, PUF, Paris, 1983.

Hélène Trocme, *Les Américains et leur architecture*, Aubier-Montaigne, Paris, 1981.

CUPRINS

Prefaţă 5

INTRODUCERE 9

PARTEA ÎNTÂI
SOCLUL STATELOR UNITE 12

Capitolul I — COTITURA DIN ANUL 1945 12

Capitolul II — SATISFACŢIA ŞI INCERTITUDINEA DATORATE RĂZBOIULUI RECE 23

Capitolul III — TRIUMFUL „MODULUI DE VIAŢĂ AMERICAN" 53

PARTEA A DOUA
PERIOADA FISURILOR 79

Capitolul IV — SPIRALA REVENDICĂRILOR 79

Capitolul V — SĂ SE GIREZE SAU SĂ SE REFUZE SCHIMBAREA? 112

PARTEA A TREIA
POATE AMERICA SĂ REDEVINĂ CE A FOST? 136

Capitolul VI — 1976–1984: PERIOADA DIFICULTĂŢILOR ECONOMICE 136

Capitolul VII — 1984–1991: CONTRASTELE UNEI MARI PUTERI 158

BIBLIOGRAFIE 189

O carte care prezintă istoria Statelor Unite ale Americii este oricând de mare interes. Contribuţia acestei ţări la stabilirea ordinii mondiale de astăzi este atât de mare, încât sunt foarte puţine exemple asemănătoare în întreaga istorie a umanităţii.

Experienţa istorică a Statelor Unite ale Americii este una spectaculoasă: de la situaţia de colonii ale Marii Britanii, în 1770, la condiţia de cea mai mare putere economică mondială, în 1890, şi apoi la statutul de salvatoare a Europei şi a lumii de cele două cumplite extremisme (fascismul şi comunismul) în secolul al XX-lea, acestea au străbătut, în ritm accelerat, un foarte lung şi original drum istoric.

Cartea lui Jacques Portes este o excelentă sinteză, bine documentată şi agreabilă ca stil, accesibilă cititorului interesat de înţelegerea excepţionalului fenomen american.

Colecţie coordonată de ***ŞERBAN PAPACOSTEA,***
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *JAPONIA CONTEMPORANĂ de Michel Vié*
- *COMMONWEALTH-UL de Henri Grimal*
- *CONSTANTIN CEL MARE de Bertrand Lançon*

ISBN: 973-653-447-2